

Acta Neerlandica, 18 (2021)

ACTA NEERLANDICA

BIJDRAGEN TOT DE NEERLANDISTIEK
DEBRECEN

Debreceni Egyetemi Kiadó
Debrecen University Press

18/2021

A DEBRECENI EGYETEM
NÉDERLANDISZTIKA TANSZÉKÉNEK KIADVÁNYA
UITGAVE VAN DE VAKGROEP NEDERLANDS
VAN DE UNIVERSITEIT DEBRECEN

Hoofdredacteur: Gábor Pusztai

Redactie: Réka Bozzay
Jaap Doedens
Márta Kántor-Faragó
Gábor Pusztai
Simon Raport

Redactieraad: Júlia Albertné Balácsi (KRE Boedapest)
Péter Eredics (Oranje Nassau College Zoetermeer)
Judit Gera (ELTE Boedapest)
Michiel van Kempen (Universiteit van Amsterdam)
Ferenc Postma (VU Amsterdam)
Rick Honings (Universiteit Leiden)
Herbert Van Uffelen (Universiteit Wenen)

Technische redactie: Marianna Fekete-Balogh

Redactieadres: Universiteit Debrecen
Vakgroep Nederlands
H-4032 Debrecen
Egyetem tér 1.

ACTA NEERLANDICA is een reeks wetenschappelijke bijdragen op het gebied van de Nederlandse taal- en letterkunde en cultuur. In *ACTA NEERLANDICA* presenteren neerlandici van binnen en buiten Hongarije hun onderzoeksresultaten. *ACTA NEERLANDICA* verschijnt onregelmatig.

Dit nummer werd mede mogelijk gemaakt door de financiële steun van de Ambassade van het Koninkrijk der Nederlanden te Boedapest.

ISSN 1587-8171

DOI prefix: 10.36392

Debreceni Egyetemi Kiadó
Debrecen University Press
Felelős kiadó: Karácsony Gyöngyi
Felelős szerkesztő: Pusztai Gábor
Technikai szerkesztő: Feketéné Balogh Marianna
Készült a Debreceni Egyetemi Kiadó nyomdaüzemében.

ACTA NEERLANDICA

BIJDRAGEN TOT DE NEERLANDISTIEK
DEBRECEN

Debreceni Egyetemi Kiadó
Debrecen University Press

18/2021

INHOUD

Woord vooraf	5
Artikelen	
<i>Ferenc Postma:</i>	
De bijdragen van Hongaarse studenten te Franeker in het <i>Album Amicorum</i> van Cornelis Burt Andriessen (1781–1782)	7
<i>János Éliás:</i>	
Schoolmasters of Karcag and Kisújszállás at Western European Universities and Academies Between the 17th and 19th Century....	21
<i>Sándor Maticsák & Gábor Pusztai:</i>	
Nederlandse walvisvaarders op Nova Zembla. De beschrijving van N. Ozereckowsky uit de 18 ^{de} eeuw	59
<i>Róbert Kerepeszki:</i>	
„De Stefanuskroon niet Habsburgsch”. Alternatieven voor de oplossing van de Hongaarse ‘koningskwestie’ en de Nederlandse pers, 1919–1921	77
<i>Kees Teszelszky:</i>	
Hungarica digitalia: Hongaarse bronnen in Nederlandse digitale collecties van archieven, musea en bibliotheken	109
Interviews	
<i>Rita Kiss & Martijn Schoonderwoerd:</i>	
Een Hongaars-Nederlandse eeuw vol met muziek. Rozália Radnai viert haar honderdste verjaardag	121
<i>Gábor Pusztai:</i>	
Padang-Utrecht-Aruba. Interview met Zuard Voditska	127
<i>Nóra Körei:</i>	
Bijbelsmokkelaars. Interview met József Györi – voormalig directeur van het Gereformeerde Gymnasium in Debrecen	131

<i>Gábor Pusztai:</i>	
Van vluchteling tot staatssecretaris. Interview met Dzsingisz Gábor.....	143
<i>Gábor Pusztai:</i>	
Vluchtelingen en kasteelheren. Interview met Hanneke Eggels	159
<i>Boekbesprekingen & mededelingen</i>	
<i>Emma Bologna:</i>	
Translation and the circulation of Dutch cultural images in Italy. Gentile, Paola: <i>De beelden van de Lage Landen in Italiaanse vertaling (2000–2020). Selectie, receptie en beeldvorming</i>	171
<i>Gábor Pusztai:</i>	
Calvinisten en kindertreinen. Aalders, Maarten J. <i>Nederlandse en Hongaarse protestanten gedurende het interbellum</i>	175
<i>Maja Szűcs:</i>	
Gevolgen van een vredesverdrag. Barta, R. & Kerepeszki, R. & Kania, K. & Novák, Á., eds. <i>Trianon 1920–2020. Some Aspects of the Hungarian Peace Treaty of 1920</i>	179
<i>Gábor Pusztai:</i>	
Manna en cassave. Michiel van Kempen: <i>Het eiland en andere gedichten</i>	185
<i>Gábor Pusztai:</i>	
Koloniaal worden. Coen van 't Veer: <i>De kolonie op drift. De representatie en constructie van koloniale identiteit in fictie over de zeereis tussen Nederland en Nederlands-Indië (1850–1940)</i>	191
<i>Adrienn Hetei:</i>	
Michiel de Ruyter-herdenking in Covid-tijd.....	197
<i>Simon Raport:</i>	
Tentoonstelling <i>Bestemming: Hoop</i> in het Historisch Museum van Boedapest (BTM Vármúzeum).....	203
Over de auteurs	209

Woord vooraf

Het jaar 2021 was opnieuw een jaar van de pandemie. Ons leven was allesbehalve normaal met onlineonderwijs, homeoffice, quarantaine, mondkapjes en anderhalf meter afstand. Het openbare leven viel nogal stil. Theaters, bioscopen, zwembaden, sportscholen, cafés en restaurants waren gesloten. Je kon maandenlang nergens naar toe, alleen naar de winkel, de arts en de apotheek. Voor velen van ons was dit een beproeving. De meesten misten sociale contacten, een enkeling genoot van de afgezonderdheid en de ongekende rust. Gelukkig kon je wel de natuur in en sporten. Mensen met een tuin hadden het aanzienlijk makkelijker dan mensen die in een flat woonden. Maar de mensen lieten zich in deze zware situatie ook van hun creatieve kant zien. Musici gaven concerten vanuit hun raam, mensen speelden tennis op het dak van hun huis. Nieuwe vormen van online communiceren werden ontwikkeld en de docenten werden gedwongen online leermethodes onder de knie te krijgen. Ondertussen voltrokken zich enorme tragedies in onze directe omgeving. Wij leden allemaal pijnlijke verliezen. Collega's, familieleden, vrienden en kennissen zijn het slachtoffer geworden van het virus. Iedereen kent mensen die aan Covid-19 zijn overleden. De televisiebeelden van lijdende mensen, overvolle ziekenhuizen en overspannen ziekenhuispersoneel drongen in ons huiskamer binnen. Ook economisch kwam de klap hard aan. Mensen werden werkloos, bedrijven gingen failliet, velen kwamen aan de rand van het bestaan terecht. Wij hopen allemaal dat het einde in zicht is, maar de naschokken van de pandemie zullen we waarschijnlijk nog lang ervaren, ook al is het virus veranderd in een minder gevaarlijke variant. Vooral bij de kinderen, bij de Covid-generatie, zullen we de nadelige effecten van de jaren van opsluiting later ongetwijfeld merken.

Voor vele academici was deze periode van vooral thuiszitten een tijd waarin er meer werd gelezen en geschreven. Dat hebben wij ook in de redactie gemerkt. Nog nooit werden zo veel teksten ingeleverd, zodat wij nu met het redactiewerk van drie nummers tegelijk bezig zijn. Wij kunnen alleen maar hopen dat de productiviteit van de onderzoekers en de interesse voor ons tijdschrift ook na de pandemie blijft aanhouden.

Dit nummer van *Acta Neerlandica* is, na vele themanummers, een gemengd nummer. De auteurs zijn deels oude bekenden, deels nieuwe gezichten. Ferenc Postma publiceert al jaren in ons tijdschrift en is ook lid van de redactieraad. Hij is een kenner op het gebied van peregrinatio academica en vooral de Hongaarse studenten in Franeker. Zijn artikel gaat over de bijdragen van Hongaarse studenten te Franeker in het *Album Amicorum* van Cornelis Burt Andriessen (1781–1782). De Engelstalige studie van János Éliás gaat eveneens over Hongaarse studenten in de 17de tot en met de 19de eeuw die aan West-Europese universiteiten studeerden en later als schoolmeester werkten in twee Oost-Hongaarse steden. Éliás is een nieuwe gast bij ons, maar met een indrukwekkende bijdrage. Hij is nog student aan de Universiteit Debrecen, maar we hopen dat hij zijn belangstelling voor geschiedenis in de komende jaren zal verdiepen en een loopbaan als onderzoeker zal beginnen. De tekst van Sándor Maticsák en Gábor Pusztai laten een geheel andere wereld zien, hoewel wij nog in de 18de eeuw blijven. Het gaat om walvisvaarders, wetenschappelijke expedities en ontdekkingsreizigers in Rusland. In hun bijdrage is de vertaling van een unieke Russische tekst opgenomen die over de aanwezigheid van Nederlandse walvisvaarders op Nova Zembla getuigt. De studie van Róbert Kerepeszki neemt de lezer mee naar de 20ste eeuw. Hij onderzocht wat in de Nederlandse pers omtrent de Hongaarse koningskwestie werd geschreven. Na de Eerste Wereldoorlog was Hongarije in een uiterst ingewikkelde situatie terechtgekomen. Na een verloren wereldoorlog, revoluties en militaire bezettingen was het land weer onafhankelijk, een koninkrijk zonder koning. Een rare situatie die voor speculaties en geruchten zorgde in de internationale pers. Kees Teszelszky schreef over de digitale bronnen die in Nederland beschikbaar werden gesteld voor onderzoek. Een ware goudmijn voor onderzoekers die op zoek zijn naar Nederlands-Hongaarse betrekkingen in de afgelopen eeuwen. Gedigitaliseerd materiaal van gemeentearchieven, bibliotheken en musea biedt een kans om via een digitale weg het verleden in te duiken. Teszelszky wijst ons de weg in het doolhof van deze virtuele wereld.

Naast wetenschappelijke bijdragen vinden we, zoals gewoonlijk in *Acta Neerlandica*, interviews, boekbesprekingen en korte bijdragen. De focus ligt op de culturele betrekkingen tussen Nederland en Hongarije. Wij hopen dat u ook van dit nummer zal genieten.

Gábor Pusztai

Ferenc Postma

De bijdragen van Hongaarse studenten te Franeker in het *Album Amicorum* van Cornelis Burt Andriessen (1781–1782)

Abstract

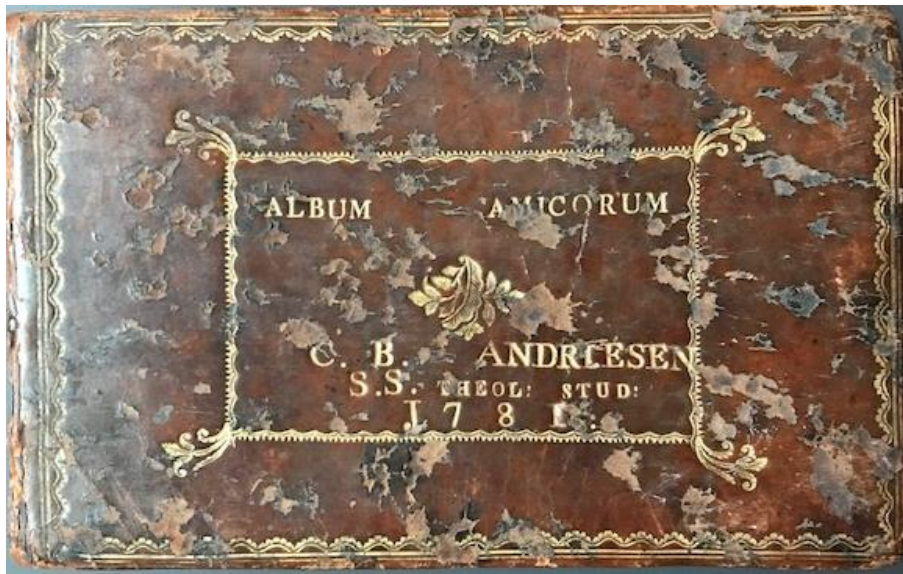
In the summer of 2020, the *Album Amicorum* of the late Reverend Cornelis Burt Andriessen (1758–1845) came into the possession of the so-called “Academie van Franeker” Foundation. It is kept nowadays in the Library of the Foundation at Franeker. The Album contains six contributions written by Hungarian *Peregrini* during their stay at Franeker University, 1781–1782, where they met Andriessen as a student at the Faculty of Theology.*

Keywords: Peregrinatio hungarica; Franeker University; Alba Amicorum

Reeds in 1985 constateerde J. Bosma,¹ dat in twee van de vijf Franeker studentenalba uit de tweede helft van de achttiende eeuw die hij nader had onderzocht, ook diverse bijdragen van Hongaarse studenten voorkwamen, om precies te zijn in de alba van resp. Hajo Bangma² en Anne Ypey.³ Deze bijdragen werden naderhand – in 1997 – verder geanalyseerd door G.H. van de Graaf,⁴ die daarbij tegelijk ook het album van de Friese student Murk de Haan betrok,⁵ met daarin de twee bijdragen van Stephanus Csorba [Csorba István] en diens reisgenoot Georgius Nagy K. [Nagy K. György], beide gedateerd: Franeker, 30 april 1782.

De namen van deze twee Hongaren treffen we vandaag de dag ook aan in het *Album Amicorum* van de in 1758 – te Vlissingen geboren – Cornelis Burt Andriessen,⁶ dat zich jarenlang – in Den Haag – in particulier bezit

bevond,⁷ maar in de zomer van 2020 geschonken werd aan de Stichting “Academie van Franeker”.⁸ Sindsdien maakt het deel uit van de bibliotheek van deze Stichting, gevestigd in de historische Botnia Stins,⁹ in het hart van Franeker. C.B. Andriessen, zoals we zijn naam in het Franeker *Album Studiosorum* (*AStF*) vermeld vinden, was op 23 september 1776 student in de theologie geworden te Franeker,¹⁰ tijdens het rectoraat van Prof. Hermannus Cannegieter. In de loop van 1782 zou hij aldaar zijn studie afronden, om in november van dat jaar als predikant bevestigd te worden in het Friese Steggerda/ Finkenga. Daarna diende hij nog verschillende andere kerkelijke gemeenten, ten laatste die van Rotterdam/ Charlois/ Katendrecht (1797), waar hij – in juni 1840 emeritus geworden – op 1 oktober 1845 overleed, “in den gezegenden ouderdom van bijna 87 jaren”.¹¹

C. B. Andriessen: Album Amicorum

Blijkens de goud-vergulde datering op het voorplat heeft Andriessen zijn Franeker studentenalbum pas in 1781 aangelegd, toen hij al ver gevorderd was met zijn studie. Het bevat dus vooral namen van medestudenten, met wie hij in de loop der jaren was opgetrokken en vriendschap had gesloten, een echt vriendenalbum.¹² In die zin zou hij het album trouwens ook de rest van zijn leven blijven gebruiken.¹³ Het handgeschreven “Register”, achter-

in het album, telt maar liefst meer dan 180 nummers, waarmee in totaal meer dan 160 namen gemoeid zijn. Jammergenoeg zijn verschillende van al die vriendschappelijke bijdragen vandaag de dag niet meer aanwezig. Dat laatste geldt – gelukkig in zeer beperkte mate – ook voor de bijdragen van Hongaarse hand, zoals we zullen zien.**

De bijdragen van Hongaarse hand

De eerste Hongaar die we – direct al aan het begin (5r) – in Andriessens album aantreffen, is de theologiestudent Georgius Szüts [Szűcs György]. Hij was op 24 september 1780 “gratis” als student te Franeker ingeschreven,¹⁴ en wel samen met Gabriel Bereti [Bereti Gábor],¹⁵ tegelijk ook de tweede Hongaar in het album (7r). Beide studenten waren – al jaren eerder – hun studie aan het illustre *Collegium* in Sárospatak begonnen,¹⁶ wat ook duidelijk wordt uit de vermelding “Patakino Hungarus” bij hun beider namen in het Franeker *Album Studiosorum*. Dat ook de derde Hongaar – Johannes Otrókotsi [Otrókócsi Végh János] – zijn studie destijds in Sárospatak had aangevangen,¹⁷ blijkt uit de ondertekening van zijn bijdrage in Andriessens album: “S. Patakino Hungarus” (9r). Hij was later dan de twee eerstgenoemden, op 28 april 1781 – eveneens “gratis” – student geworden in Franeker.¹⁸ Het is dan ook opmerkelijk, dat hij reeds enkele maanden daarna, en wel op dezelfde dag als Szűcs en Bereti – op de 29e juni 1781 – Andriessen (ofwel: “Andrissien” !) met een bijdrage in diens album heeft “vereerd”. Wellicht was de reden, dat hij – zoals hij zelf schrijft – inmiddels “S.S. Theol. Candidatus” was geworden, en hij zodoende op korte termijn terug wilde keren naar het Hongaarse achterland.¹⁹

Dateerden de eerste drie bijdragen van Hongaarse hand uit juni 1781, de drie volgende dateren van mei 1782 en zijn tegelijk verderop in het album van Andriessen te vinden. In twee gevallen betreft het opnieuw studenten vanuit het Hongaarse Sárospatak: Georgius Nagy K. [Nagy K. György]²⁰ en Stephanus Csorba [Csorba István],²¹ die we reeds boven noemden. Beide waren – tezamen – op 22 september 1781 als student te Franeker ingeschreven,²² maar hun beider vorderingen in de theologische studie verschilden nogal van elkaar. Als Nagy op 16 mei 1782 zijn bijdrage in Andriessens album schrijft, is hij intussen “S.S. Theol. Candidatus” geworden (43r), evenals – zoals hier blijkt – Andriessen zelf. Csorba daarentegen, die er een dag later – op de 17e mei 1782 – in schrijft, ondertekent nog als “Studiosus” (47r). Hij zou zijn studie naderhand in Utrecht

voortzetten.²³ Dat de derde en laatste Hongaar in dit verband eveneens in – mei – 1782 het album van Andriessen met een bijdrage heeft verrijkt (49r), lijkt hier wel voor de hand te liggen. Het betreft ditmaal een student afkomstig uit Debrecen, die voorheen aldaar het illustre *Collegium* had bezocht: Joannes Récheij [Rétsei/ Rétseij János].²⁴ Hij was op 24 september 1781 student geworden in Franeker,²⁵ en zou daar naast theologie ook medicijnen studeren, zoals uit zijn ondertekening blijkt. Evenals Csorba zou hij later zijn studie in Utrecht voortzetten.²⁶

Toch heeft nog een zevende Hongaar aan het album van Andriessen bijgedragen, wat duidelijk wordt uit het “Register”, achterin het album. Ook hier betreft het een student afkomstig van het illustre *Collegium* te Sárospatak: Michael Egei [Egei Mihály].²⁷ Hij had zich eerst korte tijd in Utrecht opgehouden, maar was op 12 oktober 1781 als student in de theologie ingeschreven te Franeker.²⁸ Zijn vriendschappelijke albumbijdrage moet ergens tussen die van Nagy (43r) en Csorba (47r) hebben gestaan, zoals uit het “Register” blijkt, maar juist deze bladen ontbreken vandaag de dag in het album. Toch mogen we op grond hiervan aannemen, dat hij – evenals Nagy, Csorba en Récheij – in mei 1782 in het album heeft geschreven. Mogelijk heeft hij bij die gelegenheid Andriessen “vereerd” met zijn zinspreuk: “In Christo, et cum Christo”.²⁹ Egei zou – evenals Csorba en Récheij – zijn studie naderhand in Utrecht voortzetten.³⁰

Epiloog

Op grond van zijn onderzoek van de Franeker studentenalba concludeert J. Bosma, dat “de Hongaarse studenten aan het einde van de achttiende eeuw uit Franeker wegbleven”.³¹ Hoewel hij daarbij slechts vijf alba heeft betrokken,³² geheel onjuist is zijn conclusie niet. Zeker na 1774, als de Bursa – de *mensa academica* – op last van de Staten van Friesland is gesloten, en er – na enig aandringen van de professoren – voortaan nog slechts 10 “gesubsidieerde” plaatsen voor de Hongaren aan de universiteit in Franeker beschikbaar zijn,³³ zal dat hun animo om op reis te gaan naar het verre Franeker beslist ongunstig hebben beïnvloed. Tegelijkertijd zal de vanuit Wenen gevoerde landspolitiek door Maria Theresia (1740–1780) een remmende factor van belang zijn geweest. Jarenlang was tijdens haar regering het reizen naar het buitenland voor de Hongaarse studenten zelfs verboden.³⁴ Toch is de Friese universiteitsstad, ondanks alle beperkende en belemmerende maatregelen, tot 1800 een geliefd reisdoel voor de Hon-

gaarse studenten gebleven.³⁵ Eigenlijk, zo kan men stellen, is Franeker al die tijd nooit helemaal zonder Hongaren geweest.³⁶ Hun Franeker album-bijdragen zijn er het bewijs van.³⁷

- * Met hartelijke dank aan Carla van der Kooi, bibliothecaris van de bibliotheek der Stichting “Academie van Franeker”, voor haar royale medewerking en voor de bezorging van al het Hongaarse fotomateriaal in kwestie.
- ** Met hartelijke dank eveneens aan Haye Bijlstra, die ons van goede foto’s voorzag van al de desbetreffende Hongaarse albumbijdragen in “Tresoar”, Leeuwarden.

APPENDIX

De zes Hongaarse bijdragen in het *Album Amicorum* van C.B. Andriessen.

1. De albumbijdrage van Georgius Szüts/ Szűcs György.
 Franeker: 29.06.1781.

5r

Vivit post funera VIRTUS.

Symb.

Respice finem.

In memoriam non umquam inter-
 moriturae amicitiae Nobiliss[im]o

Albi hujus Possessori

Corn. Andriessen

scripsit

Franequerae Frisio[rum]

29. Junij

A.R.S. 1781.

Georgius Szüts

Hungarus

S.S. Theol. Stud.

2. De albumbijdrage van Gabriel Bereti/ Bereti Gábor.
 Franeker: 29.06.1781.

7r

Quoties suspiras, toties de DEO cogita.

x x

x

Et

Mortem meditare.

Symbolum

Dominus providebit.

His memoriam sui
 Nominis, in signum
 amicitiae semper
 permansurae, ponit
 apud Charis. suum

Franeq. Frisiorum

1781. d. 29. Junij. Amicum Cornel. Burt
Andrissien, Gabriel
Bereti. Hung. S.S. Th. Stud.

3. De albumbijdrage van Johannes Otrokotsi/ Otrokócsi Végh János.
Franeker: 29.06.1781.

9r

Omnia cum Deo, nihil sine eo.

Franequerae
Frisiorum 1781
d. 29. Junii.

Paucissimis hisce verbis
vult memoriam sui, A-
mico suo inter paucos
charissimo Cornelio Burt
Andrissien, S.S. Theolo-
giae Candidato, peren-
nem reddere.

Johannes Otrokotsi
S.S. Theol. Candidatus
S. Patakino Hungarus.

4. De albumbijdrage van Georgius Nagy K. / Nagy K. György.
Franeker: 16.05.1782.

43r

Qui observat Dominum suum, honorabitur. Prov. 27:18.
Efficacius est vitae, quam linguae testimonium.
Dabis voci tuae vocem virtutis, si, quod suades, prius tibi illud
cogoveris persuasisse.
Vita jubeas, lingua persuadeas. Sic Hieron. sic Bernard.

Sub Symb. Psal. 40:18.

His, Ornatissimo ac pie Erudito
Viro C.B. Andriessen, S.S. Mi-
nisterio Candidato Dignissimo, sui
memoriam commendat Georgius Nagy
Kölesdiensis, S. Patakino Hungarus,
S.S. Theol. Candidatus. Franekererae

Frisiorum. Anno Christiano 1782,
die 16. Maji.

5. De albumbijdrage van Steph[anus] Csorba/ Csorba István.
Franeker: 17.05.1782.

47r

Felix, quem faciunt aliena pericula cautum.
Infelix contra, quem sua damna docent.

Hisce verbis memoriam
sui commendat Reverendo
ac Doctissimo Albi hujus
Possessori C.B. Andriesen
Steph. Csorba. S.S. Th[eo]l[o]giae
Studiosus
Hung.
Franequerae d. 17a Maji
1782.

6. De albumbijdrage van Joannes Récheij/ Rétsei/ Rétseij János.
[Franeker]: 1782.

49r

Pietas ad omnia utilis, ut quae remuneratio-
nem habeat et in praesenti seculo, et in futuro;
pie itaque, sed et sobrie atque juste vivendum,
ut possimus mori ad vitam.

Symb. Deo & Patriae. Possessori huius Albi Eximio
Viro Reverendo ac Doctissimo
C.B. Andriessen, S.S. Theolo-
giae Candidato, memoriam sui
sic commendat
Joannes Récheij
S.S. Theolog. et Medicinae
Studiosus.
Anno MDCCLXXXII.

Noten

- ¹ Bosma, ‘Vijf Franeker studentenalba’, 194, 195.
- ² Zie over Hajo Bangma en diens album (aanwezig in “Tresoar”, Leeuwarden, signatuur: <Hs 1023>): Bosma, ‘Vijf Franeker studentenalba’, 194, 204.
- ³ Zie over Anne Ypey, Hajo Bangma’s vriend, en diens album (aanwezig in het “Fries Museum”, Leeuwarden, signatuur: <PL00476>): Bosma, ‘Vijf Franeker studentenalba’, 194–195, 204.
- ⁴ Van de Graaf, ‘Cum Deo’, 129–131.
- ⁵ Van de Graaf, ‘Cum Deo’, 129. – Het album van Murk de Haan bevindt zich in “Tresoar”, Leeuwarden, signatuur: <Hs 23>.
- ⁶ Zie: *NNWB*, deel 1, 140 (s.v.). – Hij was op 5 oktober 1758 te Vlissingen geboren. Zijn moeder heette Maria Cornelia Burt. Hij zou de familienaam van zijn moeder dus aan zijn eigen familienaam toevoegen. – In Franeker schreef hij een bijdrage in de alba van Hajo Bangma en Anne Ypey.
- ⁷ Heesakkers & Thomassen, *Voorlopige lijst van alba amicorum*, 17.
- ⁸ Zie de *Nieuwsbrief* van de Stichting “Academie van Franeker”: September 2020.
- ⁹ Andriessens album heeft aldaar de signatuur: <I-d>.
- ¹⁰ *AStF*, Nr. 13736: C(ornelius) B(art) Andriessen, (Middelburgo Zelandus) – sic (!). – In het album van Hajo Bangma ondertekent Andriessen duidelijk met: “Flissingana Zelandus”. – In die tijd waren de hoogleraren Petrus Conradi en Samuel Henricus Manger zozegd het theologisch gezicht van Franeker. Ook was Prof. Hermannus Venema nog als “professor honorarius” bij de theologische faculteit betrokken.
- ¹¹ Aldus het bericht van overlijden in de *Rotterdamsche Courant* (04.10.1845), ondertekend door de Wed. C.B. Andriessen. – Gevonden en geconsulteerd via Delpher (10.03.2021).
- ¹² Het *album amicorum* is in deze tijd steeds meer een echt “vriendenalbum” geworden. Bijdragen van bijv. professoren, predikanten en andere notabelen die men op zijn *Peregrinatio academica* had ontmoet, treft men er niet of nauwelijks meer in aan. Een belangrijk onderscheid met alba van vroegere datum, zie bijv.: Postma, ‘In tantis mundi tumultibus’, passim, waar de vroegste bijdragen van Hongaren te Franeker worden vermeld in het album van Michaël Corvinus (1624).
- ¹³ Volgens Heesakkers & Thomassen, *Voorlopige lijst van alba amicorum*, 17, had Andriessen zijn album nog in 1844 gebruikt.
- ¹⁴ *AStF*, Nr. 13852.
- ¹⁵ *AStF*, Nr. 13851.
- ¹⁶ Szűcs György vinden we in januari 1770 terug in het Sárospataker matrikel, zie: Hörcsik, *A sárospataki Református Kollégium diákjai*, 297 (“Academias salutat”), Bereti Gábor in oktober 1769 (“Academias salutat”, ibidem). – Zie over de veelbewogen geschiedenis van het illustre *Collegium* te Sárospatak: Dienes & Ugrai, *History of the Reformed Church College in Sárospatak*.
- ¹⁷ Otrókócsi Végh János vinden we al in maart 1767 in het Sárospataker matrikel, zie: Hörcsik, *A sárospataki Református Kollégium diákjai*, 293 (“Academias salutat”).
- ¹⁸ *AStF*, Nr. 13860.

- ¹⁹ Hij zou – voor zover wij konden nagaan – in 1783 predikant worden te Sajóecseg, zie: Ugrai & Dienes, *A tiszáninneri Református Egyházkerület lelkészei* (sub C33). – Zie hier eveneens voor nadere gegevens over Szűcs, Bereti, Egei en Nagy, die alle in hetzelfde kerkdistrict meerdere kerkelijke gemeenten als predikanten dienden.
- ²⁰ Nagy K. György werd eveneens in 1767 student te Sárospatak, zie: Hörcsik, *A sárospataki Református Kollégium diákjai*, 293.
- ²¹ Csorba István werd in 1768 student in Sárospatak, zie: Hörcsik, *A sárospataki Református Kollégium diákjai*, 294.
- ²² *AStF*, Nr. 13882 (Nagy) en Nr. 13883 (Csorba).
- ²³ Bozzay & Ladányi (s.v.). – Csorba zou in 1785 nog met een beurs van het *Stipendium Bernardinum* in Utrecht studeren, zie: Van Veen, *Het Stipendium Bernardinum*, 282. – Of en waar hij later in Hongarije predikant is geworden, bleef ons onbekend.
- ²⁴ Récheij [Rétsei] was in april 1769 student te Debrecen geworden, zie: Thury, *Iskolatörténeti Adattár*, deel 2, 290. Hij zou in 1792 predikant worden in Székelyhid.
- ²⁵ *AStF*, Nr. 13885.
- ²⁶ Na Franeker vinden we hem in Utrecht (1783). In 1784 studeerde hij aldaar met een beurs van het *Stipendium Bernardinum*, zie: Van Veen, *Het Stipendium Bernardinum*, 282. – Zie verder: Bozzay & Ladányi (s.v.).
- ²⁷ Egei werd in 1772 student te Sárospatak, zie: Hörcsik, *A sárospataki Református Kollégium diákjai*, 301 (“Rector Tállya, mox academias salutat”).
- ²⁸ *AStF*, Nr. 13886.
- ²⁹ Zoals hij die schreef in het album van Hajo Bangma: Franeker, 30 mei 1782.
- ³⁰ Zie: Bozzay & Ladányi (s.v.).
- ³¹ Bosma, ‘Vijf Franeker studentenalba’, 202.
- ³² Resp. de alba van Franciscus Rinia van Nauta, Hajo Bangma, Anne Ypey, Petrus Johannes Conradi en Bokko Hermannus Habbema, alle vijf uit de tweede helft van de achttiende eeuw. – Het album van J.F.M. Herbell (1771) (aanwezig in “Tresoar”, Leeuwarden, signatuur: <Hs 1820>) en dat van Murk de Haan uit 1778 (zie boven) liet hij buiten beschouwing.
- ³³ Een van de vele bezuinigingsmaatregelen. Zie over de Bursa: Boeles, *Frieslands Hoogeschool*, deel 1, 381–393. De sluiting van de Bursa zorgde voor veel onzekerheid in het Hongaarse achterland (idem, 83–84). Zie hierover verder: Postma, ‘De Hongaren en het onderwijs te Franeker’, 50 (Noot 9).
- ³⁴ In de Hongaarse protestantse kerkgeschiedenis staat haar regeringsperiode bekend als de tijd van de “stille Contra-Reformatie”, zie: Bucsay, *Der Protestantismus in Ungarn*, deel 2, 19–21, resp. 48. – In de tijd dat het wel was toegestaan naar het buitenland te reizen, kostte het de Hongaarse studenten doorgaans veel tijd, moeite en geld om een paspoort te verkrijgen. – In zijn brieven aan zijn Franeker leermeester Ludovicus Casparus Valckenaer bericht Stephanus Bányai [F. Bányai István], in 1744 professor geworden aan het illustre *Collegium* in Sárospatak, in voorzichtige termen over de ernstige actuele situatie in zijn land, zie: Postma & Bozzay, ‘Die Briefe von Stephanus Bányai, 1742–1760.’
- ³⁵ Na de val van Heidelberg (begin september 1622) was de *Peregrinatio* van de Hongaarse studenten naar Franeker begonnen, zie: Postma, ‘Franeckera, az igaz keresztyé-

neknek híres akadémia benne.’ Zie ook: Postma, ‘De Hongaren en het onderwijs te Franeker.’

- ³⁶ Als Michaël/ Mihály Benedek, de latere gereformeerde bisschop in Debrecen, in 1774 in Franeker aankomt, treft hij daar – tot zijn vreugde – maar liefst acht Hongaarse *Peregrini* aan. – Hij was – na de sluiting van de Bursa – ook een van de eersten die een “gesubsidieerde” plaats kreeg toegewezen, zie: Postma, ‘Das *Itinerarium* von Michaël Benedek.’
- ³⁷ In het album van Hajo Bangma schreven de Hongaren Stephanus/ István Csorba (20 april 1782), Michaël/ Mihály Egei (30 mei 1782), Georgius/ György K. Nagy (10 april 1782), Johannes/ János Malom (3 maart 1781) en Joannes/ János Récheij (30 mei 1782).
- In het album van Anne Ypey: Michaël/ Mihály Botos (2 juni 1784), Stephanus/ István Csorba (25 januari 1782), Samuel/ Sámuel Dienes (4 mei 1784), Georgius/ György K. Nagy (24 januari 1782) en Joannes/ János Sárvány (25 september 1779).
 - In het album van Murk de Haan: Stephanus/ István Csorba (30 april 1782) en Georgius/ György K. Nagy (30 april 1782).
 - In het album van J.F.M. Herbell: Joannes/ János Abats (24 juni 1772), Michaël/ Mihály Katona (1 maart 1772) en Samuel/ Sámuel Verestói de Csér (11 mei 1771).
 - Hier kan ook nog verwezen worden naar het album van Prof. Hermannus Cannegieter (1776), dat zich in onze privé-collectie bevindt, met bijdragen van de Sárospataker studenten Paulus/ Pál Sárkány (4 mei 1777) en Stephanus/ István Tasnádi Szöcs (23 juni 1777).

Bibliografie

- Boeles, W.B.S. 1878–1889. *Frieslands Hoogeschool en het Rijks Athenaeum te Franeker*, 2 delen. Leeuwarden: H. Kuipers.
- Bosma, J. 1985. ‘Vijf Franeker studentenalba uit de tweede helft van de achttiende eeuw.’, G.Th. Jensma e.a. (ed.), *Universiteit te Franeker, 1585–1811. – Bijdragen tot de geschiedenis van de Friese hogeschool*. Leeuwarden/ Ljouwert: Fryske Akademy, 191–205.
- Bozzay, Réka & Ladányi, Sándor (ed.). 2007. *Magyarországi diákok holland egyetemeken, 1595–1918. // Hongaarse studenten aan Nederlandse universiteiten, 1595–1918*. [Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban, 15.] Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem. – Afk.: Bozzay & Ladányi
- Bucsay, Mihály. 1977–1979. *Der Protestantismus in Ungarn, 1521–1978. – Ungarns Reformationskirchen in Geschichte und Gegenwart*, 2 delen. Wien-Köln-Graz: Hermann Böhlau Verlag.

- Dienes, Dénes & Ugrai, János. 2013. *History of the Reformed Church College in Sárospatak*. Sárospatak: Hernád Kiadó.
- Fockema Andreae, S.J. & Meijer, Th.J. (ed.). [1968]. *Album Studiosorum Academiae Franekerensis, 1585–1811; 1816–1844*. – Deel 1: *Naamlijst der studenten*. Franeker: T. Wever. – Afk.: *AStF* (samen met het desbetreffende Volgnummer)
- Graaf, G.H. van de. 1997. ‘Cum Deo. – Magyar peregrinusok bejegyzései franekeri album amicorumokban.’ [Album-bijdragen van Hongaarse *Peregrini* in Franeker Alba Amicorum.], Mihály Balázs e.a. (ed.), *Művelődési törekvések a korai újkorban. – Tanulmányok Keserű Bálint tiszteletére*. [Adattár, 35.] Szeged: József Attila Tudományegyetem, 117–133.
- Heesakkers, C.L. & Thomassen, K. (ed.). 1986. *Voorlopige lijst van Alba Amicorum uit de Nederlanden vóór 1800*. ‘s-Gravenhage: Koninklijke Bibliotheek.
- Hörsik, Richárd (ed.). 1998. *A sárospataki Református Kollégium diákjai, 1617–1777*. [De studenten van het Gereformeerde Collegium in Sárospatak, 1617–1777.] Sárospatak: Sárospataki Református Kollégium.
- Molhuysen, P.C. e.a. (ed.). 1911–1937. *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek*, 10 delen. Leiden: A.W. Sijthoff. – Afk.: *NNBW*
- Postma, Ferenc. 1997. ‘Franeckera, az igaz keresztyéneknek híres akadémiájuk benne.’ [Franeker, dat de beroemde academie der ware christenen herbergt.], Mihály Balázs e.a. (ed.), *Művelődési törekvések a korai újkorban. – Tanulmányok Keserű Bálint tiszteletére*. [Adattár, 35.] Szeged: József Attila Tudományegyetem, 487–495.
- Postma, Ferenc & Bozzay, Réka. 2009. ‘Die Briefe von Stephanus Bányai [F. Bányai István] (1711–1767) an Prof. Ludovicus Casparus Valckenaer in Franeker, 1742–1760.’, *Sárospataki Füzetek* [Sárospatak], 13.3: 145–166.
- Postma, Ferenc. 2011. ‘Das *Itinerarium* von Michaël Benedek (1773–1775) und seine vier *Testimonia* aus Franeker (Juni 1775).’, Mihály Imre e.a. (ed.), *Eruditio, Virtus et Constantia. – Tanulmányok a 70 éves Bitskey István tiszteletére*, 2 delen. Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó, deel 1, 371–390.
- Postma, Ferenc. 2011. ‘In tantis mundi tumultibus ... – De vroegste album-bijdragen van Hongaren uit Franeker: Vijf inscripties in het *Album Amicorum* van Michaël Corvinus (1624).’, Zoltán Adorjáni (ed.), *Studia*

- Doctorum Theologiae Protestantis I.: Emlékkötet a 70 éves Geréb Zsolt tiszteletére.* [A kolozsvári Protestáns Teológia Kutatóintézetének kötetei, 1.] Kolozsvár: KPTI, 343–355.
[* Met aanvullingen: *Acta Neerlandica. – Bijdragen tot de Neerlandistiek* [Debrecen] 2012, 9: 97–113.]
- Postma, Ferenc. 2015. ‘De Hongaren en het onderwijs aan de Friese universiteit te Franeker.’, *Acta Neerlandica. – Bijdragen tot de Neerlandistiek* [Debrecen], 10: 33–80.
- Thury, Etele. 1908. *Series Studiosorum in Schola Debrecina Helveticae Confessionis, 1588–1792. // A debreczeni Református Főiskola tanulók névsora, 1588–1792.* [Naamlijst van de studenten aan het Gereformeerde Collegium in Debrecen, 1588–1792.], Etele Thury (ed.), *Iskolatörténeti Adattár*, deel 2. Pépa: Főiskolai Könyvnyomda, 96–466.
- Ugrai, János & Dienes, Dénes (ed.). 2017. *A tiszáninneri Református Egyházkerület lelkészei. – A kezdetektől a millenniumig. – Adattár.* [Repertorium van de predikanten van het Gereformeerde Kerkdistrict aan deze zijde van de Tisza, vanaf het eerste begin.] [Harmadik kiadás.] Sárospatak-Tiszaújváros, s.n.
- Veen, S.D. van. 1911. *Het Stipendium Bernardinum. – Geschiedenis eener Utrechtsche academie-beurs.* Utrecht: G.J.A. Ruys.

János Éliás

Schoolmasters of Karcag and Kisújszállás at Western European Universities and Academies Between the 17th and 19th Century¹

Abstract

The aim of our paper is to discuss the significance of particle schools of Karcag and Kisújszállás in 18–19th century education history. Greater Cumania, the region that both towns are within, was almost 100% Calvinist since the Reformation, therefore, examining the influence of Calvinism on the region's education is crucial. Our purpose is to introduce the schoolmaster's office, the financial basis, and circumstances of going to Western European universities in the 18–19th centuries, since the schoolmasters of these two towns have not been investigated yet. Our research is based on primary (archival) sources, mainly Hungarian Reformed districtual, diocesan, and congregational documents, canonical visitation records, and protocols. Our paper also provides a detailed prosopography database of the schoolmasters of Karcag and Kisújszállás.

Keywords: Karcag; Kisújszállás; schoolmaster; Calvinist College of Debrecen; 18th century Hungary; protestant education history

1. Introduction, aims, and questions

The particle school of Karcag, alongside with the school of Kisújszállás, had a crucial role in the Greater Cumanian education system in the Kingdom of Hungary. Since Kunmadaras, Kunhegyes, Kunszentmárton, and Túrkeve, the other towns in the region, did not have proper circumstances

to teach classes on higher level, Karcag and Kisújszállás, particle schools² of the Calvinist College of Debrecen, became the centre of Greater Cumanian Calvinist education. Greater Cumania was an almost 100% Calvinist region since the Reformation, therefore, examining the influence of Calvinism on the region's education is essential. Earlier, we did research on Greater Cumanian students,³ and praeceptors⁴ in the Calvinist College of Debrecen, and we have planned to examine the schoolmasters, leaders of the particle schools, because they have not been investigated yet.

Since the school of Karcag, and Kisújszállás has plenty of similarities in structure, wealth, and significance, we considered it logical to examine these two institutions simultaneously. At the beginning of our research, we proposed two questions, if the schoolmaster's salary was sufficient for a Western European peregrination and whether peregrination was popular among schoolmasters of Karcag, and Kisújszállás. The aim of our paper is to introduce the schoolmaster's office, the schoolmaster's annual salary, the financial basis, and circumstances of going to Western European universities in the 18–19th centuries, and an analysis of schoolmasters' data. We also publish the prosopography database of the schoolmasters of Karcag and Kisújszállás at the end of the paper.

2. Methods⁵

Our research is based on primary (archival) sources. As a first step, we processed the list of schoolmasters of both Karcag⁶ and Kisújszállás.⁷ After creating a list of them, we examined the student records of the Reformed College of Debrecen, the protocols of the Transibiscan Reformed Church District, canonical visitation records, and protocols found in the archives of the Reformed Church of Karcag, and Kisújszállás, besides other districtual, diocesan, and congregational documents. We also utilised the printed database of the Transibiscan Reformed Church District Archives,⁸ and the written collections of János Bakóczy,⁹ and János Demjén¹⁰ that complement or specify our database. We did our analyses on the data collected from these records by a previously used method, detailed in the prosopography section. As a result of an extensive research, a database, that contains the biographical data of 67 and 53 schoolmasters, has been compiled. After the analyses, we have made our tables and figures, and finally, discussed the results of our research.

3. General overview: the schoolmaster's office

The religious and educational symbiosis among the Calvinist College of Debrecen and its particle schools was fundamental for each participant till 1850, since these institutions educated new student generations, who continued their studies at the College.¹¹ The particle schools, however, also provided an excellent financial opportunity for college students. The institutions that could provide sufficient salary for their schoolmasters were named *academia promotio places* since they could earn a satisfactory amount of money during their service to continue their studies at a Western European university.¹²

The schoolmaster's character had to be immaculate, and he must have been appointed by the professors at the College. The students, who applied to serve as a schoolmaster, often left the College for two or three years, and after accomplishing their service, they returned to continue their studies.¹³ This system was advantageous for both the College with its students, and the particle schools maintained by local parishes, since college students could earn a sufficient income to fund their Western European peregrination or College tuition fee, and local parishes got an educated schoolmaster who could occasionally assist to the pastor's work.¹⁴ The college students' appointed services were recorded between 1767 and 1813.¹⁵ The analysis of this database can give a proper image of the serving schoolmasters in this period. During these 47 years, college professors accepted the application of 3511 students to be a schoolmaster, that is approximately 75 students per year. However, István Rác emphasizes that the length of a service is at least two years, so the annual number of serving students must be doubled in our calculation (150). In this period, the average number of students in the College is 500 that means one third of the students served as a schoolmaster.¹⁶

The particle school of Karcag, alongside with the school of Kisújszállás, had a crucial role in the education system. Both schools functioned as particle schools of the Reformed College of Debrecen with sufficient circumstances to teach and maintain all of the eight classes: the *collector*, *lector*, *declinist*, *conjugist*, *etymologist*, *syntaxist*, *poeta* and *logicus* classes.¹⁷ They were *academia promotio* institutions which meant that the local parishes could pay high salary to the schoolmasters. The school of Karcag and Kisújszállás were both founded about the turn of the 17th and 18th centuries, the former in 1676, the latter in 1717 when their maintaining parishes asked the Calvinist College of Debrecen for a schoolmaster. Until

1850, the implementation of the Austrian educational reform named *Organisations-Entwurf* in Hungary, college students consecutively followed each other to serve in Karcag or Kisújszállás. The schoolmaster was always a togate¹⁸ theology college student from Debrecen who served for two or three years for salary.¹⁹ After accomplishing his service, the former schoolmaster could travel to Western Europe to continue his studies on a university, or he could be elected as a pastor in a vacant congregation. On one hand, the management of the particle school's inspection, administration, education, and discipline were the schoolmaster's responsibility; on the other hand, he was supervised by the pastor and the presbytery. Before inaugurating a new schoolmaster, the student had to make an oath to keep the College Laws in office, be obedient to the local presbytery, and be clement in the respect of corporal discipline. If a schoolmaster had broken his oath, he would have been immediately dismissed from the particle school.²⁰

4. The schoolmaster's annual salary

It is stated above that college students generally became schoolmasters to finance their studies abroad. In this section, we make an attempt to reconstruct a schoolmaster's annual salary that consists of both *financial* and *material* income. In the case of financial income, we converted all items to *Conventional Forint*²¹ for the sake of comparability. In the case of material income, we estimated an approximate value of the goods that a schoolmaster obtained with the help of contemporary price lists.²² In the table below, we have decided to leave the original Hungarian measurements, since plenty of them are untranslatable. To make these measurements understandable, we converted them into SI measures with explanation in the footnotes. We also marked some items (*Wheat from children* and *Tuition fee*) with an asterisk (*) since the students at particle schools often could not pay their tuition fees and became debtors.²³ In these cases, we halved the monetary value of the items at the calculation of the schoolmaster's total income (**TOTAL* is an ideal sum of money, *TOTAL (corr.)* is a more realistic one).

	Karcag	Monetary value	Kisújszállás	Monetary value
Basic salary	34 Rft	34 Rft	34 Rft	34 Rft
Wheat²⁴	20 <i>kila</i>	68,6 Rft	20 <i>kila</i>	37,6 Rft
Barley²⁵	20 <i>kila</i>	25,25 Rft	20 <i>kila</i>	25,25 Rft
Reed²⁶	400 <i>kéve</i>	6 Rft	–	–
Firewood²⁷	2 <i>öl</i>	2 Rft	1 <i>öl</i>	1 Rft
Meat²⁸	50 <i>font</i>	3,42 Rft	50 <i>font</i>	3,42 Rft
Tallow²⁹	15 <i>font</i>	1,5 Rft	15 <i>font</i>	1,5 Rft
Salt³⁰	50 <i>font</i>	2,5 Rft	50 <i>font</i>	2,5 Rft
Money for spices	1,35 Rft	1,35 Rft	–	–
Money instead of <i>coquia</i>³¹	35,25 Rft	35,25 Rft	27,1 Rft	27,1 Rft
Wheat for bread	12 <i>kila</i>	41,16 Rft	12 <i>kila</i>	41,16 Rft
*Wheat from children³²	*225 <i>véka</i>	*385,9 Rft	*225 <i>véka</i>	*385,9 Rft
Assistance at funerals³³	26,4 Rft	26,4 Rft	14,7 Rft	14,7 Rft
*Tuition fee³⁴ (approx.)	*433,1 Rft	*433,1 Rft	*433,1 Rft	*433,1 Rft
*TOTAL		*1066,43 Rft		*1007,23 Rft
TOTAL (corr.)		656,93 Rft		597,73 Rft

Table 1. The Annual Salary of the Schoolmaster of Karcag and Kisújszállás in 1792.

Sources: *TtREL I. 33. c. 1. k. Nagykunsági Egyházmegye iratai. Egyházlátogatási jegyzőkönyvek, 1792.*

According to the *Canonical visitation* of 1792, a schoolmaster's financial income consisted of a *basic* amount of salary, *substitutional money* for spices and *coquia*, salary for *assisting at funerals*, and *tuition fee* from every student at school. As for the material salary, he received a great proportion of wheat and barley both from the congregation and the students.

The schoolmaster also obtained reed and firewood for heating, tallow for candles, and meat with the same amount of salt in order to conserve it. The presbytery also provided him 4 (Karcag) or 3 (Kisújszállás) *köböl*³⁵ field to grow wheat and barley. The result of our calculations for a schoolmaster's salary is approx. 656,93 Rft in Karcag and 597,73 Rft in Kisújszállás. It means that with two or three years of service, a schoolmaster could earn 1200–1800 Rft wealth which was a great financial basis for their Western European peregrination.

5. Peregrinatio Academica – Price and circumstances of visiting western european universities

Being a protestant schoolmaster in the Kingdom of Hungary was an internal stage for a student who intended to study at a university abroad. Before his service, a student must have accomplished his elementary, and then higher studies in one of the particle schools. When a student earned his testimony in subsidiary school, he could go to the Calvinist College of Debrecen by accepting the College Laws with his subscription and becoming a togate student.

When a student had an ambition to study at a university, he should have had sufficient wealth to visit institutions abroad, since there were no protestant universities in the Kingdom of Hungary in the 18th century. In order to earn money, a student had the opportunity to serve as a schoolmaster in one of the College's particle schools for salary which could be spent on his peregrination. The most popular destinations were the protestant universities in the Netherlands (Leiden, Franeker, Groningen, Utrecht), Switzerland (Genf, Bern, Basel) or German-speaking states (Jena, Heidelberg, Göttingen) where students could study at the faculties of philosophy, law, medicine, or theology.³⁶ Hungarian students studied in a great number at University of Jena and University of Franeker, since they were the cheapest, or the most traditional institutions visited by Hungarians in Europe³⁷ as *Figure 1.* shows.

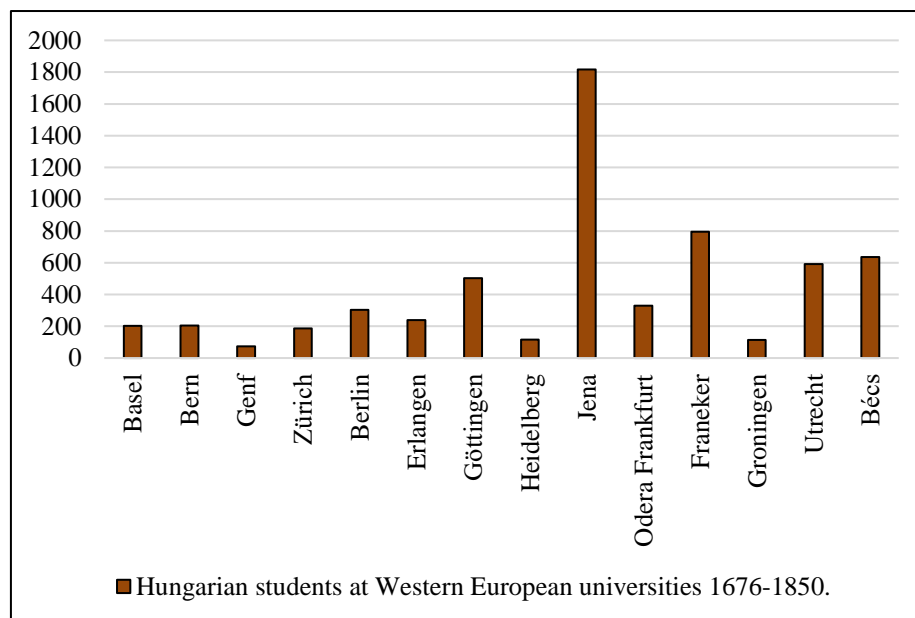

Figure 1. Hungarian Students at Western European Universities Between 1676 and 1850.

Sources: Bozzay-Ladányi, *Magyarországi diákok holland egyetemeken 1595–1918.*; - Hegyi, *Magyarországi diákok svájci egyetemeken és akadémiákon 1526–1788 (1798).*; Kissné Bognár, *Magyarországi diákok bécsi tanintézetekben 1526–1789.*; Szögi, *Magyarországi diákok svájci és hollandiai egyetemeken 1789–1919.*; Szögi, *Magyarországi diákok németországi egyetemeken és főiskolákon 1789–1919.*; Szögi, *Magyarországi diákok németországi egyetemeken és akadémiákon 1526–1700.*; Szögi, *Magyarországi diákok bécsi egyetemeken és akadémiákon 1789–1848.*; Szögi-Kiss, *Magyarországi diákok németországi egyetemeken és főiskolákon 1849–1867.*; Tar, *Magyarországi diákok németországi egyetemeken és főiskolákon 1694–1789.*

The aim of the students was to broaden their knowledge by studying about the latest inventions and scientific results from acknowledged professors and inventors. However, many of the students had financial difficulties, and visiting a university would have been impossible without serving as a schoolmaster for two or three years.

Travelling from Hungary to a Western European university was also time- and money-consuming. A student could have travelled the 800–2000 km long journey by foot, water, or stagecoach. By travelling the latter, it took one approx. two months to arrive at the destination, but if a student could afford *extra post*, he would be transported in half of that time (e. g.

Ézsaiás Budai travelled to Göttingen for 160 Rft via *extra post*).³⁸ Foreign students also had to find accommodation in the same town as the university, and they should have thought about dining for every day. Studying at university includes more expenses: every student must have paid for each lecture (5,5–16,5 Rft), and if one did not speak the language of the lectures, he should have taken language courses as well.³⁹ Of course, for the extreme extent of expenses, peregrinate students generally left university after half, one, or two years and only a few achieved doctorate abroad (from the beginning to 1850, only 19 college students got their doctoral degree).⁴⁰ The students who left university were not wasting their money: they were also been recognised after coming home, because studying at a university was also prestigious.

6. Data analysis – The schoolmasters of Karcag and Kisújszállás

As a result of our research, we listed 120 schoolmasters of Karcag, and Kisújszállás: 67 students served in the former, 53 in the latter. In several aspects, the investigated students are similar. They all subscribed in and went to the Calvinist College of Debrecen, are Calvinist, and with one exception, are Hungarian. The schoolmasters' approximate age of subscription is 16,38 which is similar to the College's students' average age. As for the social background, we have found data that shows a student's father's status. The greatest proportion, 25 people (52,1%) was a son of a commoner, this is followed by the children of pastors (14 people, 29,2%), and finally, the sons of noblemen (5 people, 10,4%); 8,3% of the schoolmasters were citizens.

The examined schoolmasters served at least once; however, some of them were in service twice, or even three times. Since both Karcag and Kisújszállás were academia promotio institutions, the greatest proportion were only served as a schoolmaster once (103 people, 85,8%), 16 people served twice (13,3%), and only one person took service three times (0,9%). When examining the length of the schoolmaster's service, it is observed that in Karcag, it is more frequent that college students spend only two years with being schoolmaster, whereas in Kisújszállás, the number of 2-year-schoolmasters and 3-year schoolmasters are nearly equal, and this is the reason why education might have been more effective in Kisújszállás. (*Figure 2.* and *Figure 3.*)

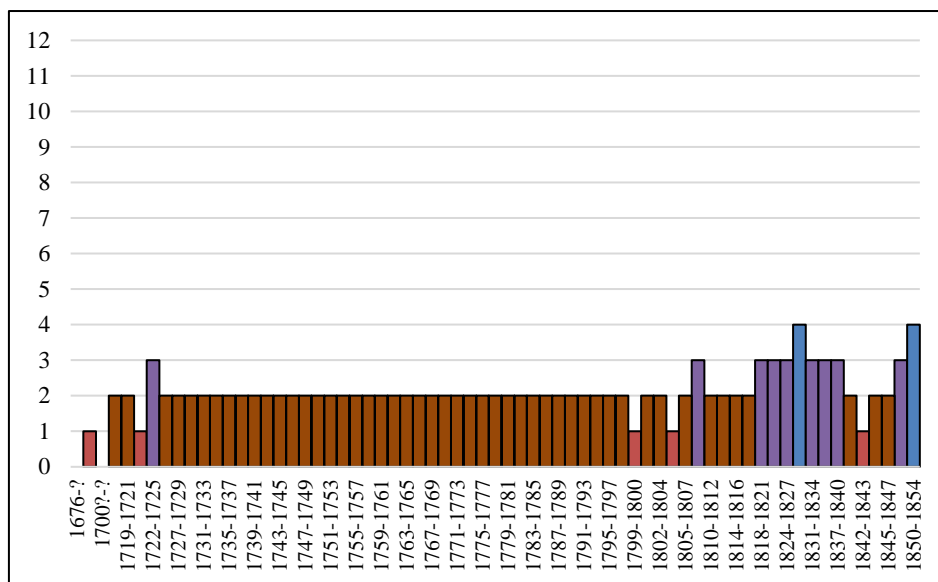

Figure 2. The time schoolmasters spent in Karcag 1676–1850.

Sources: Magyar Nemzeti Levéltár Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltára, Szolnok. VIII. 125. a. A Karcagi Református Elemi Fiúiskola iratai. Liber Scholae Reformatae Kartzagujzállásiensis.

52 out of 120 students who served as schoolmasters of Karcag, and Kisújszállás visited at least one Western European university. The examined students visited Swiss (Basel, Bern, Genf, Zürich), German (Berlin, Erlangen, Göttingen, Heidelberg, Jena, Frankfurt an der Oder), Dutch (Franeker, Groningen, Utrecht), and Austrian (Wien) universities. (Figure 4.) The most popular destinations among students were the Swiss (17) and German (18) institutions, probably because they were the nearest universities that could be approached, which are followed by Dutch (12) and Austrian (5) universities. (Figure 5.)

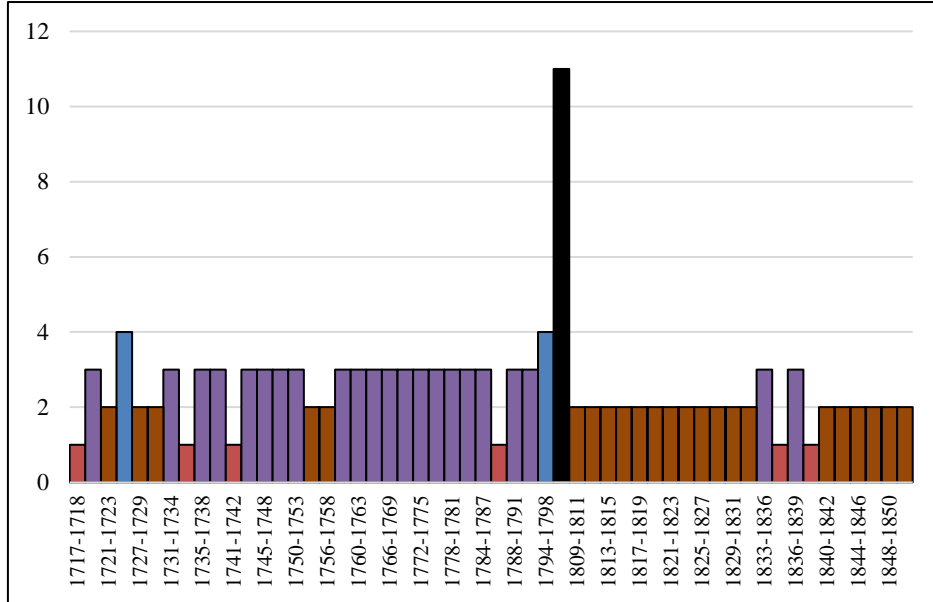

Figure 3. The Time Schoolmasters Spent in Kisújszállás 1717–1850.

Sources: Kisújszállási Református Templom Irattára, Kisújszállás. Kisújszállási Református Egyház Kereszteltek, házasultak, halottak anyakönyve (1728–1798). [Kisújszállás Reformed Baptismal, Marital and Death Records 1728–98.] Series Rectorum Scholae Kisújszállásiensis. fol. 3.

Individually, the most students went to Basel (8), Göttingen (7), and Utrecht (6) to study abroad. Since the schoolmasters mostly studied theology, they sought opportunities to be pastors after they came back to Hungary. We collected data about the occupation of 83 out of 120 schoolmasters. More than half of the students later became a pastor (59 people, 71,1%) who are followed by schoolmasters who had a secular occupation (18 people, 21,7%), and students, who became teachers or College professors (6 people, 7,2%). It is visible that the most popular choice was the pastor occupation after peregrination, which is followed by secular services.

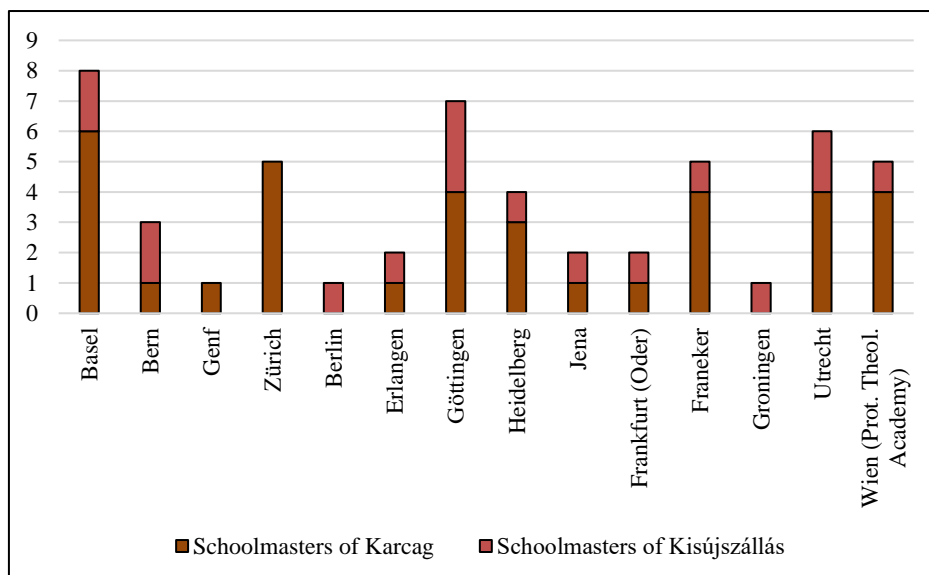

Figure 4. Schoolmasters of Karcag and Kisújszállás at Western European Universities 1676–1850.

Sources: Bozzay–Ladányi, *Magyarországi diákok holland egyetemeken 1595–1918.*; - Hegyi, *Magyarországi diákok svájci egyetemeken és akadémiákon 1526–1788 (1798).*; Kissné Bognár, *Magyarországi diákok bécsi tanintézetekben 1526–1789.*; Szögi, *Magyarországi diákok svájci és hollandiai egyetemeken 1789–1919.*; Szögi, *Magyarországi diákok németországi egyetemeken és főiskolákon 1789–1919.*; Szögi, *Magyarországi diákok németországi egyetemeken és akadémiákon 1526–1700.*; Szögi, *Magyarországi diákok bécsi egyetemeken és akadémiákon 1789–1848.*; Szögi–Kiss, *Magyarországi diákok bécsi egyetemeken és főiskolákon 1849–1867.*; Tar, *Magyarországi diákok németországi egyetemeken és főiskolákon 1694–1789.*

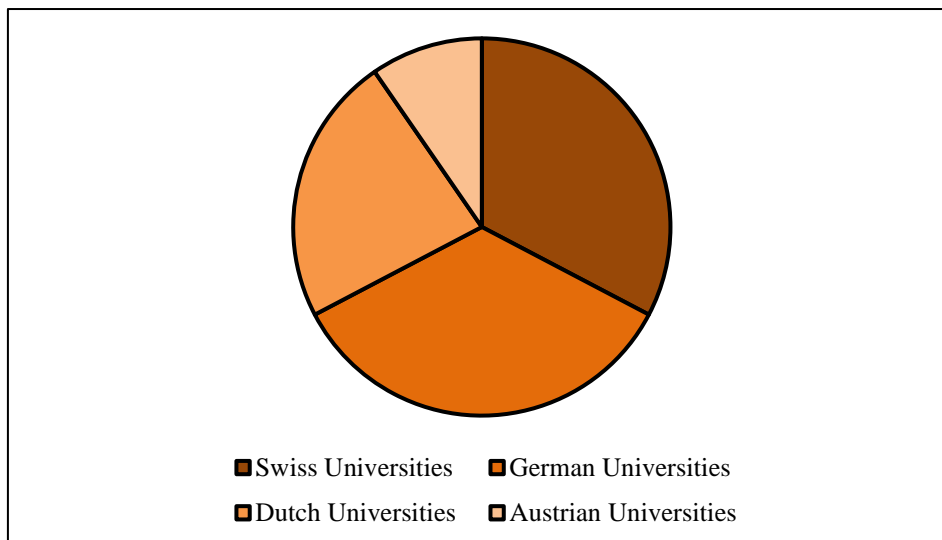

Figure 5. Schoolmasters of Karcag and Kisújszállás at Western European universities 1676–1850. (totalized)

Sources: Bozzay–Ladányi, *Magyarországi diákok holland egyetemeken 1595–1918.*; - Hegyi, *Magyarországi diákok svájci egyetemeken és akadémiákon 1526–1788 (1798).*; Kissné Bognár, *Magyarországi diákok bécsi tanintézetekben 1526–1789.*; Szögi, *Magyarországi diákok svájci és hollandiai egyetemeken 1789–1919.*; Szögi, *Magyarországi diákok németországi egyetemeken és főiskolákon 1789–1919.*; Szögi, *Magyarországi diákok németországi egyetemeken és akadémiákon 1526–1700.*; Szögi, *Magyarországi diákok bécsi egyetemeken és akadémiákon 1789–1848.*; Szögi–Kiss, *Magyarországi diákok bécsi egyetemeken és főiskolákon 1849–1867.*; Tar, *Magyarországi diákok németországi egyetemeken és főiskolákon 1694–1789.*

7. Conclusion

The particle school of Karcag, alongside with the school of Kisújszállás, had a crucial role in the Greater Cumanian education system, since these two schools in the region that were satisfactory to teach on a higher level, so they became the centre of Greater Cumanian Calvinist education. The school of Karcag, and Kisújszállás is similar in structure, wealth, and significance, and they must be examined simultaneously. The aim of our paper was to introduce the schoolmaster's office, the schoolmaster's annual salary, the financial basis, and circumstances of going to Western European universities in the 18–19th centuries, and an analysis of schoolmasters' data. The most important part of our paper is the prosopography database of the schoolmasters of Karcag and Kisújszállás at the end of the study.

At the beginning of our paper, we proposed two questions. Our first question was if the schoolmaster's salary was sufficient for a Western European peregrination. Even though a schoolmaster earned sufficient income of 1200–1800 Rft for 2 or 3 years, it is clear, that it was not satisfactory for a student to achieve his doctoral degree abroad: they only studied at a foreign university for 1 or 2 years maximum. Our second question was whether peregrination was popular among schoolmasters of Karcag, and Kisújszállás. 43% of the investigated schoolmasters went to at least one Western European university, which is a great result, even if they went out for only a couple months or years, because there is one crucial aspect of visiting foreign universities: 18–19th century protestant peregrination was a great help for the Kingdom of Hungary in respect of spreading science and for Hungarian college professors who wanted to be up to date in scientific development. We must emphasize that peregrination is a complex and difficult research topic, even if we examine only two town's schoolmasters. In the future, we are planning to investigate the schoolmasters of Kunmadaras, Kunhegyes and Túrkeve, the other towns of Greater Cumania to complete the research of schoolmasters' mobility and peregrination regarding this region.

8. Prosopography of schoolmasters

Abbreviations:

<i>Subsc:</i>	Venue and date of subscription.
<i>Orig:</i>	Origin, hometown.
<i>L. Sch:</i>	Lower school. The student's particle school.
<i>R:</i>	Religion.
<i>Calv.</i>	Calvinist.
<i>N:</i>	Nationality.
<i>Hung.</i>	Hungarian.
<i>A:</i>	Age.
<i>Coll. Office:</i>	Office that the student served in.
<i>Praec. Publ.:</i>	Preceptor publicus.
<i>Occ:</i>	Occupation.
<i>Univ:</i>	University (venue and date).
<i>Father's name,</i> <i>occ:</i>	Father's name and occupation.
<i>Note:</i>	Remarkable notes of that person.
Sources:	Abbreviated sources. Complete source descriptions are in the bibliography.

8.1. Schoolmasters of Karcag (1676–1850)

1. **B. Jenei György.** *Subsc:* Debrecen, 1676. 10. *R:* Calv. *N:* Hung. *Rector:* Karcag 1676. Tállya. *Praec. Publ.:* Praec. Poet. 1681. *Occ:* Tállya pastor, dean 1706. *Univ:* Franeker 1685. Togatus. **Sources:** Intézménytörténeti források 319. Nr. 2803. Bakóczy 353. Nr. 38. Bozzay–Ladányi 2007. Nr. 481.
2. **Albisi E. János.** *Subsc:* Debrecen, 1695. 6. 8. *R:* Calv. *N:* Hung. *Rector:* Karcag 1697. Togatus. *Note:* He is remembered as the saviour of children during the Tatar invasion of Karcag in 1697. He served a few months as a schoolmaster. **Sources:** Intézménytörténeti források 354. Nr. 3571. Bakóczy 414. Nr. 26.
3. **Szoboszlai M. István.** *Subsc:* Debrecen, 1694. 9. 18. *R:* Calv. *N:* Hung. *Rector:* Karcag 1700 k. Derecske. *Occ:* Debrecen citizen. *Univ:* Franeker 1734. Togatus. **Sources:** Intézménytörténeti források 352. Nr. 3539. Bakóczy 411. Nr. 18. Bozzay–Ladányi 2007. Nr. 911.

4. **Musnai Mózes.** *Subsc:* Debrecen, 1711. 11. 28. *R:* Calv. *N:* Hung. *Rector:* Karcag 1715. Kisújszállás 1717. *Togatus.* **Sources:** Intézménytörténeti források 375. Nr. 4162. Bakóczi 46. Nr. 28.
5. **D. Debreczeni György.** *Subsc:* Debrecen, 1717. 3. 16. *R:* Calv. *N:* Hung. *Rector:* Karcag 1719. *Togatus.* **Sources:** Intézménytörténeti források 383. Nr. 4436. Bakóczi 75. Nr. 19.
6. **Járdánházi György.** *Subsc:* Debrecen, 1717. 7. 11. *R:* Calv. *N:* Hung. *Rector:* Karcag 1721. *Togatus.* **Sources:** Intézménytörténeti források 384. Nr. 4472. Bakóczi 79. Nr. 54.
7. **Oroszi Pál.** *Subsc:* Debrecen, 1718. 12. 16. *R:* Calv. *N:* Hung. *Rector:* Karcag 1722. *Occ:* Törökszentmiklós notary 1725. *Togatus.* *Note:* Became secular. **Sources:** Intézménytörténeti források 387. Nr. 4570. Bakóczi 89. Nr. 82. *Liber Scholae Karcag* 2.
8. **Kabai Tóth János.** *Subsc:* Debrecen, 1720. 10. 11. *R:* Calv. *N:* Hung. *Rector:* Karcag 1725. *Occ:* Dévaványa 1730. Szentmihály pastor 1737. *Univ:* Utrecht 1730. *Togatus.* *Note:* †Szentmihály 1770. 3. 11. **Sources:** Intézménytörténeti források 391. Nr. 4679. Bakóczi 101. Nr. 38. *Liber Scholae Karcag* 2. Bozzay–Ladányi 2007. Nr. 1554.
9. **Tatai Kaszap Mihály.** *Subsc:* Debrecen, 1719. 4. 23. *R:* Calv. *N:* Hung. *Rector:* Karcag 1727. Kunhegyes. *Occ:* Nagykőrös cantor. *Togatus.* *Note:* **Sources:** Intézménytörténeti források 388. Nr. 4601. Bakóczi 93. Nr. 25. *Liber Scholae Karcag* 2.
10. **Sallós Benedek.** *Subsc:* Debrecen, 1722. 2. 3. *Birthplace and date:* ?, approx. 1706. *R:* Calv. *N:* Hung. *A:* 16. *Rector:* Karcag 1729. *Praec. Publ.:* Praec. Publ. 1728. *Occ:* Tiszaderzs 1734. Tiszabura 1736. Tiszaroff 1738. Tizsakürt 1739. Tiszainoka pastor 1748. *Togatus.* *Note:* †Hencida. **Sources:** Intézménytörténeti források 394. Nr. 4779. Bakóczi 110. Nr. 2. *Liber Scholae Karcag* 2. Tóth, 'Annales Tizsakürtiensis', 236.
11. **Seres Debretzeni János.** *Subsc:* Debrecen, 1715. 9. 5. *R:* Calv. *N:* Hung. *Rector:* Csegöld 1724. Tizsakürt. Karcag 1731. *Occ:* Egyek. Szentpéterszeg 1741. Biharpüspöki pastor. *Togatus.* *Note:* †Harsány. **Sources:** Intézménytörténeti források 381. Nr. 4357. Bakóczi 67. Nr. 61. *Liber Scholae Karcag* 2.
12. **Szabátsi János.** *Subsc:* Debrecen, approx. 1726. *R:* Calv. *N:* Hung. *Rector:* Karcag 1733. *Togatus.* **Sources:** *Liber Scholae Karcag* 2.
13. **Inántsi István.** *Subsc:* Debrecen, approx. 1729. *R:* Calv. *N:* Hung. *Rector:* Karcag 1735. *Togatus.* **Sources:** *Liber Scholae Karcag* 2.

14. **Budán János.** *Subsc:* Debrecen, approx. 1732. *Orig:* Debrecen. *L. Sch:* Debrecen. *Birthplace and date:* Debrecen, 1710. 4. 13. *R:* Calv. *N:* Hung. *A:* 22. *Rector:* Karcag 1737. *Togatus.* **Sources:** Liber Scholae Karcag 2.
15. **Kállai Toka András.** *Subsc:* Debrecen, 1730. 4. 26. *Orig:* Nagykálló. *L. Sch:* Debrecen. *R:* Calv. *N:* Hung. *Coll. Office:* Contrascriba 1705. *Rector:* Karcag 1739. *Occ:* Nagykálló notary. *Togatus.* *Note:* Became secular. **Sources:** Intézménytörténeti források 408. Nr. 5275. Bakóczy 161. Nr. 58. Liber Scholae Karcag 3.
16. **Czeglédi Pál.** *Subsc:* Debrecen, 1733. 4. 25. *L. Sch:* Debrecen. *R:* Calv. *N:* Hung. *Rector:* Karcag 1741. *Occ:* Tiszaabád pastor 1745. *Univ:* Franeker 1743. *Togatus.* *Note:* He married the step-daughter of István Zelizi, Sára Erpályi in Debrecen. **Sources:** Intézménytörténeti források 413. Nr. 5448. Bakóczy 179. Nr. 9. Liber Scholae Karcag 3. Bozzay–Ladányi 2007. Nr. 970.
17. **Szentmiklósi Sámuel.** *Subsc:* Debrecen, 1738. 5. 4. *Orig:* Kunszentmiklós. *L. Sch:* Debrecen. *R:* Calv. *N:* Hung. *Rector:* Fülöpszállás 1740. Karcag 1743. *Occ:* Karcag 1750. Tahitótfalu? pastor. *Univ:* Basel 1747. *Togatus.* *Note:* For his sermons violated the principles of Helvetica Confessio (Calvinism), he was banished from Transbiscan Church District in 1755. **Sources:** Intézménytörténeti források 425. Nr. 5855. Bakóczy 222. Nr. 23. Liber Scholae Karcag 3. Hegyi 2003. Nr. 99.
18. **Pápai Hegyi János.** *Subsc:* Debrecen, 1737. 4. 19. *Orig:* Pápa. *L. Sch:* Debrecen. *R:* Calv. *N:* Hung. *Rector:* Karcag 1745. *Occ:* Tiszaabád 1748. Füzesgyarmat pastor 1764. *Univ:* Unknown university. *Togatus.* **Sources:** Intézménytörténeti források 422. Nr. 5754. Bakóczy 196. Nr. 28. Liber Scholae Karcag 3.
19. **Szász Márton.** *Subsc:* Debrecen, 1738. 5. 4. *L. Sch:* Debrecen. *R:* Calv. *N:* Hung. *Rector:* Karcag 1747. *Occ:* Érsemjén 1752. Vajda 1754. Diószeg pastor 1759. *Univ:* Utrecht 1750. *Togatus.* *Note:* †Diószeg 1760. **Sources:** Intézménytörténeti források 426. Nr. 5891. Bakóczy 225. Nr. 60. Liber Scholae Karcag 3. Bozzay–Ladányi 2007. Nr. 1689.
20. **Miskoltzi János.** *Subsc:* Debrecen, 1741. 4. 26. *Orig:* Kunszentmiklós. *L. Sch:* Debrecen. *R:* Calv. *N:* Hung. *Rector:* Karcag 1749. *Occ:* Vásárosnamény pastor 1759. Dunavecse ecclesiastical notary. *Togatus.* **Sources:** Intézménytörténeti források 431. Nr. 6070. Bakóczy 243. Nr. 51. Liber Scholae Karcag 3.

21. **Biró Mihály.** *Subsc:* Debrecen, 1743. 5. 1. *Orig:* Kecskemét. *L. Sch:* Debrecen. *Birthplace and date:* Kecskemét, 1736. 3. 19. *R:* Calv. *N:* Hung. *A:* 17. *Rector:* Karcag 1751. *Occ:* Kocs pastor. *Univ:* Basel 1753. *Togatus.* *Father's name, occ:* György commoner. **Sources:** Intézménytörténeti források 433. Nr. 6111. Bakóczy 257. Nr. 17. *Liber Scholae Karcag* 3. Hegyi 2003. Nr. 114.
22. **Turi György.** *Subsc:* Debrecen, 1745. 4. 28. *L. Sch:* Debrecen. *R:* Calv. *N:* Hung. *Rector:* Karcag 1753. *Occ:* Ordas pastor. *Togatus.* **Sources:** Intézménytörténeti források 436. Nr. 6231. Bakóczy 264. Nr. 18. *Liber Scholae Karcag* 3.
23. **Lukács István.** *Subsc:* Debrecen, 1748. 10. 4. *Orig:* Abaújvár. *L. Sch:* Debrecen. *R:* Calv. *N:* Hung. *Coll. Office:* Senior 1760. *Rector:* Karcag 1755. *Occ:* Pécel, Hernádnémeti pastor. *Univ:* Genf 1759. Basel 1762. *Togatus.* **Sources:** Intézménytörténeti források 444. Nr. 6490. Bakóczy 292. Nr. 85. *Liber Scholae Karcag* 3. Hegyi 2003. Nr. 497. Nr. 158.
24. **Szappanos Mihály.** *Subsc:* Debrecen, 1748. 4. 25. *Orig:* Jászberény. *L. Sch:* Debrecen. *R:* Calv. *N:* Hung. *Coll. Office:* Librarian 1757. *Rector:* Karcag 1757. *Praec. Publ.:* Praec. Orat. 1756. *Occ:* Békés pastor. 1768. Békés ecclesiastical notary 1774. *Univ:* Zürich 1760. *Togatus.* **Sources:** Intézménytörténeti források 442. Nr. 6421. Bakóczy 285. Nr. 17. *Liber Scholae Karcag* 3. Hegyi 2003. Nr. 628.
25. **Szaniszló György.** *Subsc:* Debrecen, 1748. 4. 25. *Orig:* Abaújvár. *L. Sch:* Debrecen. *R:* Calv. *N:* Hung. *Coll. Office:* Curator 1757. *Rector:* Karcag 1759. *Praec. Publ.:* Praec. Gram. 1756. *Occ:* Diószeg pastor. 1763. *Univ:* Basel 1762. *Togatus.* *Note:* †1783. 2. 26. **Sources:** Intézménytörténeti források 444. Nr. 6477. Bakóczy 290. Nr. 72. *Liber Scholae Karcag* 3. Hegyi 2003. Nr. 159.
26. **Szabó János.** *Subsc:* Debrecen, 1748. *Orig:* Vécse. *L. Sch:* Debrecen. *R:* Calv. *N:* Hung. *Rector:* Karcag 1761. *Occ:* Szöny pastor. *Univ:* Unknown university. *Togatus.* *Note:* Re-subscribed in 1751. **Sources:** Intézménytörténeti források 445. Nr. 6545. *Liber Scholae Karcag* 4.
27. **Vonzai Biri Ferenc.** *Subsc:* Debrecen, 1752. 4. 26. *Orig:* Nagykálló. *L. Sch:* Nagykálló. *Birthplace and date:* Nagykálló, 1732. 1. 24. *R:* Calv. *N:* Hung. *A:* 20. *Rector:* Karcag 1763. *Occ:* Dévaványa pastor 1769. *Univ:* Basel 1767. *Togatus.* *Father's name, occ:* Ferenc commoner. **Sources:** Intézménytörténeti források 454. Nr. 6823. Bakóczy 316. Nr. 26. *Liber Scholae Karcag* 4. Hegyi 2003. Nr. 179.

28. **Fórián István.** *Subsc:* Debrecen, 1754. *Orig:* Derecske. *L. Sch:* Derecske. *Birthplace and date:* Derecske, 1739. *R:* Calv. *N:* Hung. *Rector:* Karcag 1765. *Occ:* Szatmár preceptor 1762. Mikepércs 1770. Tiszafüred pastor 1788. *Univ:* Basel 1767. *Togatus.* *Note:* †Tiszafüred, 1798. 2. 29. **Sources:** Intézménytörténeti források 457. Nr. 6924. Bakóczi 330. Nr. 9. Liber Scholae Karcag 5. Hegyi 2003. Nr. 170.
29. **Rátzkevi Ötvös István.** *Subsc:* Debrecen, 1756. 4. 29. *Orig:* Tát. *L. Sch:* Debrecen. *R:* Calv. *N:* Hung. *Rector:* Karcag 1767. *Occ:* Duna-szentgyörgy dean. *Univ:* Utrecht 1769. *Togatus.* **Sources:** Intézménytörténeti források 463. Nr. 7069. Liber Scholae Karcag 5. Bozzay–Ladányi 2007. Nr. 1121.
30. **Sároi Mihály.** *Subsc:* Debrecen, 1760. 4. 24. *Orig:* Debrecen. *L. Sch:* Debrecen. *R:* Calv. *N:* Hung. *Rector:* Karcag 1769. *Praec. Publ.:* Praec. Synt. 1767. *Occ:* Kunmadaras pastor. *Univ:* Franeker 1771. *Togatus.* **Sources:** Intézménytörténeti források 480. Nr. 7403. Bakóczi 12. Nr. 18. Liber Scholae Karcag 5. Bozzay–Ladányi 2007. Nr. 1145.
31. **Áts Szathmári András.** *Subsc:* Debrecen, 1761. 4. 24. *Orig:* Tiszaszöllös. *L. Sch:* Debrecen. *R:* Calv. *N:* Hung. *Rector:* Karcag 1771. *Praec. Publ.:* Praec. Orat. 1770. *Occ:* Köveskál 1785. Szentgál pastor. Veszprém ecclesiastical notary. *Univ:* Zürich 1774. *Togatus.* **Sources:** Intézménytörténeti források 484. Nr. 7507. Liber Scholae Karcag 5. Hegyi 2003. Nr. 666.
32. **Környei István.** *Subsc:* Debrecen, 1764. 5. 3. *Orig:* Bia. *L. Sch:* Kecskemét. *R:* Calv. *N:* Hung. *Rector:* Karcag 1773. *Praec. Publ.:* Praec. Poet. 1772. *Occ:* Seregélyes pastor. *Univ:* Zürich 1775. *Togatus.* **Sources:** Intézménytörténeti források 494. Nr. 7748. Bakóczi 50. Nr. 24. Liber Scholae Karcag 6. Hegyi 2003. Nr. 672.
33. **Kálnai István.** *Subsc:* Debrecen, 1766. 4. 24. *Orig:* Kecskemét. *L. Sch:* Kecskemét. *Birthplace and date:* Kecskemét, 1747. 10. 25. *R:* Calv. *N:* Hung. *A:* 18. *Rector:* Karcag 1775. *Univ:* Zürich 1777. *Togatus.* *Note:* Re-subscribed in 1769. **Sources:** Intézménytörténeti források 502. Nr. 7933. Bakóczi 64. Nr. 15. Liber Scholae Karcag 6. Hegyi 2003. Nr. 691.
34. **Ecsedi István.** *Subsc:* Debrecen, 1768. 4. 28. *Orig:* Micske. *L. Sch:* Debrecen. *R:* Calv. *N:* Hung. *Rector:* Karcag 1777. *Occ:* Kenderes pastor 1783. *Univ:* Zürich 1780. *Togatus.* *Note:* **Sources:** Intézménytörténeti források 511. Nr. 8146. Bakóczi 91. Nr. 11. Liber Scholae Karcag 7. Hegyi 2003. Nr. 716.

35. **Tóth István.** *Subsc:* Debrecen, 1770. 4. 26. *Orig:* Kocs. *L. Sch:* Debrecen. *Birthplace and date:* Kocs, 1750. 1. 22. *R:* Calv. *N:* Hung. *A:* 20. *Rector:* Karcag 1779. *Occ:* Csögle pastor. *Univ:* Heidelberg 1781. *Togatus.* *Father's name, occ:* Mihály commoner. **Sources:** Intézménytörténeti források 530. Nr. 8464. Liber Scholae Karcag 8. Tar 2004. Nr. 1443.
36. **Gerendai Pál.** *Subsc:* Debrecen, 1771. 4. 25. *Orig:* Császáz. *L. Sch:* Karcag. *Birthplace and date:* Császáz, 1749. *R:* Calv. *N:* Hung. *A:* 22. *Rector:* Karcag 1781. *Occ:* Kunhegyes pastor 1785. *Univ:* Heidelberg 1783. *Togatus.* *Note:* Re-subscribed in 1772. **Sources:** Intézménytörténeti források 536. Nr. 8576. Liber Scholae Karcag 9. Tar 2004. Nr. 1452.
37. **Szentmiklósi Kállai István.** *Subsc:* Debrecen, 1773. 4. 24. *Orig:* Losonc. *L. Sch:* Debrecen. *R:* Calv. *N:* Hung. *Rector:* Karcag 1783. *Praec. Publ.:* Praec. Orat. *Togatus.* *Note:* †1801. **Sources:** Intézménytörténeti források 562. Nr. 8970. Liber Scholae Karcag 9.
38. **E. Kovács István.** *Subsc:* Debrecen, 1775. 4. 27. *Orig:* Debrecen. *L. Sch:* Debrecen. *R:* Calv. *N:* Hung. *Rector:* Karcag 1785. *Occ:* Mikepércs pastor. *Univ:* Heidelberg 1787. *Togatus.* **Sources:** Intézménytörténeti források 574. Nr. 9164. Liber Scholae Karcag 10. Tar 2004. Nr. 1459.
39. **Czika Pál.** *Subsc:* Debrecen, 1779. 4. 23. *Orig:* Komárom. *L. Sch:* Debrecen. *Birthplace and date:* Komárom, 1761. *R:* Calv. *N:* Hung. *A:* 18. *Rector:* Karcag 1787. *Occ:* Felsőgellér pastor. *Univ:* Erlangen 1789. Göttingen 1790. *Togatus.* *Note:* Re-subscribed in 1780 and 1782. **Sources:** Intézménytörténeti források 605. Nr. 9833. Liber Scholae Karcag 11. Szögi 2001. Nr. 3230. Nr. 3633.
40. **Ráczkevi János.** *Subsc:* Debrecen, 1780. 4. 27. *Orig:* Szentkirályszabadi. *L. Sch:* Hajdúnánás. *R:* Calv. *N:* Hung. *Rector:* Karcag 1789. *Occ:* Kádarta pastor. *Univ:* Odera Frankfurt 1791. *Togatus.* **Sources:** Intézménytörténeti források 617. Nr. 10080. Liber Scholae Karcag 12. Szögi 2001. Nr. 3442.
41. **Tóth Sámuel.** *Subsc:* Debrecen, 1782. 4. 25. *Orig:* Sárkeresztes. *L. Sch:* Nagykőrös. *R:* Calv. *N:* Hung. *Rector:* Karcag 1791. *Praec. Publ.:* Praec. Synt. 1789. *Occ:* Szodó, Szentpéter pastor. *Univ:* Bern, 1793. *Togatus.* **Sources:** Intézménytörténeti források 646. Nr. 10710. Liber Scholae Karcag 12. Szögi 2000. Nr. 182.
42. **Szabó János.** *Subsc:* Debrecen, 1785. 4. 28. *Orig:* Szöny. *L. Sch:* Kecskemét. *Birthplace and date:* Ószöny, 1770. 12. 29. *R:* Calv. *N:*

- Hung. A: 14. *Coll. Office*: Praebitor 1792. *Rector*: Karcag 1793. *Occ*: Födém, Szodó pastor. *Togatus*. *Father's name, occ*: István commoner. *Note*: He was dismissed from Karcag for negligence and sloth in 1795. **Sources**: Intézménytörténeti források 678. Nr. 11406. Liber Scholae Karcag 13.
- 43. Fábrián Őri László.** *Subsc*: Debrecen, 1787. 4. 26. *Orig*: Kocs. *L. Sch*: Kocs. *Birthplace and date*: Kocs, 1771. 7. 18. *R*: Calv. *N*: Hung. A: 15. *Rector*: Karcag 1795. *Occ*: Közép-Szolnok County medical doctor. *Univ*: Jena 1797. Bécs 1798. *Togatus*. *Father's name, occ*: Pál pastor. *Note*: Re-subscribed in 1790. **Sources**: Intézménytörténeti források 696. Nr. 11760. Liber Scholae Karcag 14. Szögi 2013. Nr. 417.
- 44. Szűts István.** *Subsc*: Debrecen, 1787. 4. 26. *Orig*: Zsáka. *L. Sch*: Debrecen. *Birthplace and date*: Zsáka, 1771. 1. 17. *R*: Calv. *N*: Hung. A: 16. *Rector*: Karcag 1797. *Occ*: Tiszaderzs pastor 1801. Deanery councillor. *Univ*: Göttingen 1800. *Togatus*. *Father's name, occ*: György commoner. *Note*: †Tiszaderzs 1847. 12. 3. **Sources**: Intézménytörténeti források 697. Nr. 11789. Liber Scholae Karcag 17. Szögi 2001. Nr. 3721.
- 45. Dobrai Áron.** *Subsc*: Debrecen, 1791. 4. *Orig*: Berekböszörmény. *L. Sch*: Debrecen. *Birthplace and date*: Berekböszörmény, 1775. 8. 28. *R*: Calv. *N*: Hung. A: 15. *Rector*: Karcag 1799. *Occ*: Mezőkeresztes 1802. Komádi pastor 1818. *Togatus*. *Father's name, occ*: Mihály pastor. **Sources**: Intézménytörténeti források 757. Nr. 12902. Liber Scholae Karcag 18.
- 46. Marjai Albert.** *Subsc*: Debrecen, 1793. 4. 24. *Orig*: Túrkeve. *L. Sch*: Debrecen. *Birthplace and date*: Túrkeve, 1775. 12. 12. *R*: Calv. *N*: Hung. A: 17. *Rector*: Karcag 1800. *Occ*: Tiszaszentimre, Szeghalom preceptor. Szeghalom pastor. *Univ*: Utrecht 1803. *Togatus*. *Father's name, occ*: Albert pastor. *Note*: He drowned in River Körös. †1814. **Sources**: Intézménytörténeti források 796. Nr. 92. Demjén 214. Liber Scholae Karcag 18. Bozzay–Ladányi 2007. Nr. 1975.
- 47. Ódor László.** *Subsc*: Debrecen, 1793. 4. 24. *Orig*: Feldebrő. *L. Sch*: Debrecen. *R*: Calv. *N*: Hung. *Rector*: Karcag 1802. *Occ*: Feldebrő, Géres pastor. *Univ*: Göttingen 1804. *Togatus*. **Sources**: Intézménytörténeti források 796. Nr. 96. Liber Scholae Karcag 18. Szögi 2001. Nr. 3760.
- 48. Benedek László.** *Subsc*: Debrecen, 1796. 4. 26. *Orig*: Nagydorog. *L. Sch*: Debrecen. *Birthplace and date*: Nagydorog, 1781. 7. 9. *R*: Calv.

- N:* Hung. *A:* 15. *Rector:* Karcag 1804. *Occ:* Karcag notary. *Togatus.* *Father's name, occ:* József nobleman. **Sources:** Intézménytörténeti források 812. Nr. 465. *Liber Scholae Karcag* 19.
- 49. Balogh Mihály.** *Subsc:* Debrecen, 1795. 11. 18. *Orig:* Hajdúnánás. *L. Sch:* Debrecen. *Birthplace and date:* Hajdúnánás, 1779. 6. 14. *R:* Calv. *N:* Hung. *A:* 17. *Rector:* Karcag 1805. *Togatus.* *Father's name, occ:* András commoner. **Sources:** Intézménytörténeti források 812. Nr. 456. *Liber Scholae Karcag* 20.
- 50. Szántó Dániel.** *Subsc:* Debrecen, 1800. 4. 23. *Orig:* Hegyközszentimre. *L. Sch:* Debrecen. *R:* Calv. *N:* Hung. *Rector:* Karcag 1807. *Occ:* Hegyközszentimre pastor. *Univ:* Göttingen, 1812. *Togatus.* **Sources:** Intézménytörténeti források 840. Nr. 960. *Liber Scholae Karcag* 21. Szögi 2001. Nr. 3817.
- 51. Mikó Sámuel.** *Subsc:* Debrecen, 1803. 4. 30. *Orig:* Debrecen. *L. Sch:* Debrecen. *Birthplace and date:* Debrecen, 1786. 2. 4. *R:* Calv. *N:* Hung. *A:* 17. *Rector:* Karcag 1810. *Occ:* Körösladány pastor. *Togatus.* *Father's name, occ:* János commoner. **Sources:** Intézménytörténeti források 864. Nr. 1417. *Liber Scholae Karcag* 21.
- 52. Derecskei József.** *Subsc:* Debrecen, 1804. 11. 27. *Orig:* Debrecen. *L. Sch:* Debrecen. *Birthplace and date:* Debrecen, 1787. 3. 12. *R:* Calv. *N:* Hung. *A:* 17. *Rector:* Karcag 1812. *Occ:* Debrecen vice-notary, town councillor, citizen. *Togatus.* *Father's name, occ:* Mihály commoner. **Sources:** Intézménytörténeti források 878. Nr. 1666. *Liber Scholae Karcag* 23.
- 53. Pap Gábor.** *Subsc:* Debrecen, 1806. 9. 19. *Orig:* Lovasberény. *L. Sch:* Debrecen. *R:* Calv. *N:* Hung. *Rector:* Karcag 1814. *Occ:* Town councillor. *Togatus.* **Sources:** Intézménytörténeti források 892. Nr. 1926. *Liber Scholae Karcag* 24.
- 54. Horváth József.** *Subsc:* Debrecen, 1804. 9. 19. *Orig:* Dunaszentgyörgy. *L. Sch:* Nagykörös. *Birthplace and date:* Dunaszentgyörgy, 1789. 11. 26. *R:* Calv. *N:* Hung. *A:* 14. *Rector:* Karcag 1816. *Togatus.* *Father's name, occ:* János commoner. *Note:* Re-subscribed in 1810. **Sources:** Intézménytörténeti források 874. Nr. 1545. *Liber Scholae Karcag* 25.
- 55. Balogh Péter.** *Subsc:* Debrecen, 1809. 9. 19. *Orig:* Nábrád. *L. Sch:* Debrecen. *Birthplace and date:* Nábrád, 1792. 2. 16. *R:* Calv. *N:* Hung. *A:* 16. *Rector:* Karcag 1818. *Occ:* Nagyszalonta pastor. *Notary in Pest at Court of King's Bench.* *Dean.* *Bishop.* *Univ:* Bécs 1821. *Togatus.* *Father's name, occ:* István commoner. *Note:* Re-subscribed

- in 1815. **Sources:** Intézménytörténeti források 920. Nr. 2524. Liber Scholae Karcag 25. Szögi 2013. Nr. 7674.
- 56. Varga József.** *Subsc:* Debrecen, 1815. 9. 20. *Orig:* Nagykőrös. *L. Sch:* Nagykőrös. *Birthplace and date:* Nagykőrös, 1797. 12. 19. *R:* Calv. *N:* Hung. *A:* 18. *Rector:* Karcag 1821. *Occ:* Karcag professor. *Togatus.* *Father's name, occ:* János commoner. *Note:* †Karcag 1831. 8. 31. **Sources:** Intézménytörténeti források 978. Nr. 3680. Liber Scholae Karcag 29.
- 57. Lovász Imre.** *Subsc:* Debrecen, 1814. 9. 21 *Orig:* Debrecen. *L. Sch:* Debrecen. *Birthplace and date:* Debrecen, 1797. 11. 11. *R:* Calv. *N:* Hung. *A:* 16. *Rector:* Karcag 1824. *Praec. Publ.:* Praec. Poet. *Univ:* Bécs 1827. *Togatus.* *Father's name, occ:* Mihály commoner. *Note:* Re-subscribed in 1821. **Sources:** Intézménytörténeti források 964. Nr. 3383. Liber Scholae Karcag 30. Szögi 2013. Nr. 2789.
- 58. Budai János.** *Subsc:* Debrecen, 1821. *Orig:* Debrecen. *L. Sch:* Debrecen. *Birthplace and date:* Debrecen, 1803. 7. 13. *R:* Calv. *N:* Hung. *A:* 18. *Rector:* Karcag 1827. *Togatus.* *Father's name, occ:* György commoner. **Sources:** Intézménytörténeti források 1016. Nr. 213. Liber Scholae Karcag 32.
- 59. Nagy István.** *Subsc:* Debrecen, 1821. *Orig:* Szabadszállás. *L. Sch:* Kecskemét. *Birthplace and date:* Szabadszállás, 1804. 10. 6. *R:* Calv. *N:* Hung. *A:* 17. *Rector:* Karcag 1831. *Togatus.* *Father's name, occ:* István commoner. *Note:* †Szabadszállás 1880. 3. 1. **Sources:** Intézménytörténeti források 1020. Nr. 349. Liber Scholae Karcag 33.
- 60. Fülep Gábor.** *Subsc:* Debrecen, 1827. *Orig:* Tiszadob. *L. Sch:* Debrecen. *Birthplace and date:* Tiszadob, 1808. 3. 5. *R:* Calv. *N:* Hung. *A:* 19. *Rector:* Diószeg, Karcag 1834. *Togatus.* *Father's name, occ:* János commoner. **Sources:** Intézménytörténeti források 1046. Nr. 176. Liber Scholae Karcag 34.
- 61. Miklóssy Mózes.** *Subsc:* Debrecen, 1829. 11. 3. *Orig:* Géres. *L. Sch:* Debrecen. *Birthplace and date:* Géres, 1813. *R:* Calv. *N:* Hung. *A:* 16. *Rector:* Karcag 1837. *Occ:* Debrecen advocate. *Togatus.* *Father's name, occ:* Sándor nobleman. *Note:* †1892.11. 5. **Sources:** Intézménytörténeti források 1062. Nr. 578. Liber Scholae Karcag 35.
- 62. Ujszászi József.** *Subsc:* Debrecen, 1832. *Orig:* Cegléd. *L. Sch:* Cegléd. *Birthplace and date:* Cegléd, 1816. 4. 23. *R:* Calv. *N:* Hung. *A:* 16. *Rector:* Szepes. Karcag 1840. *Togatus.* *Father's name, occ:* József commoner. *Note:* Re-subscribed in 1840. By the time of his

- subscription, he was considered to be an orphan. **Sources:** Intézménytörténeti források 1088. Nr. 1235. Liber Scholae Karcag 37.
- 63. Kocsis Péter.** *Subsc:* Debrecen, 1833. *Orig:* Halábor. *L. Sch:* Debrecen. *Birthplace and date:* Halábor, 1815. *R:* Calv. *N:* Hung. *A:* 18. *Rector:* Karcag 1842. *Togatus.* *Father's name, occ:* Péter ploughman. **Sources:** Intézménytörténeti források 1096. Nr. 1433. Liber Scholae Karcag 38.
- 64. Posta József.** *Subsc:* Debrecen, 1835. *Orig:* Kismarja. *L. Sch:* Debrecen. *Birthplace and date:* Kismarja, 1821. 3. 5. *R:* Calv. *N:* Hung. *A:* 14. *Rector:* Karcag 1843. *Occ:* Derecske pastor. *Togatus.* *Father's name, occ:* János pastor. **Sources:** Intézménytörténeti források 1110. Nr. 1792. Liber Scholae Karcag 38.
- 65. Oláh Antal.** *Subsc:* Debrecen, 1837. 11. 3. *Orig:* Újfehértó. *L. Sch:* Hajdúböszörmény. *Birthplace and date:* Újfehértó, 1823. 4. 18. *R:* Calv. *N:* Hung. *A:* 14. *Rector:* Karcag 1845. *Occ:* Pastor. *Togatus.* *Father's name, occ:* György pastor. **Sources:** Intézménytörténeti források 1124. Nr. 2173. Liber Scholae Karcag 38.
- 66. Nyiri Péter.** *Subsc:* Debrecen, 1838. 11. 2. *Orig:* Istvándi. *L. Sch:* Szatmár. *Birthplace and date:* Istvándi, 1821. 11. 11. *R:* Calv. *N:* Hung. *A:* 17. *Rector:* Karcag 1847. *Togatus.* *Father's name, occ:* Miklós nobleman. **Sources:** Intézménytörténeti források 1132. Nr. 2353. Liber Scholae Karcag 38.
- 67. Bartha János.** *Subsc:* Debrecen, 1843. 11. 2. *Orig:* Karcag. *L. Sch:* Karcag. *Birthplace and date:* Karcag, 1826. 11. 8. *R:* Calv. *N:* Hung. *A:* 17. *Rector:* Karcag 1850. *Occ:* Pastor. *Univ:* Bécs 1854. *Togatus.* *Father's name, occ:* István commoner. *Note:* By the time of his subscription, his tutor was Ferenc Kovács. **Sources:** Intézménytörténeti források 1166. Nr. 3216. Liber Scholae Karcag 38. Szögi–Kiss 2003. Nr. 4293.

8.2. Schoolmasters of Kisújszállás (1717–1850)

- 68. Musnai Mózes.** *Subsc:* Debrecen, 1711. 11. 28. *R:* Calv. *N:* Hung. *Rector:* Karcag 1715. Kisújszállás 1717. *Togatus.* *Note:* The same person as Nr. 4. **Sources:** Intézménytörténeti források 375. Nr. 4162. Bakóczi 46. Nr. 28. Series Rectorum Kisújszállás 2.
- 69. Terbócs István.** *Subsc:* ?, ?. *R:* Calv. *N:* Hung. *Rector:* Kisújszállás 1718. *Occ:* Greater Cumanian Districtual Captain 1734. *Togatus.* *Note:* His subscription cannot be found in any of the most important

- Calvinist Colleges of the Hungarian Kingdom (Debrecen, Pápa, Sárospatak). He must have been a student in the former three, otherwise he would not have had the opportunity to serve as a schoolmaster in Kisújszállás. As against the Greater Cumanian common law, Terbócs was not elected but appointed by György Podharadszky, the inspector of the Greater Cumanian region. According to the records, Terbócs was said to be an irresponsible man for coordinating *obscure cattle trades* among the neighbouring countries. **Sources:** Series Rectorum Kisújszállás 2. Kiss, 'Helyhatósági bíraskodás', 270. Elek, 'Nagykun kapitányok', 61.
70. **Vátzi István.** *Subsc:* Debrecen, 1715. 7. 15. *R:* Calv. *N:* Hung. *Rector:* Kisújszállás 1721. *Occ:* Kassa pastor 1737. *Togatus.* **Sources:** Intézménytörténeti források 381. Nr. 4341. Bakóczy 66. Nr. 45. Series Rectorum Kisújszállás 2.
71. **Ónadi Péter.** *Subsc:* Debrecen, 1721. 1. 28. *R:* Calv. *N:* Hung. *Rector:* Kisújszállás 1723. *Togatus.* **Sources:** Intézménytörténeti források 391. Nr. 4698. Bakóczy 103. Nr. 3. Series Rectorum Kisújszállás 2.
72. **K. Szentesi György.** *Subsc:* Debrecen, 1723. 1. 25. *R:* Calv. *N:* Hung. *Rector:* Kisújszállás 1727. Nyírbátor. *Togatus.* *Note:* He married the daughter of Ferenc Molnár, Anna in Debrecen. **Sources:** Intézménytörténeti források 396. Nr. 4854. Bakóczy 118. Nr. 15. Series Rectorum Kisújszállás 2.
73. **P. Óvári József.** *Subsc:* Debrecen, 1725. 1. 11. *R:* Calv. *N:* Hung. *Rector:* Kisújszállás 1729. Törökszentmiklós 1735. *Occ:* Törökszentmiklós notary. *Togatus.* *Note:* †Kunhegyes. **Sources:** Intézménytörténeti források 399. Nr. 4949. Bakóczy 128. Nr. 8. Series Rectorum Kisújszállás 2.
74. **Újjhelyi István.** *Subsc:* Debrecen, 1728. 4. 25. *R:* Calv. *N:* Hung. *Rector:* Kisújszállás 1731. Tépe. *Togatus.* **Sources:** Intézménytörténeti források 404. Nr. 5133. Bakóczy 146. Nr. 39. Series Rectorum Kisújszállás 2.
75. **Szentpéteri György.** *Subsc:* Debrecen, 1727. 5. 13. *R:* Calv. *N:* Hung. *Rector:* Kisújszállás 1734. *Univ:* Utrecht 1736. *Togatus.* **Sources:** Intézménytörténeti források 402. Nr. 5079. Bakóczy 141. Nr. 36. Series Rectorum Kisújszállás 2. Bozzay–Ladányi 2007. Nr. 1608.
76. **Zádori Nagy Mihály.** *Subsc:* Debrecen, 1733. 3. 15. *Orig:* Zádor. *R:* Calv. *N:* Hung. *Rector:* Kisújszállás 1735. *Togatus.* **Sources:** Intéz-

- ménytörténeti források 413. Nr. 5439. Bakóczy 179. Nr. 2. Series Rectorum Kisújszállás 2.
- 77. Szentesi Pólya Mihály.** *Subsc:* Debrecen, 1732. 4. 26. *Orig:* Szentés. *Birthplace and date:* Szentés, 1719. *R:* Calv. *N:* Hung. *A:* 13. *Rector:* Kisújszállás 1738. *Occ:* Town councillor and citizen. *Togatus.* *Note:* †1766. 8. 25. **Sources:** Intézménytörténeti források 411. Nr. 5381. Bakóczy 173. Nr. 34. Series Rectorum Kisújszállás 2.
- 78. Komáromi István.** *Subsc:* Debrecen, 1733. 3. 20. *Orig:* Erdély. *R:* Calv. *N:* Hung. *Rector:* Kisújszállás 1741. *Univ:* Odera Frankfurt 1738. *Togatus.* **Sources:** Intézménytörténeti források 413. Nr. 5441. Bakóczy 179. Nr. 4. Series Rectorum Kisújszállás 2. Tar 2004. Nr. 434.
- 79. Szombati Pál.** *Subsc:* Debrecen, 1735. 4. 27. *R:* Calv. *N:* Hung. *Rector:* Kisújszállás 1742. *Furta.* *Togatus.* **Sources:** Intézménytörténeti források 419. Nr. 5637. Bakóczy 199. Nr. 61. Series Rectorum Kisújszállás 2.
- 80. Szatmárnémethi Pap István.** *Subsc:* Debrecen, 1738. 5. 4. *Orig:* Szatmárnémeti. *L. Sch:* Debrecen. *Birthplace and date:* Szatmárnémeti, ?. *R:* Calv. *N:* Hung. *Coll. Office:* Senior 1748. *Rector:* Kisújszállás 1745. Bakonszeg 1756. *Occ:* Sáránd 1750. Hajdúbagos 1761. Péterszeg. Monostorpályi 1773 pastor. *Univ:* Groningen 1749. Bern 1750. Basel 1750. *Togatus.* **Sources:** Intézménytörténeti források 425. Nr. 5863. Bakóczy 222. Nr. 31. Series Rectorum Kisújszállás 2. Hegyi 2003. Nr. 108. Bozzay–Ladányi 2007. Nr. 198. Nr. 2378.
- 81. Báthori Filep János.** *Subsc:* Debrecen, 1745. *R:* Calv. *N:* Hung. *Rector:* Konyár 1744. Kisújszállás 1748. *Occ:* Matolcs 1753. Nagykároly 1756. Piskolt 1759. Börvely 1765. Szerep 1785. pastor. *Univ:* Utrecht 1750. *Togatus.* **Sources:** Intézménytörténeti források 436. Nr. 6220. Bakóczy 232. Nr. 11. 263. Nr. 7. Series Rectorum Kisújszállás 2. Bozzay–Ladányi 2007. Nr. 1680.
- 82. Balogh István.** *Subsc:* Debrecen, 1746. 4. 28. *Orig:* Zsarolyán. *R:* Calv. *N:* Hung. *Rector:* Kisújszállás 1750. *Togatus.* **Sources:** Intézménytörténeti források 439. Nr. 6319. Bakóczy 274. Nr. 43. Series Rectorum Kisújszállás 2.
- 83. Bojtí István.** *Subsc:* Debrecen, 1745. 8. 18. *R:* Calv. *N:* Hung. *Rector:* Kisújszállás 1753. *Togatus.* **Sources:** Intézménytörténeti források 438. Nr. 6275. Bakóczy 268. Nr. 63. Series Rectorum Kisújszállás 2.

- 84. Malatinszki István.** *Subsc:* Debrecen, 1748. 4. 25. *Orig:* Noszvaj. *L. Sch:* Losonc. *R:* Calv. *N:* Hung. *Rector:* Kisújszállás 1756. Togatus. **Sources:** Intézménytörténeti források 442. Nr. 6437. Bakóczy 287. Nr. 32. Series Rectorum Kisújszállás 2.
- 85. Püspöki Süllye Dániel.** *Subsc:* Debrecen, 1750. 4. 23. *Orig:* Kisújszállás. *L. Sch:* Kisújszállás. *Birthplace and date:* Kisújszállás, 1732. 8. 15. *R:* Calv. *N:* Hung. *A:* 17. *Rector:* Kisújszállás 1758. *Occ:* Kisújszállás 1755, Sas, Kenderes 1782 pastor. *Univ:* Franeker 1763. Togatus. *Father's name, occ:* János pastor. *Note:* †Kenderes 1783. **Sources:** Intézménytörténeti források 450. Nr. 6691. Bakóczy 303. Nr. 5. Demjén 132. Series Rectorum Kisújszállás 2. Bozzay–Ladányi 2007. Nr. 1101.
- 86. Pátkai János.** *Subsc:* Debrecen, 1752. 4. 26. *Orig:* Kiskunhalas. *L. Sch:* Kecskemét. *Birthplace and date:* Kiskunhalas, 1732. 9. 15. *R:* Calv. *N:* Hung. *A:* 19. *Rector:* Kisújszállás 1760. Togatus. *Father's name, occ:* János commoner. **Sources:** Intézménytörténeti források 454. Nr. 6820. Bakóczy 315. Nr. 21. Series Rectorum Kisújszállás 2.
- 87. Pap István.** *Subsc:* Debrecen, 1753. 6. 25. *Orig:* Alsószuha. *L. Sch:* Szikszó. *R:* Calv. *N:* Hung. *Rector:* Kisújszállás 1763. *Univ:* Basel 1767. Togatus. **Sources:** Intézménytörténeti források 457. Nr. 6909. Bakóczy 325. Nr. 40. Series Rectorum Kisújszállás 2. Hegyi 2003. Nr. 172.
- 88. Marosi K. János.** *Subsc:* Debrecen, 1756. 4. 29. *Orig:* Kisölvéd. *L. Sch:* Nagykőrös. *R:* Calv. *N:* Hung. *Rector:* Kisújszállás 1766. *Praec. Publ.:* Praec. Poet. 1765. *Occ:* Mány pastor. *Univ:* Bern 1769. Togatus. **Sources:** Intézménytörténeti források 463. Nr. 7082. Bakóczy 348. Nr. 31. Series Rectorum Kisújszállás 2. Hegyi 2003. Nr. 383.
- 89. Bede György.** *Subsc:* Debrecen, 1760. 4. 24. *Orig:* Tarpa. *L. Sch:* Miskolc. *R:* Calv. *N:* Hung. *Rector:* Kisújszállás 1769. Togatus. *Note:* †Kisújszállás 1769. **Sources:** Intézménytörténeti források 479. Nr. 7399. Bakóczy 12. Nr. 14. Series Rectorum Kisújszállás 2.
- 90. Kovács István.** *Subsc:* Debrecen, 1763. 4. 29. *Orig:* Bogyiszló. *L. Sch:* Kecskemét. *R:* Calv. *N:* Hung. *Rector:* Kisújszállás 1772. *Praec. Publ.:* Praec. Poet. 1771. *Occ:* Dunavecse pastor. Togatus. **Sources:** Intézménytörténeti források 491. Nr. 7666. Bakóczy 41. Nr. 17. Series Rectorum Kisújszállás 2.
- 91. Kömlei Zsigmond.** *Subsc:* Debrecen, 1768. 4. 13. *Orig:* Tarpa. *L. Sch:* Sárospatak. *Birthplace and date:* Vári, 1749. *R:* Calv. *N:* Hung.

- A: 19. *Rector*: Kisújszállás 1775. *Occ*: Tiszavári, Tarpa pastor. Bereg dean 1806. *Togatus*. *Father's name, occ*: Márton dean. *Note*: †1812. **Sources**: Intézménytörténeti források 511. Nr. 8140; 518. Nr. 8255. Bakóczi 90. Nr. 5. Series Rectorum Kisújszállás 2. Zágonyi, 'Beregi Egyházmegye', 49.
92. **Barkasi Ádám**. *Subsc*: Debrecen, 1770. 4. 26. *Orig*: Miskolc. *L. Sch*: Miskolc. *R*: Calv. *N*: Hung. *Rector*: Kisújszállás 1778. *Occ*: Jászberény pastor 1783. *Univ*: Heidelberg 1781. *Togatus*. **Sources**: Intézménytörténeti források 532. Nr. 8501. Bakóczi 118. Nr. 77. Series Rectorum Kisújszállás 2. Tar 2004. Nr. 1428.
93. **Hegyi János**. *Subsc*: Debrecen, 1773. 4. 24. *Orig*: Szabács. *L. Sch*: Kecskemét. *R*: Calv. *N*: Hung. *Coll. Office*: Curator famulorum. *Rector*: Kisújszállás 1781. *Occ*: Kisújszállás ploughman. *Togatus*. **Sources**: Intézménytörténeti források 563. Nr. 8986. Bakóczi 144. Nr. 22. Series Rectorum Kisújszállás 3.
94. **Bonyhai Sándor**. *Subsc*: Debrecen, 1775. 4. 27. *Orig*: Debrecen. *L. Sch*: Debrecen. *Birthplace and date*: Debrecen, 1760. 11. 2. *R*: Calv. *N*: Hung. *A*: 15. *Rector*: Kisújszállás 1784. *Occ*: Füzesgyarmat pastor 1790. Békés Diocese auditor. *Univ*: Erlangen 1789. *Togatus*. *Father's name, occ*: Sámuel commoner. **Sources**: Intézménytörténeti források 575. Nr. 9173. Bakóczi 165. Nr. 48. Series Rectorum Kisújszállás 3. Szögi 2001. Nr. 3227.
95. **Földi Dániel**. *Subsc*: Debrecen, 1781. 4. 26. *Orig*: Tiszavárkony. *L. Sch*: Nagykörös. *R*: Calv. *N*: Hung. *Rector*: Kisújszállás 1787. *Occ*: Abony preceptor. Kisújszállás cantor 1797. *Togatus*. **Sources**: Intézménytörténeti források 640. Nr. 10561. Bakóczi 250. Nr. 145. Series Rectorum Kisújszállás 3.
96. **Szilágyi István**. *Subsc*: Debrecen, 1780. 4. 27. *Orig*: Hódmezővásárhely. *L. Sch*: Debrecen. *Birthplace and date*: Hódmezővásárhely, 1764. 8. 6. *R*: Calv. *N*: Hung. *A*: 16. *Rector*: Kisújszállás 1788. *Occ*: Tasnád 1799. Börvely 1816. pastor. Hódmezővásárhely professor. *Univ*: Jéna 1792. *Togatus*. *Note*: †Börvely 1825. **Sources**: Intézménytörténeti források 618. Nr. 10115. Bakóczi 229. Nr. 57. Series Rectorum Kisújszállás 3. Szögi 2001. Nr. 5904.
97. **Váradi János**. *Subsc*: Debrecen, 1784. 4. 24. *Orig*: Réte. *L. Sch*: Debrecen. *R*: Calv. *N*: Hung. *Rector*: Kisújszállás 1791. *Occ*: Kisújszállás notary. *Togatus*. *Note*: "He buried the gas." [He stole money.] In the database of Bakóczi, the name of János Váradi is mistakenly written "József Váradi". **Sources**: Intézménytörténeti for-

- rások 670. Nr. 11218. Bakóczi 279. Nr. 16. Series Rectorum Kisújszállás 3.
- 98. Bartza Mózes.** *Subsc:* Debrecen, 1787. 4. 26. *Orig:* Endréd. *L. Sch:* Debrecen. *R:* Calv. *N:* Hung. *Rector:* Kisújszállás 1794. *Occ:* Sarmaság pastor 1799. *Togatus.* **Sources:** Intézménytörténeti források 695. Nr. 11742. Bakóczi 309. Nr. 24. Series Rectorum Kisújszállás 3.
- 99. Süllye Komáromi Gábor.** *Subsc:* Debrecen, 1786. 4. 27. *Orig:* Nagykereki. *L. Sch:* Hódmezővásárhely. *Birthplace and date:* Nagykereki, 1764. 1. 10. *R:* Calv. *N:* Hung. *A:* 22. *Rector:* Túrkeve 1794. Kisújszállás 1798. *Occ:* Kisújszállás professor 1798. *Togatus.* *Father's name, occ:* Dániel pastor. **Sources:** Intézménytörténeti források 688. Nr. 11586. Bakóczi 304. Nr. 63. Series Rectorum Kisújszállás 3.
- 100. Zákány József.** *Subsc:* Debrecen, 1802. 4. 28. *Orig:* Derecske. *L. Sch:* Debrecen. *Birthplace and date:* Derecske, 1785. *R:* Calv. *N:* Hung. *A:* 17. *Rector:* Kisújszállás 1809. Nagyvárad. *Occ:* Professor of Pedagogy at Calvinist College of Debrecen 1824. *Togatus.* *Note:* †Vajda, 1857. 9. 10. **Sources:** Intézménytörténeti források 856. Nr. 1276. Series Rectorum Kisújszállás 3.
- 101. Kerekes Ferenc.** *Subsc:* Debrecen, 1803. 4. 30. *Orig:* Erdőhegy. *L. Sch:* Debrecen. *Birthplace and date:* Erdőhegy, 1784. 6. 22. *R:* Calv. *N:* Hung. *A:* 16. *Rector:* Kisújszállás 1811. *Praec. Publ.:* Praec. Rhaet. *Occ:* Mathematician. Professor of Mineralogy, Botany, and Chemistry at Calvinist College of Debrecen 1823. *Univ:* Berlin 1817. *Togatus.* *Father's name, occ:* István commoner. *Note:* †Balatonfüred, 1850. 7. 29. **Sources:** Intézménytörténeti források 864. Nr. 1403. Series Rectorum Kisújszállás 3. Szögi 2001. Nr. 1.
- 102. Asztalos István.** *Subsc:* Debrecen, 1804. 11. 27. *Orig:* Makó. *L. Sch:* Debrecen. *Birthplace and date:* Makó, 1787. 9. 17. *R:* Calv. *N:* Hung. *A:* 17. *Rector:* Kisújszállás 1813. *Occ:* Békés 1818. Gyulavár pastor. *Univ:* Wien 1806. Göttingen 1815. *Togatus.* *Note:* †1868. **Sources:** Intézménytörténeti források 880. Nr. 1709. Series Rectorum Kisújszállás 3. Szögi 2001. Nr. 3856. Szögi 2013. Nr. 943.
- 103. Balog Sándor.** *Subsc:* Debrecen, 1807. 9. 18. *Orig:* Hajdúszovát. *L. Sch:* Debrecen. *Birthplace and date:* ?, 1788. *R:* Calv. *N:* Hung. *A:* 19. *Rector:* Kisújszállás 1815. *Occ:* Hosszúpályi pastor. *Univ:* Göttingen 1817. *Togatus.* *Note:* †1821. **Sources:** Intézménytörténeti

- források 902. Nr. 2140. Series Rectorum Kisújszállás 3. Szögi 2001. Nr. 3905.
- 104. Buzik Gábor.** *Subsc:* Debrecen, 1808. 9. 19. *Orig:* Borzova. *L. Sch:* Debrecen. *R:* Calv. *N:* Hung. *Rector:* Kisújszállás 1817. *Praec. Publ.:* Praec. Poet. *Occ:* Dolha, Fertősalmás pastor. Máramaros-Ugocsa Diocese auditor. *Togatus.* **Sources:** Intézménytörténeti források 912. Nr. 2330. Demjén 161. Series Rectorum Kisújszállás 3.
- 105. Hodosi Sándor.** *Subsc:* Debrecen, 1810. 9. 19. *Orig:* Kisújszállás. *L. Sch:* Mezőtúr. *Birthplace and date:* Kisújszállás, 1794. 9. 8. *R:* Calv. *N:* Hung. *A:* 16. *Rector:* Kisújszállás 1819. *Occ:* Pest engineer. *Togatus.* *Father's name, occ:* György nobleman. *Note:* †1825. **Sources:** Intézménytörténeti források 930. Nr. 2741. Demjén 267. Series Rectorum Kisújszállás 3.
- 106. Harmati Bálint.** *Subsc:* Debrecen, 1812. 9. 19. *Orig:* Debrecen. *L. Sch:* Debrecen. *Birthplace and date:* Debrecen, 1796. 5. 17. *R:* Calv. *N:* Hung. *A:* 16. *Rector:* Kisújszállás 1821. *Praec. Publ.:* Praec. Gram. *Occ:* Kisújszállás judge. *Togatus.* *Father's name, occ:* János commoner. **Sources:** Intézménytörténeti források 944. Nr. 3022. Series Rectorum Kisújszállás 3.
- 107. Keck Dániel.** *Subsc:* Debrecen, 1813. 9. 19. *Orig:* Nagyszékely. *L. Sch:* Gyöng. *Birthplace and date:* Nagyszékely, 1800. 1. 21. *R:* Calv. *N:* Hung. *A:* 13. *Rector:* Kisújszállás 1823. *Praec. Publ.:* Praec. Sext. *Occ:* Nagyszékely pastor. Dunaszentgyörgy pastor. Vice-dean. Tolna County judge of the Court of Appeal. *Togatus.* *Father's name, occ:* Dániel pastor. **Sources:** Intézménytörténeti források 954. Nr. 3211. Demjén 176. Series Rectorum Kisújszállás 3.
- 108. Tar Áron.** *Subsc:* Debrecen, 1817. 9. 20. *Orig:* Csökmő. *L. Sch:* Mezőtúr. *Birthplace and date:* Csökmő, 1802. 3. 2. *R:* Calv. *N:* Hung. *A:* 15. *Rector:* Kisújszállás 1825. *Occ:* Nagyvárad pastor, chaplain. *Togatus.* *Father's name, occ:* Zsigmond commoner. *Note:* Committed suicide (drowned himself in a well) †1830. **Sources:** Intézménytörténeti források 990. Nr. 3966. Demjén 190. Series Rectorum Kisújszállás 3.
- 109. Fűsűs András.** *Subsc:* Debrecen, 1818. 8. 16. *Orig:* Szatmárnémeti. *L. Sch:* Debrecen. *Birthplace and date:* Hirip, 1801. 12. 25. *R:* Calv. *N:* Hung. *A:* 17. *Rector:* Kisújszállás 1827. *Occ:* Szatmár 1830. Debrecen 1841 pastor. Debrecen Diocese dean 1842. Transtibiscan Church District notary 1842. *Univ:* Göttingen 1829. *Togatus.*

- Father's name, occ:* András pastor. *Note:* By the time of his subscription, he was considered to be an orphan. †Debrecen 1855. 8. 29. **Sources:** Intézménytörténeti források 996. Nr. 4101. Series Rectorum Kisújszállás 3. Szögi 2001. Nr. 3939.
- 110. Sasku Károly.** *Subsc:* Debrecen, 1820. *Orig:* Felsőbánya. *L. Sch:* Debrecen. *Birthplace and date:* Felsőbánya, 1806. *R:* Calv. *N:* Hung. *A:* 13. *Rector:* Kisújszállás 1829. *Togatus.* *Father's name, occ:* István nobleman. *Note:* Alias Késtsinaló Károly. **Sources:** Intézménytörténeti források 1012. Nr. 136. Series Rectorum Kisújszállás 3.
- 111. Császári Lósi Pál.** *Subsc:* Debrecen, 1822. *Orig:* Fülöpszállás. *L. Sch:* Debrecen. *Birthplace and date:* Kecskemét, 1808. 10. 16. *R:* Calv. *N:* Hung. *A:* 14. *Rector:* Kisújszállás 1831. *Occ:* Medical doctor. *Togatus.* *Father's name, occ:* Pál professor. **Sources:** Intézménytörténeti források 1022. Nr. 392.. Series Rectorum Kisújszállás 3.
- 112. Török Pál.** *Subsc:* Debrecen, 1825. *Orig:* Alsóvárad. *L. Sch:* Selmecebánya. *Birthplace and date:* Alsóvárad, 1808. 6. 29. *R:* Calv. *N:* Hung. *A:* 17. *Rector:* Kisújszállás 1833. *Occ:* Kisújszállás 1835. Pest 1839. pastor. Pest Diocese dean 1849. Danubian Church District bishop 1860. *Togatus.* *Father's name, occ:* József pastor. *Note:* His subscription cannot be found in the matricula of Calvinist College of Debrecen, since the subscriptions of 1825 are missing. **Sources:** Series Rectorum Kisújszállás 3.
- 113. Karika László.** *Subsc:* Debrecen, 1827. 11. 3. *Orig:* Apácazakállás. *L. Sch:* Debrecen. *Birthplace and date:* Apácazakállás, 1811. 5. 24. *R:* Calv. *N:* Hung. *A:* 15. *Rector:* Kisújszállás 1836. *Togatus.* *Father's name, occ:* Pál pastor. *Note:* Maddened during his service in Kisújszállás. †Apácazakállás 1836. **Sources:** Intézménytörténeti források 1048. Nr. 207. Demjén 322. Series Rectorum Kisújszállás 3.
- 114. Koroknai György.** *Subsc:* Debrecen, 1828. 11. 4. *Orig:* Tasnád. *L. Sch:* Debrecen. *Birthplace and date:* Tasnád, 1813. *R:* Calv. *N:* Hung. *A:* 15. *Rector:* Kisújszállás 1836. *Togatus.* *Father's name, occ:* Orphan. *Note:* By the time of his subscription, his tutoress was Mária Kapocsi. **Sources:** Intézménytörténeti források 1056. Nr. 451. Series Rectorum Kisújszállás 3.
- 115. Sipos Sámuel.** *Subsc:* Debrecen, 1829. 11. 3. *Orig:* Csokonya. *L. Sch:* Csurgó. *Birthplace and date:* Kadarkút, 1813. 2. 12. *R:* Calv. *N:* Hung. *A:* 16. *Rector:* Kisújszállás 1839. *Togatus.* *Father's name, occ:* Samuel pastor. **Sources:** Intézménytörténeti források 1062. Nr. 571. Series Rectorum Kisújszállás 3.

- 116. Bálint György.** *Subsc:* Debrecen, 1832. *Orig:* Hajdúszoboszló. *L. Sch:* Hajdúszoboszló. *Birthplace and date:* Hajdúszoboszló, 1819. 1. 21. *R:* Calv. *N:* Hung. *A:* 16. *Rector:* Kisújszállás 1840. *Togatus.* *Father's name, occ:* György cantor. **Sources:** Intézménytörténeti források 1084. Nr. 1136. Series Rectorum Kisújszállás 3.
- 117. Takács Áron.** *Subsc:* Debrecen, 1836. 4. 13. *Orig:* Tiszabura. *L. Sch:* Mezőtúr. *Birthplace and date:* Tiszabura, 1818. 3. 25. *R:* Calv. *N:* Hung. *A:* 18. *Rector:* Kisújszállás 1842. *Togatus.* *Father's name, occ:* István commoner. *Note:* By the time of his subscription, he was considered to be an orphan. **Sources:** Intézménytörténeti források 1112. Nr. 1884. Series Rectorum Kisújszállás 3.
- 118. Bakos Gábor.** *Subsc:* Debrecen, 1835. *Orig:* Szamosdob. *L. Sch:* Debrecen. *Birthplace and date:* Cégény, 1821. 1. 2. *R:* Calv. *N:* Hung. *A:* 15. *Rector:* Kisújszállás 1844. *Occ:* Földes pastor. *Judge.* *Togatus.* *Father's name, occ:* Antal pastor. *Note:* †1885. 8. 11. **Sources:** Intézménytörténeti források 1108. Nr. 1752. Demjén 355. Series Rectorum Kisújszállás 3.
- 119. Rostomili József.** *Subsc:* Debrecen, 1839. 11. 2. *Orig:* Boskovice. *L. Sch:* Losonc. *Birthplace and date:* Boskovice, 1821. *R:* Calv. *N:* Morav. *A:* 18. *Rector:* Kisújszállás 1846. *Occ:* Balmazújváros pastor of the German congregation. *Librarian at Calvinist College of Debrecen.* *Togatus.* *Father's name, occ:* Jacob citizen. *Note:* He changed his family name to Dicsőfi. **Sources:** Intézménytörténeti források 1140. Nr. 2531. Series Rectorum Kisújszállás 3.
- 120. Tüdős János.** *Subsc:* Debrecen, 1839. 11. 6. *Orig:* Debrecen. *L. Sch:* Debrecen. *Birthplace and date:* Debrecen, 1824. 6. 14. *R:* Calv. *N:* Hung. *A:* 16. *Rector:* Kisújszállás 1848. *Occ:* Debrecen Grammar School teacher 1851. Debrecen Grammar School headmaster 1884. *Togatus.* *Father's name, occ:* János cantor. **Sources:** Intézménytörténeti források 1140. Nr. 2571. Demjén 375. Series Rectorum Kisújszállás 3.
- 121. Bihari Imre.** *Subsc:* Debrecen, 1845. 11. 3. *Orig:* Hegyközpályi. *L. Sch:* Debrecen. *Birthplace and date:* Hegyközpályi, 1823. *R:* Calv. *N:* Hung. *A:* 16. *Rector:* Kisújszállás 1851. *Occ:* Mezőtúr grammar school headmaster 1859. *Professor at Calvinist College of Sárospatak 1864.* *Togatus.* *Father's name, occ:* Ferenc commoner. **Sources:** Intézménytörténeti források 1180. Nr. 3545. Series Rectorum Kisújszállás 3.

Noten

- ¹ The author is a Szegedi Kis István Research Fellow supported by the Ministry of Human Capacities of Hungary.
- ² Its Hungarian equivalent is *partikula*. A subsidiary school of the Calvinist College of Debrecen.
- ³ Éliás, 'Nagykunsági származású diákok'
- ⁴ Éliás, 'Nagykunsági partikulák'
- ⁵ We would like to express our gratitude to László Mucsi, colleague of Magyar Nemzeti Levéltár Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár (MNL JNSZML) [*National Archives of Hungary, Jász-Nagykun-Szolnok County Archives*] whose assistance eased the process of this research project during the COVID-19 lockdown in 2021.
- ⁶ Magyar Nemzeti Levéltár Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltára, Szolnok. VIII. 125. a.
- ⁷ Kisújszállási Református Templom Irattára, Kisújszállás. Kisújszállási Református Egyház Kereszteltek, házasultak, halottak anyakönyve (1728–1798). Series Rectorum Scholae Kisújszállásiensis. fol. 3.
- ⁸ Szabadi, *Intézménytörténeti*.
- ⁹ Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára (TtREL), II. 28. a. 1–3. k.
- ¹⁰ TtREL. II. 28. e.
- ¹¹ Dankó, 'A Kollégium partikularendszere', 776.
- ¹² Dienes & Ugrai, *History*, 84.
- ¹³ Éliás, 'Nagykunsági származású diákok', 154–155, 165.
- ¹⁴ Györi L., „Egész Magyarországnak”, 78–79.
- ¹⁵ TtREL II. 1. f. 1. k.
- ¹⁶ Rácz, *Az ország iskolája*, 175–176.
- ¹⁷ Soós, 'A Karcagi Református Reálgimnázium története', 54–55.
- ¹⁸ The Latin term for togate is togatus. Every theology student who accepted the College Laws with his subscription was a togate student.
- ¹⁹ Székely, 'Az ev. ref. gymnasium története', 7.
- ²⁰ Székely, 'Az ev. ref. gymnasium története', 8.
- ²¹ Conventional Forint or *Gulden Conventions-Münze* was the name of the result of Maria Theresia's monetary convention with Bavaria in 1753. Abbreviation: *Rft* from its Hungarian name. Aliases: Rajnai Forint (Hungarian); *Rheinischer Gulden* (German). 1 Rft/Rheinischer Gulden = 60 *krajcár/Kreuzer (Xr)* = 120 *dénár/Denar (Dr)*.
- ²² Elek, 'Árak Karcagon', 251–266.
- ²³ Szabó, 'Megélhetőség Kisújszálláson', 53.
- ²⁴ 1 *kila* = 46,56 kg wheat. The price of 1 *kila* wheat was 3,43 Rft in 1791. – Elek, 'Árak Karcagon', 255.; Bogdán, *Magyarországi*, 605.
- ²⁵ 1 *kila* = approx. 46,56 kg barley. The price of 1 *kila* barley was 1,88 Rft in 1791. – Elek, 'Árak Karcagon', 257.; Bogdán, *Magyarországi*, 605.
- ²⁶ 1 *kéve* [sheaf] = approx. 0,5 dm³ reed. The price of 1 *kéve* reed was 0,015 Rft in 1788. – Elek & Patkó, *Iskolánk története*, 26.; Bogdán, *Magyarországi*, 619.
- ²⁷ 1 *öl* [cord] = 3,4 m³ firewood. The price of 1 *öl* firewood was 1 Rft in 1788. – Elek & Patkó, *Iskolánk története*, 26.; Bogdán, *Magyarországi*, 619.

- ²⁸ 1 *font* [pound, lb] = 0,47 kg. The price of 1 font meat was 0,07 Rft in 1790. – Elek, ‘Árak Karcagon’, 260.; Bogdán, *Magyarországi*, 623.
- ²⁹ 1 *font* = 0,47 kg. The price of 1 font tallow was 0,1 Rft in 1790. – Elek, ‘Árak Karcagon’, 261.; Bogdán, *Magyarországi*, 623.
- ³⁰ 1 *font* = 0,47 kg. The price of 1 font salt was 0,05 Rft in 1794. – Elek, ‘Árak Karcagon’, 264.; Bogdán, *Magyarországi*, 623.
- ³¹ *Coquia* meant a free service provided by the wives of the town. They often cooked for the schoolmaster, then it was substituted with money.
- ³² In 1788, the school of Karcag approx. had 450 students. (Elek–Patkó, *Iskolánk története*. 27.) Every student owed the schoolmaster $\frac{1}{2}$ *véka*. 1 *véka* = 23,28 kg wheat. The price of 1 *véka* wheat was 1,72 Rft in 1791. (Elek, ‘Árak Karcagon’, 255.; Bogdán, *Magyarországi*, 615.)
- ³³ The schoolmaster received money for assisting at funerals. If the schoolmaster sang at funeral, he got 6 Xr, if he preached, he got 12 Xr. In Karcag, there were 84 singing-, and 90 preaching-funeral in 1792. In Kisújszállás, there were 51 singing-, and 48 preaching-funeral in 1792.
- ³⁴ In 1788, the school of Karcag approx. had 450 students. The amount of tuition fee of each classes per year: collector 24 dnr, lector 50 dnr, declinista 60 dnr, conjugista 90 dnr, grammatista 120 dnr, syntaxista 160 dnr, poeta 180 dnr, logicus 240 dnr. One student pays an average tuition fee of 0,96 Rft. Children from less wealthy families did not often pay their fee. Our suggestion, that the calculated amount of money is to be halved to receive a more accurate estimation.
- ³⁵ 1 *köböl* = 39,9 dam² (*are*) = 0,399 hm² (*hectare*). Bogdán, *Magyarországi*, 580.
- ³⁶ Rácz, *Az ország iskolája*, 234–235.
- ³⁷ Bozzay & Ladányi, *Magyarországi diákok holland egyetemeken*, 15.; Tar, *Magyarországi diákok németországi egyetemeken és főiskolákon*, 22.
- ³⁸ Rácz, *Az ország iskolája*, 236.
- ³⁹ Ibidem, 236–239.
- ⁴⁰ Rácz, *Debreceni deákok*, 44–45.

Bibliography

Archival sources

- Kisújszállási Református Templom Irattára, Kisújszállás. Kisújszállási Református Egyház Kereszteltek, házasultak, halottak anyakönyve (1728–1798). [Kisújszállás Reformed Baptismal, Marital and Death Records 1728–98.] Series Rectorum Scholae Kisújszállásiensis. fol. 3.
- Magyar Nemzeti Levéltár Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltára, Szolnok. VIII. 125. a. A Karcagi Református Elemi Fiúiskola iratai [Records of the Reformed Primal All Boys School of Karcag]. Liber Scholae Reformatae Kartzagujszállásiensis.

- Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára (TtREL), Debrecen. II. 28. a. 1–3. k. Bakóczy János: Főiskolai növendékek névsora [List of College Students].
- TtREL I. 33. c. 1. k. Nagykunsági Egyházmegye iratai. Egyházlátogatási jegyzőkönyvek [Diocesan Records of Nagykunság. Canonical Visitation Records], 1792.
- TtREL II. 1. f. 1. k. Rectorok és praeceptorok kibocsátási jegyzéke [Posting Records of Schoolmasters].
- TtREL. II. 28. e. Demjén János: Kollégium diákjai és professzorai [Students and Professors of the College] [jav.: Bakóczy János].

Bibliography

- Bogdán, I. 1990. *Magyarországi hossz- és földmértékek, 1601–1874.* [Length and Field Measurements in Hungary 1601–1874.] Magyar Országos Levéltár kiadványai IV. Levéltártan és történeti forrástudományok 6. Budapest: Akadémia Kiadó.
- Bogdán, I. 1991. *Magyarországi űr-, térfogat-, súly- és darabmértékek 1874-ig.* [Volume, Weight and Counting Measurements in Hungary 1601–1874.] Magyar Országos Levéltár kiadványai IV. Levéltártan és történeti forrástudományok 7. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Bozzay, R. & Ladányi, S. 2007. *Magyarországi diákok holland egyetemeken 1595–1918.* [Hungarian Students at Dutch Universities 1595–1918.] Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 15. Budapest: ELTE Levéltár.
- Dankó, I. 1998. 'A Kollégium partikularendszer.' [Particle System of the College] Kocsis Elemér (ed.) *A Debreceni Református Kollégium története.* [The History of the Calvinist College of Debrecen] Debrecen: A Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya.
- Dienes, D. & Ugrai, J. 2013. *History of the Reformed Church College in Sárospatak.* Sárospatak: Hernád Kiadó.
- Elek, Gy. 1992. 'Árak Karcagon a XVIII. század második felében.' [Prices in Karcag in the Second Half of the 18th Century] Botka, J. (ed.) *Zounuk – A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve 7.* Szolnok: Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár. 251–266.

- Elek, Gy. 2012. *Nagykun kapitányok a 16. századtól 1876-ig.* [Greater Cumanian Districtual Captains from the 16th Century to 1876.] Kisújszállás: Nagykun Hagyományörző Társulás.
- Elek, Gy. & Patkó, Cs. 1994. *Iskolánk története.* [The History of our School] Karcag: Karcag Város Önkormányzata.
- Éliás, J. 2020. 'A nagykunsági partikulák, mint alsóbb iskolák szerepe a Debreceni Református Kollégium oktatási rendszerében 1750-től 1850-ig.' [Greater Cumanian Particulate School's Role in the Educational System of the Calvinist College of Debrecen from 1750 to 1850] *Polymatheia Művelődés- és neveléstörténeti folyóirat.* 17:1-2. 149–170.
- Éliás, J. 2020. 'Nagykunsági származású diákok a Debreceni Református Kollégiumban 1588-tól 1850-ig.' [Greater Cumanian Students in the Calvinist College of Debrecen from 1588 to 1850] *Régió kutatás Szemle.* 5:1. 16–26.
- Győri L., J. 2008. „Egész Magyarországnak és Erdélyiségnek... világosító lámpása”. *A Debreceni Református Kollégium története.* [“The Lighting Lantern... of all Hungary and Transylvania.” The History of the Calvinist College of Debrecen] Debrecen: Tiszántúli Református Egyházkerület.
- Hegyí, Á. 2003. *Magyarországi diákok svájci egyetemeken és akadémiákon 1526–1788 (1798).* [Hungarian Students at Swiss Universities and Academies 1526–1788 (1798)] Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 6. Budapest: ELTE Levéltára.
- Kiss, J. 1990. 'Helyhatósági bíraskodás a Jászkun Kerületben az 1730–40-es években.' [Court Judgments in the Jazyga-Cumania District in the 1730-40s] Bánszky, P. & Sztrinkó, I. (eds.) *Cumania 12. Bács-Kiskun Megyei Múzeumok Évkönyve.* Kecskemét: Bács-Kiskun Megyei Múzeumok Igazgatósága. 255–294.
- Kissné Bognár, K. 2004. *Magyarországi diákok bécsi tanintézetekben 1526–1789.* [Hungarian Students at Wiener Academies 1526–1789.] Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 13. Budapest: ELTE Levéltára.
- Rácz, I. 1995. *Az ország iskolája. A Debreceni Református Kollégium gazdasági erőforrásai.* [The School of the Country. The Economic Resources of the Calvinist College of Debrecen] Debrecen: Debreceni Református Kollégium.

- Rácz, I. 1997. *Debreceni deákok*. [*Students of Debrecen*] Debrecen: Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Levéltára.
- Soós, A. 1930. 'A Karcagi Református Reálgimnázium története.' [The history of the Reformed Grammar School of Karcag] Gaál L. (ed.) *A Karcagi Református Nagykun Reálgimnázium Értesítője az 1929–1930. iskolai évről*. [The Yearbook of the Reformed Grammar School of Karcag for the School Year of 1929–1930] Karcag: Kertész József Könyvnyomda.
- Szabadi, I. (ed.) 2013. *Intézménytörténeti források a Debreceni Református Kollégium Levéltárában I–II*. [Historical Sources in the Archives of the Calvinist College of Debrecen I–II.] Debrecen: Tiszántúli Református Egyházkerület.
- Szabó, L. 1987. 'Megélhetőség Kisújszálláson a XVIII. század második felében.' [Living Costs in Kisújszállás in the Second Half of the 18th Century] Botka, J. ed. *Zounuk – A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve 2*. Szolnok: Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár. 29–62.
- Székely, J. 1895. 'Az ev. ref. gymnasium története.' [The History of the Reformed Grammar School] Faragó J. (ed.) *A karczagi ev. ref. Gymnasium Értesítője az 1894–95-ik tanévről*. [The Yearbook of the Reformed Grammar School of Karcag for the School Year of 1894–95] Karcag: Szödi Sándor Nyomdája.
- Szögi, L. 2000. *Magyarországi diákok svájci és hollandiai egyetemeken 1789–1919*. [Hungarian Students at Swiss and Dutch Universities 1789–1919.] Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 3. Budapest: ELTE Levéltára.
- Szögi, L. 2001. *Magyarországi diákok németországi egyetemeken és főiskolákon 1789–1919*. [Hungarian Students at German Universities and Academies 1789–1919.] Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 5. Budapest: ELTE Levéltára.
- Szögi, L. 2011. *Magyarországi diákok németországi egyetemeken és akadémiákon 1526–1700*. [Hungarian Students at German Universities and Academies 1526–1700.] Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 17. Budapest: ELTE Levéltára.
- Szögi, L. 2013. *Magyarországi diákok bécsi egyetemeken és akadémiákon 1789–1848*. [Hungarian Students at Vienna Universities and Academies 1789–1848.]

- 1789–1848.] Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 20. Budapest: ELTE Levéltára.
- Szögi, L. & Kiss, J. M. 2003. *Magyarországi diákok bécsi egyetemeken és főiskolákon 1849–1867.* [Hungarian Students at Vienna Universities and Academies 1849–1867.] Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 7. Budapest: ELTE Levéltára.
- Tar, A. 2004. *Magyarországi diákok németországi egyetemeken és főiskolákon 1694–1789.* [Hungarian Students at German Universities and Academies 1694–1789.] Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 11. Budapest: ELTE Levéltára.
- Tóth, D. 1949. *Annales Reformatae Ecclesiae Tisza-kürtiensis.* Tiszaföldvár: Tiszazug Földrajzi Múzeum.
- Zágoni, Á. K. 2005. *A nagytiszteletű Beregi Egyházmegye Emlékkönyve.* [The Memorial Book of the Bereg Diocese] A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár Kiadványai II. Nyíregyháza: Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat Levéltára.

Sándor Maticsák & Gábor Pusztai

Nederlandse walvisvaarders op Nova Zembla

De beschrijving van N. Ozereckowsky uit de 18de eeuw

Abstract

The Russian Orenburg expedition made important discoveries in Russia's inlands between 1768 and 1774. One of the members of the expedition Nikolai Ozereckowsky (1750–1827), who was only eighteen years old at the time, gave a description of Nova Zembla. In 1788, information of local fishermen was added by Ozereckowsky to this description, of which one was a short passage about Dutch sailors. In our article we would like to shed light on, besides the original text, the background of the Orenburg expedition and Dutch whaling.

Keywords: Nova Zembla, Russia 18th century, Dutch whalers, Orenburg expedition

De Orenburg-expedities

Op 3 juni 1769 schoof Venus langs de zon voorbij. Dit sterrenkundige fenomeen, de Venusovergang, gebeurt niet vaak. Sinds de uitvinding van de verrekijker kon dit acht keer waargenomen worden (in 1631, 1639, 1761, 1769, 1874, 1882, 2004 en in 2012). De volgende keer zal het in 2117 plaatsvinden. Dit was een belangrijke gebeurtenis aan het begin van de moderne tijd, omdat met behulp van de beweging van Venus de afstand tussen de aarde en de zon kon worden berekend. Om succesvolle metingen uit te kunnen voeren moest men op verschillende, ver van elkaar verwijderde plekken op aarde metingen uitvoeren. In 1761 kon men nog geen precieze gegevens leveren, maar acht jaar later werden van de gegevens van verschillende wetenschappers en enthousiaste amateurs de afstand van

de planeten en de zon berekend. Een deel van de metingen werd op de Stille Oceaan en op het Amerikaanse continent uitgevoerd (bv door kapitein Cook op Tahiti).

Venus verscheen volgens Greenwich-tijd op 3 juni, om 19.15 uur aan de rand van de zon en de overgang duurde tot 1.35 uur. Om deze reden kon dit fenomeen in Europa slechts op het meest noordelijke punt van het continent waargenomen worden. De beroemde sterrenkundige van Hongaarse komaf uit Wenen, Miksa Hell reisde met zijn assistent János Sajnovics naar het land van de middernachtzon. Sajnovics vertoefde langere tijd in Lapland en schreef de eerste wetenschappelijke studie van de vergelijkende historische finoegristiek over de verwantschap van het Hongaars en het Laps met de titel *Demonstratio idioma Ungarorum et Lapponum idem esse* [Bewijs dat Hongaarse en Lapse woorden identiek zijn], 1770.

Er werden in totaal op 77 plekken metingen uitgevoerd met medewerking van 151 wetenschappers. Dat was het grootste wetenschappelijke samenwerkingsverband tot dan toe. Ook in Rusland trof men voorbereidingen voor deze gebeurtenis. Op zes plekken in Rusland werden metingen uitgevoerd (op drie plekken op het Kola schiereiland, in Orsk, in Orenburg en in Yakutsk in Siberië), maar de Academie der Wetenschappen van Sint-Petersburg nam geen genoegen met dit aantal. Naast de sterrenkundige metingen werd er in 1768 ook een expeditie naar de binnenlanden van Rusland gestuurd. Het doel was de geografie, flora en fauna van Rusland in kaart te brengen. Tijdens de expeditie werd naast natuurwetenschappelijke gegevens ook uiterst waardevolle volkenkundige informatie verzameld. De wetenschappers moesten zoveel mogelijk volkeren, hun uiterlijk, klederdichten, gewoontes, religie en ook taal beschrijven.

Deze geweldige onderneming werd in de geschiedenis bekend als de Orenburg-expeditie. Deze benaming is echter onjuist omdat er in totaal vijf afdelingen waren van de expeditie, waarvan drie de Orenburg-expeditie en twee de Astrachan-expeditie genoemd werden. De deelnemers van deze expedities zijn ook veel verder gekomen dan Orenburg en Astrachan. De „Orenburg-Expeditie” bereisde het midden- en benedengebied van de Wolga, de steppe van Kalmukkië, Basjkirië, de omgeving van Orenburg, West-Siberië, het gebied van Jekaterinburg, Toemen, Tobolsk, Omsk, Tomsk, Krasnojarsk en Irkoetsk. Ook brachten de deelnemers het Baikalmeer en Boeitarland in kaart en drongen zelfs door tot aan de Russisch-Chinese grens. De „Astrachan-expeditie” verzamelde gegevens aan de monding van de Wolga, bij de Kaspische zee, bij de Zee van Azov en brachten de Kaukasus gedetailleerd in kaart.

Omdat er in die tijd nog onvoldoende gekwalificeerde mensen waren voor deze taak, werden door de Academie der Wetenschappen buitenlandse natuurwetenschappers (vooral Duitsers en Zweden) gevraagd om de expedities te leiden. De leider van de eerste afdeling en ook van de hele expeditie was de beroemde natuurwetenschapper uit Berlijn, Peter Simon Pallas (1741–1811). Afdeling twee werd geleid door de Rus Ivan Ivanovich Lepyokhin (1740–1802). Afdeling drie werd aangevoerd door de Zweed Johann Peter Falk (1732–1774). De leiders van de twee afdelingen van de Astrachan-expeditie waren de Duitsers Samuel Gottlieb Gmelin (1744–1774) en Johann Anton Gldenstedt (1745–1781). De vierde Duitser in de expeditie was Johann Gottlieb Georgi (1729–1802). Hij voerde vier jaar lang onder leiding van Falk en Pallas veldwerk uit. De buitenlandse wetenschappers waren in dienst van de Academie der Wetenschappen in Sint-Petersburg en verbleven voor de grote reis al geruime tijd in de hoofdstad van het Russische Rijk. De kosten van de expedities in 1768 en 1774 waren enorm hoog.

Elke afdeling had in principe dezelfde structuur. Naast de leider van de afdeling waren er altijd een tekenaar, een preparator, een jager en enkele jonge studenten van de Academie (die later vaak ook zelf lid werden van de Academie).

Laten we de reis van afdeling twee onder de leiding van Lepyokhin onder de loep nemen. Lepyokhin was de enige Russische leider van een afdeling, studeerde aan de Academie van Sint-Petersburg filosofie, retoriek, Latijn en scheikunde. Later studeerde hij aan de universiteit van Straatsburg en Leiden. In 1767 promoveerde hij tot doctor in de medicijnen. In 1771, nog tijdens de expeditie, werd hij tot lid van de Academie der Wetenschappen in Sint-Petersburg gekozen, na zijn terugkeer in 1774 werd hij tot directeur van de koninklijke botanische tuin benoemd. Tussen 1777 en 1794 werkte hij als inspecteur van het gymnasium van de Academie. In 1783 werd hij tot secretaris van de Academie gekozen. Zijn werkzaamheden waren erg uiteenlopend: hij vertaalde klassieke maar ook eigentijdse Duitse en Franse literatuur, hij was redacteur van een deel van de manuscripten van Lomonosov, hij fungeerde als redacteur van een tijdschrift en was medewerker van het grote woordenboek van de Russische taal.¹

In de afdeling van Lepyokhin werkten ook de studenten Andrej Lebedjev, Tymofej Malgin, Nikolay Ozereckowsky, de tekenaar Michail Salaoerov, de preparator Filipp Fedotjev, een jager en twee soldaten. Lepyokhin verdiende 400 roebel per jaar (dat was slechts de helft van het

salaris van Pallas), de studenten en de tekenaar kregen ieder 72 roebel. De preparator verdiende 84 roebel, de jager slechts 40 roebel.

De expeditie vertrok op 8 juni 1768. Ze gingen naar het midden-Wolga-gebied, de omgeving van Orenburg, Oost-Basjkirië, ze bezochten de fabrieken zuidelijk van de Oeral en ook Jekaterinburg en Toemen. In mei 1771 gingen ze naar het Noordwesten: naar Solikamsk, Permjakland, Zuid-Komiland en via Velikij Oestjoeg gingen ze langs de rivier de Noordelijke-Dwina. Via Ustj-Pinjega en Holmogori kwamen ze eind mei in Archangelsk aan. De rest van het jaar hebben ze hier doorgebracht. In 1772 bereisden ze de kust van de Witte- en de IJsee en aan het einde van het jaar kwamen ze via het Ladogameer terug in Sint-Petersburg. In 1773 kreeg Lepyokhin de opdracht om naar Belarus te gaan, terwijl zijn afdeling in de buurt van Pskow, Smolensk, Gomel, Vitjebk en Riga gegevens verzamelde. De expeditie duurde vijf en half jaar.²

Een van de medewerkers van de expeditie was de toen nog erg jonge, achttienjarige scholier van het gymnasium van de Academie, Nikolai Ozereckowsky (1750–1827). Na de expeditie (hij keerde op 15 december 1773 terug), ging hij in 1774 in Leiden en in Straatsburg studeren waar hij ook promoveerde. Na zijn terugkeer in Rusland, in 1779, werd hij hoofdassistent, drie jaar later werd hij tot lid van de Academie benoemd. Hij maakte verschillende studiereizen: in 1785 in de buurt van het Onegameer, in 1805 naar het Ilmenmeer, in 1812 naar de Ladogameer. In 1814 verrichte hij onderzoek aan de boven-Wolga. Hij was redacteur van verschillende kranten, werkte als docent, vertaalde uit het Engels, Duits, Frans, Latijn en was ook redactielid van het eerste Russische woordenboek. Hij was lid van meerdere buitenlandse wetenschappelijke genootschappen. Tot aan zijn dood was hij directeur van het museum der academie, van de „Kunstkamer”.

De jonge Ozereckowsky deed als lid van de expeditie van Lepyokhin meerdere keren zelfstandig onderzoek. In de lente en in de zomer van 1769 werd hij samen met een preparator en een jager naar de rivier de Don gestuurd om vogels te observeren. Begin 1771 ging hij naar de Witte Zee, bezocht het Kolaschiereiland en kwam tot aan het Heilige Neus (Святой Нос) schiereiland. De volgende zomer ging hij via Megra, Majda, Kojda, het eiland Morsjovec, Mezenj, Mglá, Visjas, Snopa, Pesa, Wolonga naar Ingjiga. Op de terugweg ontmoette hij Lepyokhin en samen gingen ze terug naar Archangelsk.

Lepyokhin beschreef zijn reis in zijn dagboek (*Дневный записки путешествія доктора и Академіи наукъ адъюнкта Ивана Лепехина*

по разнымъ провинціямъ Россійскаго государства)³. Het werd tussen 1771 en 1805 in vier delen, meer dan 1700 pagina's dik, uitgegeven. Het werk werd in het Duits (1774–1783) en in het Frans (1784) gepubliceerd. De tweede druk van het Russische origineel verscheen onder redactie van Ozereckowsky in 1821 en 1822. De tekst werd uitgegeven door de Academie in Sint-Petersburg.

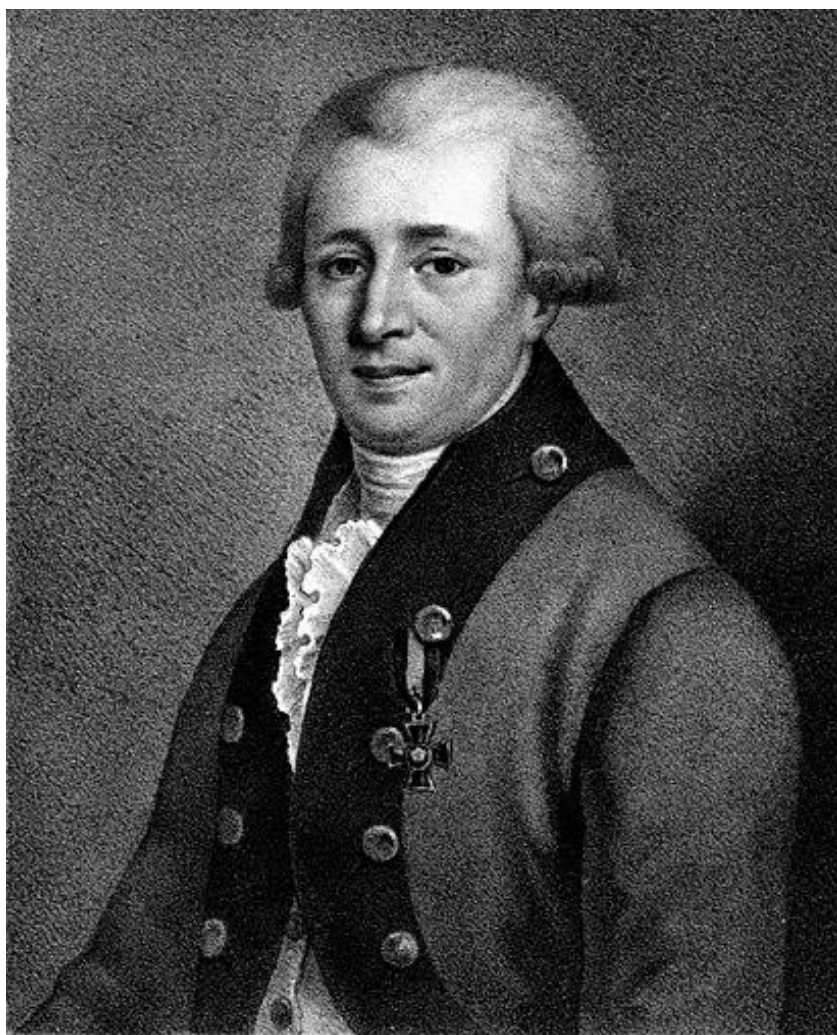
Lepyokhin was gestorven voordat het vierde deel van zijn werk kon worden gepubliceerd. Deze werd onder redactie van Ozereckowsky uitgegeven. De notities van Lepyokhin eindigen op pagina 82 met de beschrijving van de geschiedenis van het klooster Solowecky in Archangelsk. De rest van het 461 pagina's tellende boek is het werk van Ozereckowsky. In dit deel beschrijft hij zijn expeditie uit 1772 op het Kolaschiereiland en in de omgeving van Archangelsk.

In dit deel van het boek geeft Ozereckowsky een gedetailleerde beschrijving van Nova Zembla (Novaja Zemlja). Hijzelf was nooit op het eiland. Hij wilde wel dolgraag naar Nova Zembla, maar hij was bang voor de reis, zoals hij schreef: „*Но, не имѣя способнаго къ такому пути судна и видя на морѣ жестокія бури, оставилъ мое намѣреніе*” [ik had geen geschikt schip voor de reis en vanwege de wilde zeestormen heb ik alle hoop laten varen]. Voor de beschrijving heeft hij gebruik gemaakt van informatie van twee latere buitengewone leden van de academie, van Aleksandr Ivanovich Fomin uit Archangelsk en van Wasily Wasilyevich Krestyinin. Op basis van hun gegevens schreef hij over de ligging, over de rivieren, meren en bergen van Nova Zembla. Verder berichtte hij over het weer, over flora en fauna, de bewoners, hun werk en tenslotte gaf hij een historisch overzicht van het eiland (pp. 123–152).

Bij deze beschrijving werd in 1788 informatie van lokale vissers door Ozereckowsky toegevoegd. Een van de informanten was een schipper uit Mezen, Fedor Ippolitow Rachmanin, die in Archangelsk de medewerker was van Ozereckowsky. Rachmanin werd op 17-jarige leeftijd visser en hij voer al 40 jaar op zee toen hij aan Ozereckowsky zijn verhaal vertelde. Hij was op Spitsbergen en in Siberië, en voer tot aan de rivier Jenisei. Hij heeft 26 keer op Nova Zembla overwinterd. Hij kon lezen en schrijven. Er was niemand onder de zeelui die zoveel over Nova Zembla wist, speciaal over de zuidkant van het eiland, schreef Ozereckowsky. Op basis van de gegevens van Rachmanin heeft Ozereckowsky de eerste gedetailleerde toevoeging gemaakt (pp. 152–181). De noordkant van het eiland kende een visser uit Mezen, Aleksei Ivanovich Otkoepsjikov op zijn duimpje. De 74-jarige visser was analfabeet en bevoer al sinds zijn 13de de IJzee. Hij voer

echter alleen in de zomer. Hij overwinterde nooit op Nova Zembla. Ozereckowsky kreeg van hem in juli 1788 in Archangelsk nieuwe informatie. Op basis hiervan schreef hij zijn tweede toevoeging in zijn boek (pp. 184–193).

In de eerste toevoeging is er een korte passage die over Nederlandse zeevaarders gaat. Hieronder geven wij deze passage in Nederlandse vertaling. De originele tekst bevindt zich in band vier, op pagina 178 tot 181.⁴

Nikolay Ozereckowsky

Nederlandse walvisvaarders bij Nova Zembla

De ondernemingen van de Nederlanders van 1594, 1595 en 1596 om een passage te vinden naar Indië via de IJszee stelde deze buitenlanders in de gelegenheid ons eiland Nova Zembla te leren kennen.

Het eiland hebben de Nederlanders uit eigen ervaring gekend omdat ze in 1596 in Sporij navolok⁵ hebben overwinterd. In de bovengenoemde drie jaar waren dertien Nederlandse schepen op zoek naar een zeeweg naar de Stille Oceaan. De kloeke schippers hebben het niet verzuimd de eigenaardigheden van het eiland te beschrijven.

De Nederlanders, een wakker en verstandig volk als het gaat om voordelen in de handel, hebben zich toen al gerealiseerd hoeveel walvissen in de buurt van Nova Zembla waren.

Hoewel de Nederlanders kort erna Nova Zembla hebben verlaten omdat het vinden van een passage via de IJszee naar het rijke Indië hopeloos bleek, toch kwamen ze later terug naar Nova Zembla voor de lucratieve walvisvangst.

Wanneer de Nederlanders precies begonnen waren met de walvisvangst bij Nova Zembla, is onbekend. Schriftelijke overleveringen in Russische vertaling ontbreken hierover. Maar dat ze er waren en hoe het afliep, is duidelijk.

Twee vissers uit Mezen, Rogatsjow en Joeskow⁶ hebben eenstemmig beweerd en dat hebben ze aan Rachmanin⁷ verteld, dat ze de Nederlandse walvisvaarders aan de kust van Nova Zembla hebben gezien. In het seizoen van de walrusjacht hebben de bovengenoemde Russische vissers de Nederlanders ontmoet en hebben van hen enkele Nederlandse namen van de bergtoppen op Nova Zembla geleerd.⁸

Rachmanin, beweerde op basis van het verhaal van de genoemde twee vissers, Rogatsjow en Joeskow dat de laatste Nederlandse walvisvaarders ongeveer zestig jaar vóór 1788 overwinterden op Nova Zembla.

In die tijd, dus rond 1728 werd er met Russische schepen, die door Nederlandse walvisvaarders werden gehuurd, naar Spitsbergen gevaren om er met staatsteun op walvissen te jagen, maar ze deden dat met groot verlies.

De Nederlanders hebben hun onuitwisbare sporen van de walvisvangst op Nova Zembla achtergelaten. Op drie plekken op Nova Zembla zijn er tot op heden sporen van traankokerijen te vinden: bij het grote Herteneiland,⁹ bij het grote Britvineiland¹⁰ en bij Kaap Kabanowo.

Op alle drie plekken zijn er putten te vinden. Ze zijn allemaal rond, en hun omtrek is ongeveer vijf sazjen¹¹ hun diepte is anderhalf arsin.¹² De putten zijn met Nederlandse witte bakstenen gemetseld, en met kleine stenen omgeven. De hoogte hiervan is ongeveer twee arsin en tussen de stenen zijn er luchtgaten.

Dit kan niet het werk van Russische vissers zijn omdat ze de traan nooit op Nova Zembla gingen koken. Hetzelfde geldt voor alle andere jagers en vissers van vroeger.

De onwetendheid van de Russische handelaars in Archangelsk maakte het niet mogelijk de walvisvangst op Nova Zembla bekend te maken, hoewel het Nederlandse voorbeeld liet zien dat het wel mogelijk was.

De stad Archangelsk heeft vanaf 1748 voor twintig jaar een vergunning uitgegeven voor de verwerking van traan voor één enkele persoon. Wijlen graaf Petr Iwanowitsj Soewalow,¹³ had misschien een poging gewaagd voor de walvisvangst bij Nova Zembla als hij de praktijken van de Nederlanders had gekend.

De oud-gouverneur van Wologda, Aleksei Petrowitsj Melgoenow¹⁴ probeerde rond 1781 een handelsmaatschappij voor de walvisvaart op te richten voor Spitsbergen, maar deze onderneming, die oorspronkelijk onder leiding van buitenlanders had moeten staan, mislukte. De oorzaak hiervan was dat voor het opstarten van de onderneming een deposito van vijftigduizend roebel nodig was.

In 1786 had zijn excellentie, graaf Aleksandr Romanowitch Woroncov¹⁵ nieuwe perspectieven geopend voor de handel. Op de zee van Moermansk startte hij met weinig geld en zonder buitenlandse hulp de walvisvaart op. Deze eerste poging van de Russische walvisvaart op eigen krachten, die ik in verband met Nova Zembla reeds beschreven heb,¹⁶ maakten de aandeelhouders mogelijk, die niet meer kosten maakten dan vijfhonderd roebel.

Voor de walvisvaart van Moermansk kan de walvisvaart bij Nova Zembla een voorbeeld zijn. Onze sterke, moedige en ijverige walvisvaarders zijn er altijd klaar voor.

De mensen van Mezen zouden volgens Rachmanin graag aan walvisvaart doen, maar ze hebben geen uitrusting. En deze hangt af van de handelaars van Archangelsk, die volgens de voorrechten die ze van Hare Majesteit de keizerin, Catherina II hebben gekregen. Volgens deze zijn ze verplicht meer te doen voor de binnenlandse en buitenlandse handel dan hun voorgangers deden en moeten hierdoor bijdragen tot het welzijn van ons vaderland.

Abraham Speeck: Deense traankokerij op Spitsbergen (1634)

Nederlandse walvisvaarders

De vraag is natuurlijk, hoe de Nederlandse walvisvaarders in de buurt van Nova Zembla een voor hun iconische plek van mislukte expedities kwamen. De walvisvaart in Nederland begon in 1612, toen twee Nederlandse schepen naar Spitsbergen voeren om walvissen te vangen. De eilanden werden door Willem Barentsz (1550–1597) tijdens zijn expeditie van 1596 ontdekt. De bekende zeevaarder, cartograaf en ontdekkingsreiziger leidde drie expedities (in 1594, 1595 en 1596) om een noordoostelijke doorvaart naar Azië te vinden. De zuidelijke route langs de westkust van Afrika en Kaap de Goede Hoop vond men vanwege kapers, de vijandelijke Portugese schepen en het tropische klimaat veel gevaarlijker en even onbekend als de noordelijke route. Daarom werden er achter elkaar drie expedities gestart, maar ze hadden geen succes. Ze kwamen vanwege de strenge winter en de toegevroren zee niet verder dan Nova Zembla. Na de derde expeditie werden verdere pogingen gestaakt, omdat inmiddels Cornelis de Houtman (1565–1599), de leider van de eerste schipvaart (1595–1597) via de zuidelijke route Azië bereikt had en met zijn gehavende vloot ook nog naar Nederland terugkeerde. De weg naar Azië was dus open. De expedities van Barentsz hadden weliswaar niet het gewenste effect, maar leverden wel een

schat aan maritieme informatie op. Op de derde reis werden Bereneiland en Spitsbergen ontdekt en er werd vastgesteld dat er bij die eilanden grote hoeveelheden walvissen en walrussen aanwezig waren.¹⁷

De eerste Nederlandse pogingen om walvissen te vangen waren in vergelijking met andere Europese volkeren aan de late kant. In Scandinavië was de walvisjacht reeds rond 10.000 voor Christus bekend en in Baskenland, in de Golf van Biskaje waren de Basken al in het stenen tijdperk bezig met walvisvangst.¹⁸ De Nederlanders hadden van walvisvangst nog geen kaas gegeten, maar wisten wel dat er veel geld in zat. De vraag naar olie en vetten was toen namelijk groot in Europa. De reden was simpel: de bevolking was in de 16de eeuw sterk gegroeid en er was behoefte aan graan. De boeren gingen dus in plaats van koolzaad en lijnzaad, waarvan traditioneel olie werd geperst, op hun velden graan verbouwen. De basis van de plantaardige olie werd dus sterk minder, maar de behoefte aan vet steeg, vooral voor de verlichting van huizen (olielampen), om zeep te maken en ook als smeermiddel. Men moest dus in plaats van plantaardige vetten en andere alternatieven zoeken, die goedkoop grote hoeveelheden opleverde. Men dacht deze bij de walvissen gevonden te hebben.¹⁹ De commerciële walvisvangst leverde veel geld op. Zoals de onbekende dichter uit 1779 over de walvisvaarders schreef:

’Wie zou niet doen sijn best om dus een dier te vangen,
Waer aen zoo menigte van schoon Ducaeten hangen?’²⁰

Dat de walvistraan wezenlijk goedkoper was dan plantaardige olie, en daarom als lampolie graag werd benut, komt ook in de literatuur voor. De auteur en directeur van de Amsterdamse Schouwburg, Willem Dirckszoon Hooft (1594–1658) liet in zijn klucht *Door-trapte Meelis de Metselaer* uit 1623 één van zijn personages, Griet uitroepen:

’Jae wel wat beleef ick al inme ouwe daghen
Daers de Oly op het half pijngje ien hiele blanck op e slaghe
Daer van nam ick in de plaets moeytjes groenlantse Walvis traen,
Die comtme vry wat minder als d’ooly te staen,
En indiense so duer blijft mien ick altijd traen in me lamp te gebruycke,
En ofse segghen datse stinckt nochtans kan ick dat niet wel ruycke.’²¹

Het was echter niet makkelijk een walvis te vangen. Het ontbrak aan eigen ervaring en daarom hadden Nederlandse walvisvaarders hulp uit het

buitenland nodig. Er werden harpoeniers uit Baskenland ingehuurd en zo gingen ze op jacht. Het was blijkbaar een succes, want twee jaar later werd het Noordse Compagnie (1614–1642)²² opgericht en het kreeg het alleenrecht van de Staten Generaal om te gaan vissen in Arctische wateren. Na 1642 werd de walvisvaart vrijgegeven en elke schipper kon op eigen risico op walvisjacht uitgaan. Dat deden ze vooral bij Spitsbergen, bij Bereneiland en voor de kust van Jan Mayen.²³ Maar het jachtgebied van de Nederlandse walvisvaarders strekte zich uit van Groenland in het westen tot Nova Zembla in het oosten. Deze bezigheid was niet ongevaarlijk. Men ging voor de kust in sloepen achter walvissen aan, met vier roeiers, een stuurman en een harpoenier. Als er een walvis werd gesignaleerd, roeide men in de richting van het enorme zoogdier, de harpoenier gooide zijn harpoen naar de walvis en als het raak was, trok het beest de boot met de lijn die aan de harpoen bevestigd was met zich mee. Het kon voorkomen dat de sloep kenterde, het gewonde dier de boot in stukken sloeg of de walvis de boot met mannen en al de diepte introk. Als het niet gebeurde, wachtten de mannen tot het dier vermoeid raakte en ze dichterbij konden komen.

Cornelis de Man: Traankokerij bij het dorp Smerenburg (1639)

Met een lans gaven ze hem de genadeslag en trokken de dode walvis aan land. Zoals de onbekende dichter het in 1719 beschreef:

'Sa lustig roept hem na sijn gat,
Eer dat hy kiest het hase-padt,
Daer krijgt hy een harpoen in't lijf,
Byget hy loopt geweldig stijf,
Daer krijgt hy lenssen steecken,
Hy is bezweecken.'²⁴

Op het strand of op het schip werd het dier van zijn speklaag ontdaan, het spek werd in stukken gesneden en er werd in grote ketels traan van gekookt. Maar ook de beenderen en baleinen of hoornplaten van de walvis werden gebruikt. De verwerking van de gedode walvissen gebeurde voornamelijk op de eilanden. Bij Spitsbergen was op het eilandje Amsterdam de meest bekende traankokerij: Smerenburg. Hier werd spek van de walvissen tot traan verwerkt. Het vet werd in vaten gevuld en op de schepen geladen. De walvisvaarders voeren in konvooi richting Nederland. De walvisvangst was seizoenarbeid. In de Arctische wateren was men alleen in de zomer met walvisjacht bezig. De schepen vertrokken in de lente en keerden ten laatste in oktober weer terug in de Nederlandse havens. De winters waren in het noorden veel te streng en de zee was vanwege het drijfijz gevaarlijk. Overwinteren was haast onmogelijk. In 1633 en 1634 probeerden wel groepen blijvers de strenge winter door te komen, maar op enkele mensen na ging iedereen dood van de kou. Men moest dus in de zomermaanden zo veel mogelijk dieren doden om de onderneming rendabel te houden. Vanwege het verminderde aantal walvissen in het gebied ging men vanaf 1670 over tot de ijsvisserij. Aan de rand van het pakijz waren veel walvissen te vinden, maar de jacht op deze dieren op zee met pakijz was erg gevaarlijk.

1777 was een rampjaar voor de Nederlandse walvisvaart. Een groot aantal Nederlandse schepen ging verloren, de bemanning dreef op ijsschotsen op zee. Een groep besloot naar Groenland te lopen waar ze inheemsen ontmoetten. Verschillende zeelui werden door de inheemsen gedood,²⁵ maar dankzij een Deense koopman keerden enkele overlevenden in 1778 terug naar Nederland.²⁶ Aan het einde van de 18de eeuw ging het met de walvisvaart bergafwaarts. De ramp van 1777 was al een grote slag voor de walvisvaart, maar de vierde Engelse oorlog (1780–1784) en de sterke concurrentie maakten een einde aan de ooit lucratieve onderneming.²⁷

Na de Tweede Wereldoorlog bloeide de Nederlandse walvisvaart nog even op, maar in 1964 was het definitief afgelopen met de jacht op de toen al sterk gedecimeerde reuzen der zeeën.

Conclusie

De Nederlandse walvisvaart van de 17de en 18de eeuw was een commerciële onderneming. De walvisvangst was in vergelijking met de haringvisserij altijd klein gebleven, maar liet zijn sporen achter in de Arctische wateren. Resten van nederzettingen en traankokerijen werden door archeologen in Smerenburg gevonden. Ook in de schilderkunst vindt men doeken over de walvisvaart. De meest bekende is misschien *De traankokerij van de Amsterdamse kamer van de Noordse Compagnie op Smerenburg* een schilderij van Cornelis de Man (1639) gebaseerd op het schilderij *Deense traankokerij* van de Nederlandse kunstenaar Abraham Speeck uit 1634. Zoals uit het bovenstaande bleek, liet de walvisvangst ook in de literatuur sporen achter. Maar je vindt ook teksten over de Nederlandse walvisvaart op ongebruikelijke plekken, waar je het niet zou verwachten, zoals in Russische teksten van een expeditie die vanwege de Venusovergang van 1769 plaatsvond. Deze tekst is een belangrijke bron van Nederlandse aanwezigheid op Nova Zembla in de 17de–18de eeuw.

Noten

- ¹ Over leven en werk van Lepyokhin zie: Fradkin, *De reizen van I. I. Lepyokhin*, N. Y. Ozereckowsky en V. F. Zoejev, 5–46; Lukina, *Ivan Ivanovich Lepyokhin*; Sokolov – Parnes, *Ivan Ivanovich Lepyokhin*; Trutnev, *De baanbreker*.
- ² Over de expeditie zie: Aleksandrovskaya – Shirokova – Romanova, M. V. Lomonosov en de academie-expedities van de 18de eeuw; Gärtner, 'Pallas, Peter Simon.'; Gnucheva, Stukken over de geschiedenis van de expedities van de Russische Academie der Wetenschappen uit de 18de–19de eeuw, 95–108; De afdeling geografie van de Russische Academie der Wetenschappen in de 18de eeuw, 9–102; Golovnov – Kisser, Het volkenkundige beeld van het rijk in de werken van P. S. Pallas en J. G. Georgi, 59–69; Kisser, De reis van J. P. Falck en J. G. Georgi in het Russische Rijk (gebaseerd op hun reisdagboeken), 53–60; Kozlov, Rusland open voor de wereld: academische expedities, 1768–1774; Noskova, 'Johann Peter Falck – de volgeling van Linné in Rusland.', 1103–1106; Shirokova – Aleksandrovskaya, 'De leerlingen van Karl Linné in Rusland: J. P. Falck en J. G. Georgi.', 269–281.

- ³ *De heer Iwan Lepechin, Doctor van de Medicijnen en van de Academie der Wetenschappen te Sint-Petersburg, Adjunkt, Dagboek van de Reis door verschillende Provincies van het Russische Rijk*
- ⁴ Te raadplegen op het internet: https://runivers.ru/upload/iblock/302/Lepehin_ch4.pdf
- ⁵ Спорый наволок. Op het noordoostelijk punt van Nova Zembla. Zie hierover: *Дневныя записки* 4: 155–156.
- ⁶ David Rogatsjow (Давыд Рогачев) en Afanasij Jusjkow (Афанасий Юшков). Zie hierover: *Дневныя записки* 4: 154.
- ⁷ Fedor Ippolitow Rachmanin, de tweede informator van Ozereckowsky. Zie boven.
- ⁸ Ozereckowsky schrijft dat de namen *Trost Eck* en *Eck Begierde* (Russisch: *мысль Утешения* en *мысль Желания*) nog van de Nederlanders afkomstig is die in de 16de eeuw hier aanwezig waren. (*Дневныя записки* 4: 124).
- ⁹ Большой Олений остров.
- ¹⁰ Бритвин остров.
- ¹¹ Oud-Russische lengtemaat: 2,13 m. De zee-sazjen is 1,83 m.
- ¹² Oud-Russische lengtemaat: 0,71 m.
- ¹³ Graaf Petr Iwanowitsj Sjoewalow (Russisch: Пётр Иванович Шувалов) (1711–1762) generaal, minister, senator, uitvinder. Een van de meest invloedrijke mensen aan het hof van tsarina Elisabeth. Meerdere hervormingen waren met zijn naam verbonden, bv het begin van de algemene landmeting, de verdeling van het land in militaire wervingsdistricten, de opheffing van binnenlandse tolgrenzen, de oprichting van een Russisch banknetwerk, de modernisering van de artillerie, oprichting van fabrieken. In 1748 kreeg Sjoewalow het pachtrecht van vetproductie in Archangelsk en op het Kolaschiereiland voor een periode van twintig jaar en kreeg er een ruime staatslening voor van 6000 roebels. Tegelijk kreeg hij de walvisjachtrechten op Groenland. Hij maakte er rendabele ondernemingen van. Later kocht hij ook de zeehond-jachtrechten op het Ladogameer.
- ¹⁴ Aleksei Petrowitsj Melgoenow (Russisch: Алексей Петрович Мельгунов) (1722–1788), geheimraad, militair, belangrijke figuur van de Verlichting in Rusland. Hij werkte mee aan de hervormingen van de rechtspraak en het onderwijs, hij was directeur van de alcoholstokerijen van de overheid, hij was oprichter van een theater en een drukkerij. Vanaf 1777 was hij de gouverneur van Jaroslawl, vanaf 1780 ook van Wolgda (toen hoorde ook Archangelsk bij het gouvernement). Hij voerde de modernisering van Jaroslaw door, steunde de onderwijshervorming, richtte scholen en een tijdschrift op. Hij was een filantroop, richtte tehuizen voor de arme behoeftigen op.
- ¹⁵ Aleksandr Romanowitsch Woroncow (Russisch: Александр Романович Воронцов) (1741–1805), was vanaf 1773 de voorzitter van de handelsraad, vanaf 1779 senator, vanaf 1802 kanselier van het rijk, de leider van de Russische diplomatieke dienst. Hij steunde het bondgenootschap met Engeland en Oostenrijk tegen Napoleon. Medewerker van de eerste grondwet in Rusland.
- ¹⁶ Woroncow was in 1786 in het gouvernement van Archangelsk en probeerde op basis van de ervaringen van walvisvaarders op het Kolaschiereiland de walvisjacht op Nova Zembla nieuw te organiseren. (*Дневныя записки* 4: 139).

- ¹⁷ Korteweg, *Maritieme geschiedenis*, 93.
¹⁸ Whippe, *De walvisvaarders*, 43.
¹⁹ Noordervliet, 'Op de zeeff van de tijd' een geschiedenis van Nederland, 56.
²⁰ J.A.S. Stradavits *reyse ter walvis-vangst*, 16
²¹ Hooft, *Door-trapte Meelis*, 74.
²² Ook Compagnie van Spitsbergen en later Groenlandse Compagnie genoemd.
²³ Daalder, *Maritieme geschiedenis van Nederland*, 80.
²⁴ *De nieuwe vermeerderde Groenlantse walvisch-vanghst, ofte Amsterdamse Y-stroom*, 4.
²⁵ Hylkens, *Merkwaardig verhaal van Reinier Hylkes*, 4.
²⁶ Daalder, *Maritieme geschiedenis van Nederland*, 81.
²⁷ Ibidem.

Bibliografie

- Aleksandrovskaya, O. A. – Shirokova, V. A. – Romanova, O. S. [Александровская, О. А. – Широкова, В. А. – Романова, О. С.] 2011. *М. В. Ломоносов и академические экспедиции XVIII века*. [М. В. Lomonosov en de academie-expedities van de 18de eeuw]
http://arran.ru/data/collections/col4_.pdf
- Daalder, Remmelt 2004. *Maritieme geschiedenis van Nederland*. Amsterdam/Zutphen: Stichting Nederlands Scheepvaartmuseum/ Walburgpers.
De nieuwe vermeerderde Groenlantse walvisch-vanghst, ofte Amsterdamse Y-stroom. 1719. Amsterdam: Erven van de Weduwe van Gijsbert de Groot en Antony van Dam.
- Fradkin, N. G. [Фрадкин, Н. Г.] 1948. *Путешествия И. И. Лепехина, Н. Я. Озерецкого, В. Ф. Зуева*. [De reizen van I. I. Lepyokhin, N. Y. Ozereckowsky en V. F. Zoejev] Москва: Географиз. 5–45.
<https://elib.rgo.ru/safe-view/123456789/229495/1/MTgyMDA3MDJfRnJhZGtpbiwgTmF1bSBHcmInb3InZXZpY2ggKDE5MDQtMTk4NykuIFB1dGVzaGVzdHYucGRm>
- Gärtner, Rainer W. 2001. 'Pallas, Peter Simon.', *Neue Deutsche Biographie* 20: 14–16.
<https://www.deutsche-biographie.de/pnd118591371.html#ndbcontent>
- Gnucheva, V. F. [Гнучева, В. Ф.] 1940. *Материалы для истории экспедиций Академии наук в XVIII и XIX веках. Хронологические обзоры и описание архивных материалов*. [Stukken over de geschiedenis van de expedities van de Russische Academie der Wetenschappen uit de 18de 19de eeuw. Chronologische overzicht en beschrijving van de archief-

- stukken] Труды Архива АН СССР. Вып. 4. Издательство АН СССР, Москва – Ленинград. <http://ranar.spb.ru/rus/books1/id/55/>
- Gnucheva, V. F. [Гнучева, В. Ф.] 1946. *Географический департамент Академии Наук XVIII в.* [De afdeling geografie van de Russische Academie der Wetenschappen in de 18de eeuw] Труды Архива АН СССР. Вып. 6. Издательство АН СССР, Москва – Ленинград. 9–102. <http://ranar.spb.ru/rus/books1/id/53/>
- Golovnov, A. V. – Kisser, T. S. [Головнёв, А. В. – Киссер, Т. С.] 2015: Этнопортрет империи в трудах П. С. Палласа и И. Г. Георги. [Het volkenkundige beeld van het rijk in de werken van P. S. Pallas en J. G. Georgi] *Уральский исторический вестник* 48/3: 59–69. [http://uralhist.uran.ru/pdf/UIV_3\(48\)_2015_Golovnev_Kisser.pdf](http://uralhist.uran.ru/pdf/UIV_3(48)_2015_Golovnev_Kisser.pdf)
- Hoof, W. D. 1999. *Door-trapte Meelis* en Noozeman, J. *Lichte Klaartje*. Uitgegeven door Arjan van Leuvensteijn en Jeanine Stuart. Stichting Neerlandistiek VU Amsterdam, Nodus Publikationen Münster.
- Hylkens, Reinier 1779. *Merkwaardig verhaal van Reinier Hylkes, als matroos, met het schip de Hopende Visser commandeur Volkert Jansz, ten jare 1777, na Groenland uitgevaren op de walvisvangst, en aldaar met 9 andere schepen verongelukt*, Amsterdam: Nicolaas Byl.
- Jastrebov, Yevgeni [Ястребцев, Е.] 1896–1918. Озерецковский, Николай Яковлевич. [Ozereckowsky, Nikolai Yakovlevich] *Русский биографический словарь в 25 томах*. Том 12. Санкт-Петербург – Москва. 181–184.
- J.A.S. 1779. *Stradavits reyse ter walvis-vangst. Gedaen en rymsgewys beschreven door J.A.S. chirurgyn op het schip Zaandykker Hoop onder commandeur d' heer S. Timmer in 't jaer ons Heere M. D. CC. LXXIX*. Antwerpen: P. J. Parys.
- Kisser, T. S. [Киссер, Т. С.] 2016. Путешествие И. П. Фалька и И. Г. Георги по Российской империи (по материалам дневников). [De reis van J. P. Falck en J. G. Georgi in het Russische Rijk (gebaseerd op hun reisdagboeken)] *Уральский исторический вестник* 51/2: 53–60. [http://uralhist.uran.ru/pdf/UIV2_\(51\)_2016_Kisser.pdf](http://uralhist.uran.ru/pdf/UIV2_(51)_2016_Kisser.pdf)
- Korteweg, Joke (red.) 2009. *Maritieme geschiedenis*, Rotterdam/Zutphen: Maritiem Museum Rotterdam/Walburgpers.
- Kozlov, S. A. [Козлов, С. А.] 2001. *Россия, открывшаяся миру: академические экспедиции 1768–1774 гг.* [Rusland open voor de wereld:

- academische expedities, 1768–1774] Санкт-Петербургский университет, Санкт-Петербург. <http://old.journal.spbu.ru/2001/29/23.html>
- Lukina, T. A. [Лукина, Т. А.] 1965. *Иван Иванович Лепёхин*. [Ivan Ivanovich Leryokhin] Москва – Ленинград: Наука.
<https://www.twirpx.com/file/1400474/>
- Noordervliet, Nelleke 1999. *'Op de zeef van de tijd' een geschiedenis van Nederland*. Amsterdam/Zwolle: Rijksmuseum/Waanders.
- Noskova, O. L. [Носкова, О. Л.] 2007. 'Иоганн Петер Фальк – последователь Карла Линнея в России.' [Johann Peter Falck – de volgeling van Linné in Rusland] *Известия Самарского научного центра РАН* 9/4: 1103–1106.
http://www.ssc.smr.ru/media/journals/izvestia/2007/2007_4_1103_1106.pdf
- Shirokova, V. A. – Aleksandrovskaia, O. A. [Широкова, В. А. – Александровская, О. А.] 2019. 'Ученики Карла Линнея в России: И.-П. Фальк и И.-Г. Георги.', [De leerlingen van Karl Linné in Rusland: J. P. Falck en J. G. Georgi] In: В. А. Брылёв (гл. ред.), *История и современное состояние географических исследований Нижнего Поволжья*. Волгоград: Издательство Фортресс. 269–281.
<http://ihst.ru/wp-content/uploads/2019/10/Geog-issl-Nizh-Pov-2019.pdf>
- Sokolov, V. E. – Parnes, Y. A. [Соколов, В. Е. – Парнес, Я. А.] 2001, 2002: *Иван Иванович Лепёхин*. [Ivan Ivanovich Leryokhin] Биология. Новости науки.
20:https://bio.1sept.ru/view_article.php?ID=200202006;
21:https://bio.1sept.ru/view_article.php?ID=200202106
- Trutnev, I. A. [Трутнев, И. А.] 1992. *Первопроходец. К 190-летию со дня смерти И. И. Лепёхина*. [De baanbreker. 190 jaar geleden overleed Ivan Ivanovich Leryokhin] Вестник РАН. 74–86.
http://www.ras.ru/publishing/raserald/raserald_articleinfo.aspx?articleid=80d7c42e-daa3-43e5-b759-1055dd5f9f41
- Whippe, A. B. C. 1982. *De walvisvaarders*. Amsterdam: Time-Life Books.

Róbert Kerepeszki

„De Stefanuskroon niet Habsburgsch”¹

Alternatieven voor de oplossing van de Hongaarse
‘koningsskwesie’ en de Nederlandse pers, 1919–1921²

Abstract

Following the election of Miklós Horthy as Regent and the dethronement of Charles IV, a special public law situation developed in Hungary, during which the state form of the country remained, in fact, but no one had become authorized to occupy the Hungarian royal throne. The fact that a kingdom existed without a monarch in the heart of contemporary Europe served as an almost constant topic for the political and gossip columns of the domestic and international press, and also earned itself a prominent place among the conversation topics in the rather extensive network of European aristocracy. The importance of the Hungarian problem in the post-‘Great War’ period was also indicated by the lively interest taken by the diplomatic corps of some countries of the continent. Of course, many organizations and individuals tried to win their own ideas in the chaotic situation after the Trianon Treaty and get the Hungarian crown for their candidate or for themselves. This study attempts to introduce the Dutch press narratives in connection with the Hungarian ‘royal question’ between 1919 and 1921. During these years because of the fragile post-war Hungarian internal political situation this problem was at its most acute, and when most of the „candidates” and self-candidates for the Hungarian throne emerged. The paper also looks at the background to some of the motivations behind the candidates and how the news was spread in the international press of the time. The issue raised is of particular interest for the Hungarian-Dutch relations for two reasons. On one hand, there was a fundamental mutual sympathy between the two countries during this period. On the other hand, both countries were monarchies at the time, the public perception of a monarchical state about the predicament of another country with a similar form of government can tell us a lot about the public opinion of the time.

Keywords: Dutch press, monarchy, Habsburgs, Charles IV, Miklós Horthy, Hungarian ‘royal question’, Interwar era

Inleiding

In de periode tussen de twee wereldoorlogen in was er een bijzondere publiekrechtelijke toestand ontstaan in Hongarije. Deze was oorspronkelijk maar tijdelijk van kracht, maar in realiteit bleef deze voor de gehele periode gelden. Na de nederlaag in de oorlog en de ineenstorting van de Oostenrijks-Hongaarse monarchie in de herfst van 1918 vonden er radicale politieke omwentelingen plaats. Eerst werd er een kortstondige en op burgerlijk-democratische beginselen gebaseerde – zoals het toen heette – „volksrepubliek” opgericht onder de leiding van Mihály Károlyi, die de afscheiding van Hongarije van Oostenrijk uitriep. De daaropvolgende communistische Hongaarse Radenrepubliek brak hierop nog radicaler met het constitutioneel-monarchistische verleden van het land in het voorjaar van 1919. Echter, na de val van de Radenrepubliek, beschouwde het nieuwe regime, dat rond de jaarwisseling 1919/20 ontstond en zichzelf als „contra-revolutionair” omschreef, het constitutionele „herstel” van het koninkrijk als één van zijn belangrijkste doelstellingen. Bijgevolg kondigde de Hongaarse Nationale Vergadering het herstel af van de monarchie in maart 1920. Er was evenwel een probleem betreffende de oningevulde positie van het staatshoofd. Daarvoor bedacht men een eigenaardige oplossing, met het oog op internationale relaties en de woelige binnenlandse politieke verhoudingen: Miklós Horthy werd tot gouverneur benoemd, waardoor het koninklijke ambt vacant bleef.

Dit betekende echter niet dat de kwestie die met de persoon van de vorst verband hield, was opgelost. De laatste Hongaarse koning, Karel Habsburg (IV), had in 1921 tweemaal een poging gedaan om terug te keren op de troon, maar beide van zijn pogingen mislukten. Het gevolg hiervan was dat de Hongaarse Nationale Vergadering de definitieve onttroning van het huis Habsburg in november 1921 uitriep.³ Dit plaatste het Hongaarse „koninkrijk zonder koning” in vele opzichten in een tegenstrijdige positie,⁴ wat bevestigd wordt door het feit dat de gehele periode tussen de twee wereldoorlogen in gekenmerkt werd door een verdeeldheid binnen de Hongaarse binnenlandse politiek. Aan de ene kant stonden de legitimisten, die voornamelijk bestonden uit aristocraten en leiders van de katholieke kerk, en uitgingen van hun eigen vroegere sociale en politieke gezag. Ondanks zijn onttroning beschouwden zij Karel IV en, na diens plotse dood in 1922, zijn zoon aartshertog Otto als de rechtmatige erfgenamen van de Hongaarse kroon.

Tegenover hen vormde zich een groter maar veel heterogener kamp, de zogenaamde „vrije koningskiezers”. Zij waren van mening dat het beginsel van de Pragmatieke Sanctie dat de Hongaarse kroon „ondeelbaar en onafscheidelijk” verklaarde, aangenomen in 1722/23, verviel door de afschaffing van de Oostenrijks-Hongaarse monarchie, en dat hiermee het koningskiesrecht naar de Hongaarse natie terugging. Bovendien waren ze het erover eens dat de potentiële nieuwe Hongaarse koning iemand moest zijn die vanwege zijn relaties en gezag de verwezenlijking van de belangrijkste doelstellingen van het buitenlands beleid van Hongarije kon bevorderen, en de binnenlandse politieke stabiliteit en de economische ontwikkeling van het land kon garanderen. Maar terwijl de legitimisten consequent aanhangers van Karel IV en later van Otto bleven, werd er nooit consensus gevonden onder de vrije koningskiezers over wie zij als zo’n „ideale” nieuwe koning konden aanvaarden. Als gevolg hiervan kwamen verschillende mensen als mogelijke kandidaten ter sprake binnen hun kringen, waaronder sommigen die behoorden tot een buitenlandse dynastie.

Dit onderzoek probeert twee elementen te belichten in verband met dit wijdvertakt vraagstuk. Het eerste deel geeft een kort overzicht van de personen die als mogelijke koningen in de periode tussen de twee wereldoorlogen in vermeld werden in de Hongaarse en internationale pers. Het tweede deel richt zich vooral op de periode tussen 1919 en 1921 en geeft voorbeelden van de nieuwsberichten en meningen over de Hongaarse „koningskwestie” die in de Nederlandse pers verschenen. De reden waarom dit onderzoek alleen deze nauwe periode onder de loep neemt, is omdat de Hongaarse binnenlandse politieke omstandigheden toen nog uiterst instabiel waren, en het is net daarom dat de meeste van de „kandidaten” in die tijd opduiken. Dit deel probeert geen overzicht te geven van het volledige spectrum van de Nederlandse pers van die tijd; het bevat slechts enkele voorbeelden die in verschillende, politiek georiënteerde nieuwsbronnen verschenen, maar ze zullen hopelijk toch nog van illustratieve waarde zijn. De onderwerpkeuze wordt enerzijds gerechtvaardigd door het feit dat Nederland en Hongarije een zeer goede relatie hadden in deze periode (Nederland was toonaangevend als het over de hulp aan arme Hongaarse kinderen ging⁵) en anderzijds door het feit dat beide landen monarchieën waren. Kortom, deze insteek zou als volgt verwoord kunnen worden: hoe keek men in de publieke opinie van het ene koninkrijk (Nederland), dat tijdens de Eerste Wereldoorlog met de Centrale mogendheden sympathiseerde, naar het andere Europese koninkrijk (Hongarije), waarvan de

troon in die periode net vrij was vanwege de door de wereldoorlog veroorzaakte veranderingen?

De „koningskandidaten”

Het toonaangevende Franse weekblad *Le Monde Illustré* heeft een opsomming van de mogelijke Hongaarse troonkandidaten gepubliceerd in maart 1920, in een geïllustreerd artikel van een halve bladzijde (zie afb.1). Het blad vermeldde in totaal 16 (!) personen, waaronder drie Habsburgse aartshertogen (inclusief Karel IV), vijf Hongaren, twee Engelsen en twee Italianen. Er werd ook de naam van één Duitse, één Bulgaarse, één Deense en één Saksen-Coburgse aristocraat of edelman genoemd. De krant besprak noch de kansen van de „kandidaten”, noch waarom zij als mogelijke Hongaarse koningen ter sprake kwamen. Slechts één van hen, graaf István Crouy-Chanel van Hongarije, kreeg meer aandacht dan enkel vermelding van zijn naam en rang, wat geen toeval is, omdat hij ook Franse voorouders had.⁶

Afb. 1: Het artikel van het Franse blad *Le Monde Illustré* over de Hongaarse koningskandidaten, 6 maart 1920. (Bron: Gallica)

De belangstelling en het artikel van *Le Monde Illustré* waren niet uniek. De Hongaarse koningskwesie trad achtereenvolgens op de voorgrond in de Hongaarse en internationale pers. Dit gebeurde niet alleen in de jaren na de Eerste Wereldoorlog en de Hongaarse revolutionaire periode, maar met

wisselende intensiteit gedurende de hele periode. Het is bijvoorbeeld de moeite waard om te vermelden dat het toonaangevende dagblad van Groot-Brittannië, *The Times*, in de jaren twintig en dertig dikwijls artikels en reportages met een krantenkop als “*The Throne of Hungary*” en een actuele onderkop over het onderwerp publiceerde.⁷ In 1924 besprak de krant zelfs de memoires van baron Aladár Boroviczény, de laatste leider van het kabinet van de ministerraad van Karel IV, in een aparte reeks artikels met als hoofdtitel “*A Bid for a Throne*”. Het werk verscheen in München onder de titel “*Der König und sein Reichsverweser*” en beschreef – onder andere – de context van de terugkeerpogingen in 1921 vanuit het perspectief van de voormalige vorst.⁸ Deze belangstelling was niet alleen kenmerkend voor de Europese bladen, maar ook voor de Amerikaanse pers omdat hier vaak zowel kortere als langere artikels verschenen die met de Hongaarse koningskwestie verband hielden. Bijvoorbeeld in 1919 konden de lezers van *The New York Times* titels zoals “*Magyar Royalists Active. Some Talk of Duke of Teck or Duke d’Abruzzi for Throne*” (17 november) of “*Say Bulgar Prince Wants Magyar Throne*” (22 december) aantreffen. Na de dood van Karel IV in 1922 verschenen er titels zoals “*Hungarian Throne Has Many Seekers*” (5 april). In oktober 1928 schreef de *Chicago Tribune* dat „*Europa zich zorgen maakt over wie de nieuwe koning van Hongarije zal worden*”.⁹

De lijst van voorbeelden kan nog wel even doorgaan, maar deze globale opsomming toont reeds aan dat het probleem van de vrije Hongaarse troon, die in het hart van Europa stond, tot de verbeelding van de internationale publieke opinie sprak. Over het algemeen kunnen we stellen dat de belangstelling van de verschillende bladen sterker begon te worden op het moment dat er een concrete gebeurtenis binnen Hongarije plaatsvond. Opmerkelijk is dat de meeste aandacht werd besteed aan de periodes tussen de terugtocht van Karel IV in de herfst van 1918, en zijn terugkeerpogingen in 1921 en de daaropvolgende ontroningsperiode. Vervolgens doken de discussies over de Hongaarse koningskwestie en de nieuwe mogelijke alternatieve „kandidaten” vaak op bij gebeurtenissen die betrekking hadden tot de voormalige vorst of zijn familieleden. Voorbeelden hiervan zijn:

- de dood van Karel IV in april 1922 (we kunnen hier het *Algemeen Handelsblad* noemen als een voorbeeld uit de Nederlandse pers¹⁰),
- het moment waarop zijn zoon Otto, volgens de familietraditie, oud genoeg werd om vorst te zijn, en daarna zijn werkelijke meerderjarigheid (in 1928 en 1930)¹¹,

- wanneer huwelijksideeën die te maken hadden met hem of met andere leden van de wijdvertakte familie Habsburg, vooral degenen in Hongarije (bijvoorbeeld aartshertog Albrecht), ter sprake kwamen (en die bijna uitsluitend in verband gebracht werden met een Europese dynastie).¹²

Maar bepaalde Hongaarse binnenlandse politieke veranderingen en gebeurtenissen zouden ook de verschillende geruchten en ideeën over de opvolging van de troon kunnen hebben aangewakkerd. Hierbij speelden de gebeurtenissen die te maken hadden met regent Miklós Horthy zelf of met de bevoegdheid van het staatshoofd een centrale rol. Al aan het begin van deze periode, rond de jaarwisseling 1919/20, kwam er een bijzondere leiderscultus rond Horthy tot stand die in de volgende jaren alleen nog sterker werd. Deze cultus bevatte talrijke elementen die Horthy met de Hongaarse koningen van weleer vergeleek (men trok bijvoorbeeld een parallel tussen Mátyás Hunyadi of Béla IV – in zijn geval beschouwde men Horthy als een „nieuwe stichter van het land” – en Horthy). Er deed zelfs een theorie de ronde die zijn afkomst tot het huis Árpád herleidde.¹³ Daarom is het geen toeval dat ook het bovengenoemde artikel van maart 1920 in het Franse blad *Le Monde Illustré* de regent op de lijst van koningskandidaten schreef, en dat Hongaarse en internationale persberichten over de kroning van Horthy meerdere keren tijdens deze periode verschenen. Deze werden achtereenvolgens tegengesproken (bijvoorbeeld in november 1933 verscheen zo’n ontkenning op het titelblad van de *Limburger Koerier*¹⁴) en ook Horthy zelf ontkende deze berichten¹⁵, maar ze doken desondanks, vooral in de jaren 1930, steeds weer op. De reden hiervoor is dat de bevoegdheid van Horthy als staatshoofd in dit decennium meerdere keren werd uitgebreid door de Hongaarse wetgevende macht. In vele opzichten bereikte zijn bevoegdheid nooit die van de voormalige koningen (zo had hij bijvoorbeeld niet het recht om de adellijke magnaatstitel uit te reiken of het recht om kerkelijke leiders te benoemen), maar het was juist deze voortdurende uitbreiding die het vermoeden in de Hongaarse en internationale publieke opinie zou kunnen hebben versterkt dat Horthy als „constitutionele monarch” het staatshoofd van zijn land was. Het is dus geen toeval dat de ideeën over zijn kroning het vaakst verschenen wanneer er verjaardagen waren die met hem te maken hadden (bijvoorbeeld de dag wanneer hij tot regent werd gekozen, zijn verjaardag of naamdag), of wanneer zijn bevoegdheden uitgebreid werden. Bijvoorbeeld in 1937, nadat de Hongaarse wetgevende macht de macht van Horthy had versterkt,

werd hij herhaaldelijk in de buitenlandse pers als „ongekroonde koning” aangeduid.¹⁶

Ten slotte zouden bepaalde internationale gebeurtenissen mede kunnen hebben veroorzaakt dat de belangstelling voor de Hongaarse koningskwes- tie opwelde. Een voorbeeld hiervan is het bezoek van premier István Beth- len aan Italië in april 1927. Hij ontmoette daarbij Mussolini en samen sloten ze het Italiaans-Hongaarse vriendschapsverdrag af. In die tijd werden er in talrijke landen in de pers artikelen geschreven over het feit dat de twee politieke leiders ook over de koningskwes- tie onderhandelden, en staken er verschillende geruchten over de door hen besproken „oplossing” de kop op. Bijvoorbeeld het weekblad van de Nederlandse katholieke arbeiders- beweging, *De Volkskrant*, schreef dat de enige kandidaat aartshertog Alb- recht van het huis Habsburg was, maar de artikelen in andere kranten ver- meldden dat Emanuele Filiberto, prins van Aosta, jongere neef van koning Victor Emmanuel III, zoon van de koning van Spanje, de meest waarschijn- lijke erfgenaam van de Hongaarse troon was. (Het was niet de eerste keer in die periode dat hij als een potentiële kandidaat werd genoemd in de kranten.)¹⁷

Maar niet alleen de sensatiezoekende pers was de enige die zich zorgen maakte over de vrijstaande troon in het midden van Europa. In de officiële diplomatieke documenten en in de dagboeken van vele met Hongarije ver- band houdende diplomaten kwam deze vraag vaak voor. Hier zullen we slechts twee voorbeelden noemen. Het eerste is dat van Harry Hill Band- holtz, een Amerikaanse generaal, die als lid van de controlecommissie van de Entente van augustus 1919 tot februari 1920 in Hongarije gestationeerd was. Tijdens deze periode ontmoette hij niet alleen de toonaangevende per- sonen van de Hongaarse binnenlandse politiek, maar ook vele diplomaten uit andere landen. Als men de dagboekpassages leest die de gesprekken bevatten die hij met hen voerde, kan men zich misschien een interessant beeld vormen van de ambities waardoor aartshertog Jozef van het huis Habsburg-Lotharingen (1872–1962) – die in die tijd voor een korte periode het tijdelijke staatshoofd van Hongarije was – werd gedreven of over hoe de Roemenen een personele unie met Hongarije wilden afdwingen.¹⁸ Het andere voorbeeld is dat van graaf Galeazzo Ciano, die tussen 1936 en 1943 de fascistische minister van buitenlandse zaken van Italië was. Zijn dag- boek bevat talrijke aantekeningen die ervan getuigen dat hij toendertijd met Hongaarse politici en diplomaten gesprekken voerde. Hierbij kwamen ook de kroning van de Italiaanse prins van Aosta of koning Victor Emmanuel III van Italië tot Hongaarse vorst ter sprake.¹⁹ Dit bewijst dat de oplossing

van de Hongaarse koningskwes­tie aan het einde van de jaren 1930 en tijdens de Tweede Wereldoorlog – hoewel niet officieel – op de agenda werd geplaatst in diplomatieke kringen.

Tijdens de gehele periode richtten de internationale pers en diplomatieke kringen hun belangstelling met wisselende intensiteit op het probleem van de Hongaarse troonkwes­tie. Dit resulteerde dan ook in de namen van talrijke kandidaten die als mogelijke Hongaarse koningen in krantenartikelen geopperd werden. Naast de 16 personen die in het artikel van het blad *Le Monde Illustré* uit maart 1920 staan, waren er ten minste 10 andere personen over wie verschillende berichten en geruchten verschenen. Sommige ideeën en geruchten, die in verband met de „kandidaten” ontstonden, waren maar kortstondig van aard, maar anderen hielden bijna de gehele periode tussen oorlogen stand. Er is niet genoeg ruimte in dit onderzoek om ze allemaal te bestuderen, daarom schrijven we over slechts enkele interessante voorbeelden.

Zoals eerder gezegd, was de Hongaarse binnenlandse politiek in twee kampen verdeeld als het over de mogelijke koning ging. Aan de ene kant beschouwden de legitimisten tot het einde toe consequent Karel IV en, na zijn dood, zijn zoon aartshertog Otto van het huis Habsburg, als de legitieme eigenaars van de Hongaarse kroon. Zij wilden niets van andere alternatieven weten, wat goed wordt geïllustreerd in de toespraak van hun leidersfiguur, graaf Albert Apponyi, die deze aan het einde van 1928 voerde en waarin hij alle andere kandidaten in de wind sloeg. Hij wilde ook niet dat Hongarije „als een nieuwbakken Balkanstaatje met zijn duizendjarige Heilige Stefanuskroon ... naar de Europese hoven te venten [moest] gaan”.²⁰

De andere kant, die van de vrije koningskiezers, deed dit echter blijkbaar wel, en werd vaak gedreven door een najagen van individueel succes en niet door een motivatie die gericht was op het verbeteren van de situatie van Hongarije. Daarom werd „de kandidatuur” van meerdere personen uit totaal ongeloofwaardige en uit de lucht gegrepen theorieën en geruchten geboren, soms op misverstande gebaseerd. Bijvoorbeeld Fontenay, de Franse ambassadeur in Belgrado, deelde president Millerand in een telegram in februari 1920 mee dat de „Hongaarse magnaten” de tweede zoon van Leopold II van België op de Hongaarse troon zouden willen zetten.²¹ Dit idee werd misschien losjes gebaseerd op het feit dat de vrouw van Leopold II van België (die in 1909 stierf en overigens beroemd werd als de meedogenloze vorst van de Onafhankelijke Congostaat), prinses Marie Henriëtte van Oostenrijk, de dochter van de vroegere onderkoning

van Hongarije, Jozef van het huis Habsburg (1776–1847), was. Twee factoren, die gedeeltelijk met elkaar samenhangen, maakten dit plan totaal onrealistisch. Een van deze factoren was dat de tweede zoon van Leopold II, die als „koningskandidaat” werd genoemd, niet uit dit huwelijk werd geboren (Marie Henriëtte schonk het leven aan drie dochters en één zoon van de Belgische koning, maar deze laatste stierf op 10-jarige leeftijd). Leopold, die in 1902 weduwnaar werd, was niet alleen beroemd als kolonisator maar ook als een echte rokkenjager. Slechts een paar dagen voor zijn dood trouwde hij met zijn bijna 50 (!) jaar jongere minnares van burgerlijke afkomst, Caroline Lacroix, die volgens sommige bronnen vroeger als prostituee in Parijs leefde. Uit hun verhouding werden er twee jongens geboren. De Franse diplomaat had misschien naar een van hen verwezen. Het is echter geheel onwaarschijnlijk dat de niet nader bij naam genoemde „Hongaarse magnaten” de Heilige Stefanuskroon aan hem zouden hebben gegeven, tegen de achtergrond van zo’n afkomstverhaal. De situatie werd nog ingewikkelder door het feit dat ook Albert I, die toen de koning van België was, zonen had. Zo had de Nederlandse pers ook juist in februari 1920 artikels geschreven over dat men, volgens onbevestigde geruchten, de tweede zoon van Albert I, de 16-jarige prins Charles-Théodore, graaf van Vlaanderen, op de troon zou willen zetten. Met het huwelijk van koning Albert kon er ook een zeer zwakke Hongaarse lijn verbonden worden: zijn vrouw, Elisabeth, was de jongere nicht van Elisabeth Wittelsbach (vaak aangeduid als Sissi) die de prinses van Beieren en de vrouw van Frans Jozef, keizer van Oostenrijk en koning van Hongarije, was. Deze dynastieke verbanden moesten heel ingewikkeld zijn geweest, niet alleen voor de lezers van nu, maar ook voor de lezers in die tijd. Volgens de Nederlandse bladen wilde men indertijd prins Charles-Théodore tot koning van Hongarije opleiden, maar zijn „kandidatuur” werd van de agenda geschrapt.²²

Het gebeurde ook dat iemand om een geste aan Hongarije te doen – zonder enige redelijke basis – de koningskandidaat van zekere „avontuurlijke” politieke kringen werd. In 1927 publiceerde de grootste persmagnaat en de derde rijkste man van Engeland, Sidney Harold Harmsworth, beter bekend als Lord Rothermere, een omvangrijk artikel onder de titel ‘*Hungary’s Place in the Sun*’ in de *Daily Mail*, dat een van zijn roddelbladen was. In zijn artikel nam hij stelling tegen de onrechtvaardigheid van het Verdrag van Trianon en maakte hij van de noodzaak van revisie hiervan zijn standpunt. Ook na dit artikel bleef hij een enthousiaste voorstander van de „Hongaarse zaak”. In de officiële politiek vond het artikel slechts een

gematigde weerklank, maar in andere delen van het openbare leven en in talrijke kringen van de Hongaarse samenleving kreeg het artikel een grote weerklank. Er ontstond een echte cultus rond Rothermere in Hongarije. Hij ontving honderden bedankbrieven, er werden openbare ruimtes naar hem vernoemd, er werd een gedenkplaat ingehuldigd ter ere van hem, en aan het einde van de jaren 1920 kwam het ter sprake dat hij (onder de meer Hongaars klinkende naam ‘Ladomér’) of zijn zoon, Esmond Harmsworth, tot koning van Hongarije gekozen zou moeten worden. Men nam echter ook deze plannen niet serieus. Integendeel, ze berokkenden schade aan Hongarije. Dit wordt goed geïllustreerd door het rapport van de Hongaarse ambassadeur in Londen, die het volgende zei over het voorstel: „*Hongarije werd hier in Engeland, ten minste voor een tijdje, belachelijk gemaakt. We kunnen het ervaren in de pers en de maatschappij, maar ik ervaar het helaas ook in het Foreign Office waar men met een medelijdende glimlach en schouderophalen spreekt over »koning Esmond«.*” De „koningskandidatuur” van Rothermere kan echter ook verklaard worden door het feit dat zijn aanhangers het gewicht en de invloed van de man in de Engelse politiek verkeerd inschatten en voornamelijk in aanzienlijke mate overschatten.²³

Het idee dat zich rond de jaarwisseling van 1919/20 verspreidde, was van een soortgelijke absurditeit. Volgens dit idee zou men een koning voor Hongarije niet in een Europese dynastie moeten zoeken, maar in een overzeese. Als gevolg daarvan verspreidden zich berichten die over een niet bij naam genoemde „Amerikaanse miljardair” gingen. Deze zou – volgens de geruchten – voor de koninklijke titel hebben betaald, en zijn persoonlijk vermogen en sociaal netwerk zouden aan het herstel van de economie van het land hebben kunnen bijdragen. (Laat ons er echter niet dieper op ingaan hoe de republikeins gezinde Amerikaanse politiek en publieke opinie zouden hebben gereageerd op een Hongaarse koning die van de Verenigde Staten afkomstig is.)²⁴ Een overzeese „mogelijkheid” die op soortgelijke logica werd gebaseerd, kwam in andere opzichten ter sprake tijdens die periode. Het artikel van *Le Monde Illustré* uit maart 1920 vermeldde reeds László Széchenyi als een mogelijke Hongaarse koning. Hij was een kapitaalkrachtige Hongaarse ambassadeur in de Verenigde Staten wiens vrouw Gladys Vanderbilt was, een lid van een Amerikaanse miljardairsfamilie van Nederlandse afkomst. Graaf Széchenyi werd vermoedelijk niet uit eigen beweging een mogelijk „alternatief”, maar enkel vanwege het sprookjesachtige vermogen van de familie Vanderbilt. Een Hongaars artikel uit augustus 1924 verklaarde openhartig dat als de „*enige rechtvaardige troonpretendent*” (!) Széchenyi „*de Hongaarse koning*”

wordt, zou het vermogen van de Amerikaanse miljardairs een plaats kunnen vinden in Hongarije en het zal het land tot bloei brengen”.²⁵ Ook in de Nederlandse pers verscheen een opiniestuk dat zei „dat dit plan in verband staat met den hoogen dollarkoers”.²⁶ De „koningskandidatuur” veroorzaakte waarschijnlijk talrijke onaangename momenten voor de graaf ondanks het feit dat het idee geen enkele grond van waarheid bezat.

Onder de vrije koningskiezers waren er vooral vier strekkingen die tijdens de gehele periode het meest ter sprake kwamen. We hebben al twee strekkingen vermeld, Miklós Horthy en een mogelijke dynastieke relatie met een familielid van de Italiaanse koninklijke familie (de prins van Aosta of Viktor Emmanuel III²⁷). De andere twee kandidaten die vaak opdoemden zijn bijzonder interessant. Want hoewel de vrije koningskiezers de troonbestijging van Karel IV van het huis Habsburg en zijn zoon, aarts-hertog Otto, weigerden, zouden er bepaalde groepen zijn geweest die twee andere Habsburgers uitdrukkelijk hebben gesteund. Een van deze twee Habsburgers was de al eerder genoemde Jozef van het huis Habsburg-Lotharingen, en de andere was aartshertog Albrecht. Jozef was bovendien in Hongarije geboren, nam actief deel aan de Eerste Wereldoorlog, en in de herfst van 1918, vóór het uitbreken van de revolutie, verving en vertegenwoordigde hij Karel IV in Budapest. Na de val van de Radenrepubliek, in augustus 1919, verklaarde hij zichzelf, verwijzend naar zijn vorige status, tot „regent”, maar hij kon de titel – vanwege het internationale wantrouwen en protest dat tegen hem werd geuit – maar voor een korte periode (ruim twee weken) dragen. Volgens sommige bronnen werd hij als een relatief populair persoon beschouwd in bepaalde groepen van de Hongaarse samenleving, en ook gedeeltelijk op grond hiervan was hij buitengewoon ambitieus om de koning van Hongarije te worden. Daarom keek hij jaloers toe toen hij zag hoe Miklós Horthy steeds machtiger werd en gekozen werd tot regent. Wegens die redenen trok hij zich in februari 1920 verrassend terug (later meer hierover), maar „achter de coulissen” gaf hij zijn ambities niet op. In de loop van 1920 onderhandelde hij meerdere keren met buitenlandse diplomaten die hij probeerde aan zijn kant te krijgen.²⁸ Maar de ambities van de aartshertog werden vrijdeld door de terugkeerpogingen van Karel IV in 1921, waarna de Hongaarse Nationale Vergadering niet alleen de afschaffing van de koninklijke rechten van de vroegere koning afkondigde in zijn onttroningswet in de herfst, maar ook de afschaffing van de troonopvolging van het huis Habsburg. De ambitieuze en uitdrukkelijk ijdele en verwaande Jozef nam waarschijnlijk beledigd kennis van de ontwikkeling van deze gebeurtenissen. Hij gaf echter ook later zijn ambitie

niet op om een positie binnen Hongarije te verwerven die volgens hem passend was voor zijn rang. Daarom leunde hij aan het einde van de jaren 1930 en tijdens de Tweede Wereldoorlog steeds dichter aan bij de pro-nazi, extreemrechtse bewegingen. In de herfst van 1944 legde hij ook een eed van trouw af aan Ferenc Szálasi, die door Hitler aan de macht werd geholpen. Hij kreeg evenwel ook niet van de staat van de Pijlkruisers de waardering en positie die hij zou hebben verwacht. Hij werd gedwongen te emigreren na het einde van de oorlog.²⁹

Aartshertog Albrecht, de andere Habsburgse „koningskandidaat”, volgde ook een soortgelijk pad. De activiteiten van zijn moeder, aartshertogin Isabella, speelden een belangrijke rol bij zijn streven. Zij was – net als koningin Zita in het geval van Otto – actief op zoek naar een vrouw voor haar zoon. Een vrouw die paste bij de koninklijke ambities van aartshertog Albrecht.³⁰ Na de ontroning verzeilde hij voor een tijdje op de achtergrond, maar in het tweede deel van de jaren 1920 kon men weer steeds vaker in verschillende nieuwsbronnen lezen dat hij de koning van Hongarije zou worden.³¹ Dit werd ook aangewakkerd door het feit dat zijn moeder een lid van de familie Croy-Dülmen was. Dit is de andere tak van de dynastie waartoe de eerdergenoemde graaf István Crouy-Chanel behoorde. De Hongaarse extreemrechtse politieke kringen begonnen hem echter tegen die tijd te steunen. Deels hierdoor en deels vanwege zijn privéleven werd Albrecht al snel ongeloofwaardig in het openbare leven. De reden hiervoor is dat hij in plaats van een vrouw die bij zijn ambities paste en uit een Europese dynastie afkomstig was (een van de dochters van koning Emanuel van Italië werd vaak als een potentiële bruid genoemd³²), in de loop van jaren 1930 twee keer in een huwelijk trad dat beneden zijn stand was (mesalliance), en dat gaf aanstoot. Gedurende deze periode werd zijn sympathie voor het Duitse nationaalsocialisme steeds groter, onderhield hij ook persoonlijk een goede relatie met meerdere nazipolitici en Hongaarse extreemrechtse groepen, maar deze keken op de Habsburgse aartshertog neer. Hij kon zijn ambities dus niet vervullen en na de Tweede Wereldoorlog werd hij ook gedwongen te emigreren.³³

Hongarije en de Hongaarse „koningskwesitie” in de Nederlandse pers

Het werd al duidelijk bij sommige eerder voorgestelde „koningskandidaten” dat over het algemeen de Hongaarse en internationale pers niet alleen de ontwikkeling van de Hongaarse koningskwesitie volgde, maar in som-

mige gevallen ook bijdroeg aan het feit dat de naam van zekere personen en hun vermeende of echte koninklijke „aspiratie” in de publieke discussie opgenomen werd. Eerdere voorbeelden toonden ook dat de belangstelling van de Nederlandse kranten niet minder was dan die van andere landen. Over het algemeen kunnen we zeggen dat er na de Eerste Wereldoorlog veel aandacht werd besteed aan Hongarije. De Nederlandse bladen besteedden bijvoorbeeld speciale aandacht aan de totstandkoming van het vredesverdrag van Versailles en als onderdeel daarvan ook aan de totstandkoming van het Verdrag van Trianon, waar Hongarije zwaar door getroffen werd. Maar – zoals Gábor Puztai er ook onlangs op wees – de pers „beperkte zich vooral tot de feiten, en vermeden gewoonlijk opmerkingen of oordelen te geven over de wettigheid of rechtvaardigheid van het verdrag en de gevolgen van de principes van Wilson”, „er waren uiterst weinig subjectieve opinies of journalistieke commentaren”. Daarentegen werd de naoorlogse humanitaire situatie van de Hongaarse samenleving in de Nederlandse kranten op een meer emotionele toon en met meer gedetailleerde beschrijvingen behandeld.³⁴

Bijvoorbeeld op 17 september 1919 gaf het belangrijkste katholieke dagblad *De Maasbode* een uitvoerige beschrijving van de Hongaarse toestanden aan zijn lezers. „*Hongarije*” – staat te lezen op het titelblad van de krant – „dat in 50 jaar een Amerikaanschen opbloei beleefde, dat van de verschillende nationale staten der vroegere monarchie het grootste verleden, de grootste kunst en literatuur had, ijlt met rassche schreden zijn ondergang tegemoet. [...] Zoo er een krachtige regeering aan het hoofd van het land stond, dan kon dit land zijn positie gedeeltelijk nog redden, want zijn centrale ligging maakt het land voorbeschikt om het evenwicht tusschen de nieuwe nationale staten te bewaren. Het ongeluk van Hongarije is echter, dat het in deze voor zijn lot zoo gewichtige uren geen onbaatzuchtige politici bezit. Nog nooit heerschte er zulk een persoonlijke politiek als thans. Ieder wil aan de regeering deelnemen, in plaats van dat men al zijn krachten vereenigt. De groote mannen van het land, zooals graaf Appongi, Andrassy enz., worden wegens hun vroegere Duitschgezinde politiek buiten beschouwing gelaten en de jongere generatie beschikt noch over behoorlijken aanhang, noch over voldoende diplomatieke ervaring om de teugels van het land vast in handen te houden. In dezen binnenlandschen strijd, in dezen partijhaat gaat het heele land ten onder.” Daarna beschrijft het artikel langdurig de Hongaarse communistische dictatuur en dit met gekleurd taalgebruik, en gaat vervolgens verder met de Roemeense bezetting: „Wat de bolschewiki niet vernietigd hebben, sleepen

*de Roemenen weg. Machinerieën in de stopgezette fabrieken worden gedemonteerd en naar Boekarest vervoerd, geen huis wordt gespaard. Waar iets te vinden is, wordt het weggenomen. Van huis tot huis gingen Roemeense soldaten en haalden de telefoontoestellen weg. Automobielen, rijtuigen, paarden, alles wat maar vervoerbaar is, wordt naar Roemenië gesleept. Als de Roemenen den Hofburg konden wegdragen, dan zouden zij het zeker doen om hem als souvenir mee te nemen voor de eerzuchtige, schoone koningin Maria van Roemenië. Over de ellende in de stad zou men heele Jeremiaden kunnen schrijven. Er is bijna geen familie, waar geen zieke is tengevolge van ondervoeding.*³⁵ Precies een week later, op 24 september, deelde het blad met een soortgelijke dramatische toon het volgende mee: „op het kranke lichaam van Hongarije worden alle wonden en buiten zichtbaar, zoodat een radicale kuur kan plaats hebben”, en was het van mening dat „deze radicale kuur bestaat in de christelijke en nationale beweging”.³⁶

We kunnen, net als in de pers van andere landen, ook in de Hongaarse bladen een kenmerkend dualisme waarnemen in verband met de artikelen over de „koningskwestie”. Enerzijds verschenen er tussen 1919 en 1921 dikwijls objectieve korte nieuwsberichten zonder nadere commentaren. In deze artikels werden er verschillende mogelijke kandidaten met verwijzing naar buitenlandse kranten (vooral uit Wenen, Boedapest of Parijs) vermeld. Dit waren bijna uitsluitend geruchten. Bijvoorbeeld het progressief-liberaal blad *Het Vaderland*, gevestigd in Den Haag, informeerde zijn lezers op 7 november 1919 in een artikel van 55 woorden over het volgende: „De Weenske Morgen verneemt uit Boedapest, dat onder de kandidaten voor den Hongaarschen troon prins Cyril, een zoon van koning Ferdinand van Bulgarije wordt geneemd, die Roomsche-Katholiek is opvoed en de Hongaarsche taal machtig is. Te Berlijn ontvangen berichten uit Weenen melden echter, dat de uitroeping van aartshertog Otto tot koning van Hongarije aanstaande is.”³⁷ Het onafhankelijke liberale blad *Rotterdamsch Nieuwsblad* publiceerde op 2 juni 1920 een soortgelijk bondig gerucht dat nog onzinniger leek: *Volgens een alhier uit Boedapest ontvangen bericht, is ex-keizer Karel te Boedapest aangekomen, met het doel om tegenwoordig te zijn bij het uitroepen van admiraal Horthy tot koning van Hongarije, wat de aanhangers van den admiraal van plan zijn te doen.*³⁸ In de kolommen van de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* verscheen er in oktober 1920 een wat langer artikel over de Hongaarse binnenlandse politieke debatten betreffende de koningskwestie. Dit werd ook beperkt tot de mededeling van de berichten.³⁹

Anderzijds kwamen er talrijke artikelen voor in Nederlandse bladen die langere commentaren voorzagen op de uiteenzetting van de Hongaarse „koningskwestie” en de voorstelling van de mogelijke „alternatieven”. Wat ze gemeenschappelijk hebben in deze langere verslagen – onafhankelijk van politieke voorkeur – is dat ze Hongarije na de communistische Radenrepubliek beschreven als een staat wiens bevolking (althans de overgrote meerderheid ervan) een voorstander is van de koninklijke staatsvorm. Bijvoorbeeld het liberale *Algemeen Handelsblad*, gevestigd in Amsterdam, drukte op 25 november 1919 in een langer commentaarstuk duidelijk uit dat: *„bijna het geheele land ... nu monarchistisch gezind [is], ziet althans in de monarchie de belichaming van discipline, de concentratie van kracht, de belofte van een sterke politiek”*. En het blad ondersteunde deze constatering doordat het een soort historische „noodzakelijkheid” of „noodlot” zag gebeuren. *„Indien de wereld niet zoo sterk bezig werd gehouden door de eigen problemen”* – redeneerde de auteur van het artikel –, *„dan zouden de politieke gebeurtenissen in Hongarije zeer interessante en leerrijke tooneelen laten zien, die politiek niet of onvoldoende geschoolden er levendig aan zouden herinneren, dat de geschiedenis zich voortbeweegt langs bepaalde onveranderlijke wegen, onderworpen aan hogere wetten dan de willekeurige en kortzichtige besluiten van enkelingen.”* Vervolgens zei hij het volgende: *„Indien de loop der geschiedenis niet onderworpen ware aan bepaalde wetten, dan zou een willekeurige politieke groep, die sedert de November-revolutie in Hongarije min of meer stevig de teugels van ’t bewind in de hand hield, zich vast gezet hebben. En dat dit niet is gebeurd, bewijst dat de gewelddadige veranderingen, veroorzaakt door de revolutie, die Hongarije wierp uit zijn sedert eeuwen gevolgde baan en het land trachtte te stuwten in een door haar bedachte richting, niet voldeden aan de eischen van de historische continuïteit. En dientengevolge zal er in Hongarije geen rust en orde komen, voor men weer is teruggekeerd tot den weg, door de geschiedenis voorgeschreven.”* De auteur was er zeer zeker van dat: *„op de burcht te Ofen ... over een poos de standaard van het nieuwe koningshuis [zal] wapperen”*, volgens hem *„... behoeft men [daaraan] niet meer te twijfelen”*, hoewel hij haastig toevoegde dat *„wie koning zal worden, ... nog een geheim [is]”*, en *„dat weten niet eens zij, die zich nu reeds verheugen op de hoffeesten en het hofleven”*. Hij schreef echter al veel sceptischer en realistischer over de mogelijke koningskandidaten. Volgens hem: *„... zou men [het liefst] een Engelschen prins hebben, doch ook een Italiaanschen zou men niet ongaarne zien”*, *„doch dit zijn fantastische droomen”*. Want: *„De*

hertog van Teck denkt er even weinig aan koning van Hongarije te worden als de hertog van Genua, wiens portret men nu bij de boekhandelaars in Boedapest uitgesteld ziet. Engeland heeft het vredesverdrag van St. Germain ondertekend en is niet van plan een politiek te voeren tegen Tsjecho-Slowakije en Roemenië gericht, alleen om een Engelschen prins de Stephanskroon op het hoofd te drukken.”⁴⁰

Ruim een half jaar later in juni 1920 bracht George Nypels, een van de bekendste reisjournalisten van Nederland, een langer verslag uit over zijn ervaringen in Hongarije. Zijn verslag verscheen in twee delen ook in de kolommen van het *Algemeen Handelsblad*. In de eerste helft van 1920 bracht hij meer tijd door in Hongarije en in die tijd ontmoette hij meerdere bekende Hongaarse figuren (o.a. Miklós Horthy), en sprak hij met hen onder andere over de „koningskwestie”.⁴¹ De timing van zijn reis en de publicatie van zijn artikelen waren belangrijke factoren mede omdat Karel IV toen nog geen poging had gedaan om op de troon van Hongarije terug te keren en het Hongaarse parlement de onttroning van het huis Habsburg nog niet had afgekondigd. Daarom leek de „koningskwestie” een actueler probleem met nog meer mogelijke uitkomsten. Ook Nypels dacht dit: „*vóór een republiek is in Hongarije vrijwel niemand; zelfs de sociaal-democraten, die het theoretisch natuurlijk blijven moeten, hebben voorloopig van republieken meer dan genoeg gehad en zullen al heel blij zijn als het koningschap zoo democratisch mogelijk wordt. [...] Het Hongaarsche volk, vooral het gewichtigste en gezondste deel: het platteland, is door en door royalistisch.*” Hij citeerde ook de woorden van Horthy die volgens hem het volgende tegen hem zei: „*Mijnheer gelooft u me: dit volk wil geen republiek en kan geen republiek verdragen; het meet en wil met straffe hand geregeerd worden.*” Maar hij vermeldde ook de vermeende of werkelijke afkeer van de vroegere koninklijke familie die men in de Hongaarse kringen kon waarnemen: „*Het haatte de Habsburgers steeds en hun laatsten en ook nog tegenwoordigen koning, Karl IV, desnoods nog meer dan de vorigen. Maar die waren nu eenmaal gekroond met de Heilige Kroon van den heiligen Stefan en dus was 't hun koning. En die koning mocht onpopulair zijn, het koningschap werd dit daardoor zeker niet. En toen men den Hongaarschen boeren, na de vlucht van Karl en de uitroeping der republiek door graaf Karolyi, kwam verstellen, dat zij blij moesten wezen, want dat de Habsburgers weg en er thans een republiek was, toen juichten deze boeren luidde, scholden dapper op die gemeene Habsburgers, hoera-den op de nieuwe republiek...: en vroegen direct hoe de nieuwe koning heette! Want Hongarije zonder koning, een Hongarije zonder*

drager van dat meest vereerde heiligdom van het land: de beroemde heilige Stefanskroon, met het scheeve kruis, dat leek ondenkbaar!” Nypels vermeldde ook sommige van de mogelijke „koningskandidaten” in zijn artikels. Op basis van zijn ervaring was hij van mening dat de vroegere koning, Karel IV, weinig kans had om de Hongaarse kroon terug te krijgen. Hij vermeldde graaf Széchenyi en zijn vrouw, een vrouw van buitengewoon vermogen. Volgens hem deed er een gerucht de ronde „dat hij de heele Hongaarsche staatsschuld voor zijn rekening zou nemen als deze dollarprinses koningin van Hongarije en dus bewoonster van een der mooiste paleizen van Europa: de burcht van Boedapest, mocht worden”.⁴² Hij stelde dat hij ook Horthy had gevraagd over wat zijn mening was over de geruchten van zijn kandidatuur. De regent, die volgens Nypels Karel IV nog steeds „zijn koning” noemde, antwoordde het volgende: „Mijnheer, als heel Hongarije, van de zuigelingen tot de grijsaards, hier op den Donau-oever, op hun knieën er me om zouden komen smeken, ook dan zou ik het niet aannemen! Ik heb voor mij zelf absoluut geen ijdelheid, maar slechts een groote zucht om strikt eerlijk en oprecht te blijven en mijn eerlijken naam te behouden. En dat zal ik blijden doen tot het einde.”⁴³

Even spraakmakend is de langere commentaar van *De Telegraaf* – een blad dat tijdens de oorlog pro-Entente (Frankrijk-Engeland) was – die op 12 november 1920 verscheen. Volgens de auteur van het artikel: „het is moeilijk, een definitie te geven van het Hongaarsche monarchisme in zijn tegenwoordigen toestand. Men kan er zich niet van af maken met te zeggen »de Hongaren zoeken een koning«. Zonder meer kan men dit zeer zeker niet zeggen, hoe vele onderhandelingen er ook gevoerd worden. Evenmin mag men, op het oogenblik ten minste, zonder meer zeggen »de Hongaren willen een koning«. Het is meer in overeenstemming met de eischen der voorzichtigheid, wanneer men zegt: »de Hongaren doen, alsof zij een koning zouden willen«. Doch deze definitie is voor te veel uitleggingen vatbaar. Slechts een ding is zeker, dat er in dit land een krachtige drang naar het monarchisme bestaat, en zulks voornamelijk als een natuurlijke en begrijpelijke reactie tegen het met bloed besmeurde dilettaantisme der revolutiedagen.” De auteur geeft een beschrijving van het Hongaarse volk, maar hij schetst er een niet al te vleiend beeld over: „het Hongaarsche volk, dat zich van het oogenblik zijner zelfstandig-verklaring af, niet bijzonder »Europeesch« heeft gedragen, noch in zijn revolutie-roes, noch in zijn opnieuw »ontwaakte« royalistische stemming. Dit ongetwijfeld uiterst begaafde, doch ongetwijfeld even heethoofdige volk, dat niet alleen aan het lichaam, doch ook in de ziel nog het nationaal costuum draagt, welks taal

aan geen enkele andere Europeesche taal zelfs maar in de verte verwant is, heeft een veel te kortstondige, veel te jonge ontwikkelingsperiode in Westerschen zin doorgemaakt, dan dat de snel vervlogen revolutie-periode alle herinneringen aan het duizendjarig koningschap had kunnen uitwischen.” Tegelijkertijd attendeerde hij ook zijn lezers op de symbolen die belangrijk zijn voor de Hongaren: „In dit land, waar men spreekt over de kroon »van den Heiligen Stefanus«, welke kroon een voorwerp van vereering is, waar de kroning een godsdienstplechtigheid is en de koning den titel »apostolisch« voert, staat het monarchisme nog op een vasten bodem.” De auteur was terecht van mening dat: „[het] niettemin ... een uiterst moeilijke en delicate taak [is], dit land juist thans een koning te geven.” Hij besteedde van de kandidaten enkel wat meer aandacht aan Karel IV, wiens figuur volgens hem: „er zich absoluut niet toe [leent], aanhangers te werven”. Al met al had hij een sceptisch standpunt over de bezetting van de Hongaarse troon. „Een land, dat geen koning heeft” – schreef hij –, „doch monarchistisch gezind is, bevindt zich echter in een gevaarlijke positie”, vervolgens schreef hij dit: „Wanneer er thans een willekeurige prins den Hongaarschen troon zou bestijgen, zou hij het zonder den steun van naburige groote monarchen moeten stellen; het herstel van het monarchistische régime zou onvermijdelijk historische herinneringen opwekken, de bovendien nog tamelijk versch in het geheugen der Hongaren liggen. Dan zou blijken, dat de eeuwenoude wortelen der voormalige dynastie niet zoo gemakkelijk uit den bodem gerukt kunnen worden, en de nieuwe koning, vreemd aan traditie en geschiedenis, zou spoedig bemerken, dat hij in het zoo buitengewoon Balkan-achtige Hongarije van thans slechts een even Balkan-achtige gastrol zou kunnen vervullen.”⁴⁴

Vermeldenswaardig is ook nog de Nederlandse linkse sociaaldemocratische pers in die tijd. Op 15 april 1920 publiceerde het blad van de Nederlandse arbeiderspartij, *Het Volk*, een langer opinieartikel over de Hongaarse binnenlandse politieke toestand. De auteur trok de „algemene” monarchistische stemming van het land niet in twijfel, maar bekritiseerde uitdrukkelijk sterk de Hongaarse binnenlandse politiek, wat aangezien de politieke oriëntatie van het blad, niet verrassend is. Eerst constateerde het blad het volgende: „de Habsburgers hebben, na de verklaring der Entente en den tegenstand van de nieuwgevormde staten geen kans meer” om de Hongaarse kroon terug te krijgen. Daarna noemde hij een paar personen op een pejoratieve toon wiens namen als mogelijke nieuwe koningen verschenen: „Nu zijn achtereenvolgens de namen van verschillende kandidaten in de pers gelanceerd, de prins van Teck, die het noodige Engelsche kapitaal

verstrekken zou voor de Magyaarsche moordzaken, de hertog der Abruzzzen, die met Italiaansche soldaten de Magyaren helpen zou om de Joego-Slavische gebieden aan Servië te ontrukken, prins Cyrilos van Bulgarije, die een prins en bovendien een Koburger is en prins Waldemar van Denemarken, die uit een koningshuis stamt, dat vroeger de export van koningen in 't groot dreef.” Hij schreef niet al te vleierend over het vorm krijgende „christelijk nationaal” Hongarije, en spaarde België, het buurland van Nederland, ook niet: „Nadat de Magyaarsche moordenaarsregering nergens wederliefde vond is België de twijfelachtige eer te beurt gevallen een koning aan Hongarije te mogen leveren. In de Budapester en Weensche bladen leest men thans dat het, Belgische prinsje Karel, graaf van Vlaanderen, de met bloed bevleete kroon zich op het hoofd wil laten zetten. België is een klerikaal land. Hongarije ook. Waarom zal een Belgische prins dan ook geen koning van Hongarije worden? Aldus schrijven en denken de Magyaarsche beulen.” Daarna trok hij een interessante parallel tussen de werkloze arbeiders en de prinsen die koning wilden worden, waarmee hij de aandacht vestigde op een aantal gevaren: „Het is een goede en oude proletarische gewoonte, dat, wanneer arbeiders voor een vreemd land aangeworven worden die met de toestanden daar niet bekend zijn, zij over de arbeidsvoorwaarden en het lot dat hen wacht ingelicht worden. Dikwijls kan men in de vakvereenigingsbladen waarschuwingen lezen. Het behoort niet tot den plicht van een revolutionair koning, of degenen die het zullen worden, voor slechte arbeidsvoorwaarden of voor bloedig werk te waarschuwen. Een prins, die geen koning is, maar het worden wil, is echter een proletariër, in zekeren zin een werklooze. Het is thans zulk een slechte tijd voor koningen, – er zijn immers zoovelen uit hun oude werkplaats ontslagen – dat men moeilijk kan aannemen dat de vakvereeniging van koningen-zonder-werk (hoofdzetel in Zwitserland met geheime afdeelingen in meer landen dan gedenkt!) deze niet zal waarschuwen voor de vakante plaats in Hongarije.” In verband met de Hongaarse toestand waarschuwde hij de toekomstige Hongaarse koning in detail over de antisemitische, paramilitaire, witte terreur die in Hongarije woedde⁴⁵, en sprak hij ook niet minder uitvoerig over de ernstige sociale situatie van de samenleving. Hij eindigde zijn artikel op een spottende toon: „Het gebouw van den christelijken staat is klaar. Het wacht slechts op zijn bekroning. Hongarije zoekt een koning!”⁴⁶

De nieuwsberichten, die in de Nederlandse pers verschenen, zijn niet enkel geschikt om aan te tonen hoe de koningskwestie en Hongarije in die tijd er van buitenaf zouden hebben uitgezien, maar ook om het werkings-

mechanisme van de pers aan te tonen. Onder zo'n werkingsmechanisme verstaan we onder meer de snelheid waarmee nieuws zich verspreidde in die tijd en de „transformatie” van informatie. Dit laatste zou natuurlijk beïnvloed kunnen zijn geweest door de taalverschillen, waardoor sommige informatie makkelijk dubbelzinnig of verkeerd vertaald kan zijn geweest. In verband hiermee onderzoeken we enkel het deel van de gebeurtenissen dat zich in de laatste dagen van 1920 en in de eerste week van februari afspeelde, en de verspreiding van de nieuwsberichten die over deze gebeurtenissen gaan. Deze periode was uitzonderlijk druk in het Hongaarse openbare leven en de internationale politiek. De vredesconferentie was toen nog steeds aan de gang, er vonden verkiezingen plaats in Hongarije die op basis van een verre gaand democratisch kiesrecht werden georganiseerd, en daarnaast speelde nog het vraagstuk van de staatsvorm, waardoor de koningskwestie voortdurend actueel bleef in zowel de Hongaarse als de internationale publieke discussie. Op 31 januari heeft de eerder genoemde generaal Bandholtz, die afkomstig was uit Amerika, in zijn dagboek geschreven dat de „Hongaarse Nationale Royalistische Partij” pamfletten had rondgestrooid waarin propaganda over de kroning van aartshertog Jozef stond.⁴⁷ Op 4 februari heeft het *Algemeen Handelsblad*, verwijzend naar bronnen uit Boedapest, op het titelblad het volgende geschreven: „Naar in politieke kringen wordt beweerd, is de opperbevelhebber Horthy van plan de Nationale Vergadering uit elkaar te jagen, en aartshertog Joseph als voorlopig vorst op den troon te zetten.”⁴⁸ De formulering van de mededeling is ook interessant omdat toen de nieuwe Nationale Vergadering nog niet bijeengekomen was. Bovendien trok aartshertog Jozef zijn kandidatuur op die dag publiekelijk in vanwege de sterke binnenlandse politieke steun die Horthy kreeg en ook vanwege de internationale druk. Hij gaf een interview aan het belangrijkste Hongaarse liberale dagblad, *Az Est*, waarin hij zei dat „hij zijn politieke vrienden verzocht [!] om af te zien van zijn kandidatuur als voorlopig staatshoofd, en dat hij in geen geval een rol zou willen aanvaarden”. Het interview verscheen al de volgende dag.⁴⁹ Het *Algemeen Handelsblad* publiceerde het nieuwsbericht op 6 februari, maar in tegenstelling tot het eerdere artikel werd het bericht enkel in 60 woorden samengevat en op een binnenpagina weggemoffeld: „Aartshertog Joseph verklaarde een medewerker van »Az Est«, dat hij reeds twee dagen geleden zijn politieke vrienden had verzocht af te zien van zijn kandidatuur als voorlopig staatshoofd. Hij wilde tot geen prijs deze functie aanvaarden. Politici, die hun zending hebben volbracht, moeten van het tooneel verdwijnen. De aartshertog is begonnen met het

*schrijven van zijn memoires over den wereldoorlog.*⁵⁰ Andere Nederlandse bladen publiceerden het bericht echter niet of pas vele dagen later. Zo werd bijvoorbeeld pas op 10 februari een kort artikel in het *Rotterdamsch Nieuwsblad* gepubliceerd, wat niet alleen vanwege het tijdsverschil interessant is, maar ook omdat de inhoud van het artikel over de terugtrekking van Jozef anders is: „De bladen uit Boedapest melden, dat aldaar Donderdag een ministerraad gehouden is, waarin men zich bezig hield met bespreking van de nota der Entente, waarin deze verklaarde niet te zullen toe laten, dat een Habsburger weer op den Hongaarschen troon geplaatst zou worden. Aan een correspondent van Az Est heeft aartshertog Joseph verklaard, dat hij ook als zijn vrienden hem een candidatuur voor den Hongaarschen troon mochten aanbieden, hij een dergelijk aan bod van de hand zou wijzen.”⁵¹

De nieuwsberichten die schreven over de consolidatie van de Hongaarse binnenlandse politiek en die hadden gewezen op het feit dat de „koningskwestie” dicht bij een oplossing was, lijken minder belangstelling te hebben gewekt. De Nederlandse bladen hadden dus net als de pers van andere landen meer belangstelling voor vooral interessante geruchten of confronterende situaties.⁵² Dit hoeft natuurlijk niet te verrassen gezien de moderne nieuwsmedia van de 19e/20ste eeuw in de grond ontstaan waren binnen het kader van kapitalistische ondernemingen, wiens belangrijkste drijfveer winst was. Deze winst kwam deels uit de verkoop van zoveel mogelijk exemplaren.⁵³ En men kon sensatie nu eenmaal goed gebruiken als men het aantal verkochte exemplaren wilde vermeerderen of de belangstelling van de lezers wilde wekken. Het lijkt erop dat een van de terugkerende onderwerpen van Europa in die tijd, die redelijk wat sensatie teweegbracht, precies de Hongaarse koningskwestie was.

Samenvatting en conclusies

In dit onderzoek werden twee zaken onder de loep genomen: enerzijds werd er een beeld geschetst van de Hongaarse koningskandidaten, die tussen de twee wereldoorlogen in zijn opgedoken. In het geval van enkelen werden de mogelijke motivaties en de rol van de pers hierbij vermeld. Anderzijds onderzocht deze studie de Nederlandse kranten, die tussen 1919 en 1921 zijn verschenen, en probeerde daarmee te illustreren dat ook de publieke opinie van Nederland zich indertijd zou hebben beziggehouden met het Hongaarse „koninkrijk zonder koning”.

Meer dan 20 „koningskandidaten” kwamen in de Hongaarse en de internationale publieke opinie in die tijd ter sprake. De meeste geruchten werden ondersteund door uit de lucht gegrepen en zwakke argumenten. Het hoeft dus ook niet te verrassen dat deze ideeën telkens weer doorprikte werden en we kunnen met rede veronderstellen dat de vele geruchten ook niet gunstig waren voor de reputatie van Hongarije. Het is misschien ook de moeite waard om een omschrijving te geven van wat een „ideale” koning van Hongarije had kunnen zijn in deze uitzonderlijke situatie in *die tijd*. Deze „ideale” koning had een figuur moeten zijn

- wiens troonsbestijging het resultaat was van een zekere mate van binnenlandse consensus, legitimatie en ook de goedkeuring van de Europese grote mogendheden
- die katholiek was en de bijhorende traditie ervan respecteerde (omdat de kroon van een duizendjarige staat op zijn hoofd terecht zou komen)
- die er moderne denkbeelden op nahield, in het licht van de omstandigheden van het tijdperk
- die – als hij uit het buitenland kwam – liefst de interne verhoudingen in Hongarije kende
- en als belangrijkste: die genoeg gezag had om de revisie van Trianon publiekelijk aan te pakken en tot een goed einde te brengen.

Zo'n figuur vinden, was eigenlijk onbegonnen werk, meer nog, alle pogingen hiertoe faalden vroeg of laat meteen op het allereerste punt, omdat er geen binnenlandse politieke consensus werd bereikt over een „kandidaat”. Tegelijkertijd maakte geen van enkel van de rondgaande geruchten gewag van de mogelijke internationale gevolgen en kwesties op lange termijn. Het valt dus te vermoeden dat zelfs de verwezenlijking van een of ander alternatief idee geen duurzame binnenlandse politieke stabiliteit zou hebben gebracht voor Hongarije op lange termijn. Dit was juist een van de belangrijkste redenen waarom het „koninkrijk zonder koning”, wat aanvankelijk een constitutionele „impasse” inhield, voor de gehele periode tussen de twee wereldoorlogen behouden bleef. In de loop van jaren 1930 werd de macht van het staatshoofd steeds meer aangepast om te kunnen aansluiten bij de persoon van Horthy, en werd men ook steeds afhankelijker van hem. Dit leidde tot het feit dat hij ook in die tijd als een mogelijke nieuwe Hongaarse koning weer ter sprake kwam in de internationale pers. Het toenmalige Hongaarse politieke systeem raakte in constitutioneel verval toen de macht van Horthy als staatshoofd sterker

werd, en als gevolg hiervan had het systeem geen kans meer om na de Tweede Wereldoorlog voort te leven.

Er moet ook vermeld worden dat de Hongaarse kroon „in verband werd gebracht” met de dynastieën van bijna alle Europese landen waar de staatsvorm een monarchie was. Hierbij is overigens juist Nederland een uitzondering. Men kon er zelfs niet beginnen geruchten te vertellen over de mogelijkheid dat Hongarije een dynastieke relatie met Nederland zou ontwikkelen, want de broers van koningin Wilhelmina der Nederlanden waren al dood, zij had geen zoon, en haar dochter, Juliana, was amper 10 jaar oud toen de Hongaarse koningskwesie voor het eerst prangender werd rond de jaarwisseling 1919/20.

We hebben gezien dat, hoewel er geen kroning heeft plaatsgevonden, een beeld over Hongarije werd gevormd in de internationale pers, dus ook in de Nederlandse bladen, dat een sterk monarchistisch gezinde staat en samenleving toont. Dit gold niet alleen voor de onderzochte periode 1919–1921. Men kon bijvoorbeeld in het al geciteerde artikel van *Het Centrum* uit oktober 1923 lezen dat: „in Hongarije feitelijk iedereen royalist is en bij de boeren het geloof sterk verbreid is, dat er niet eerder betere toestanden voor Hongarije zullen aanbreken, voordat weder een koning op den troon van den heiligen Stefaan zal hebben plaats genomen.”⁵⁴ De verschillende voorbeelden uit de aangehaalde nieuwsbronnen weerspiegelen of representeren natuurlijk niet noodzakelijk en uitsluitend het ingewikkelde en vaak niet uniforme politieke standpunt van de gegeven bladen en hun lezers, maar we kunnen het ons permitteren om te zeggen dat het beeld van het monarchistisch gezinde Hongarije ook in de Nederlandse pers redelijk algemeen aanwezig was. Maar het is belangrijk om nog een ander element te benadrukken, dat overduidelijk aan bod kwam in het hierboven geciteerde artikel uit 1923 en de voorbeelden uit 1919–1921. Dat element is met name hoe belangrijk symbolen als de Heilige Stefanuskroon en de verwijzing naar Stefanus de Heilige waren voor de internationale reputatie van Hongarije. Misschien heeft de Nederlandse pers ze soms met meer respect en een soort mystieke overdrijving uitgelicht dan de koninklijke relikwieën van andere landen.

Tenslotte wil ik een vraag opwerpen die nadere overweging behoeft en de moeite waard is verder te onderzoeken. Ik zou willen wijzen op de invloed die de nieuwsberichten en de langere journalistieke commentaren, die in de Nederlandse pers zijn verschenen, hadden op de Nederlandse lezers en hoe ze die verwerkten. De vraag kan meer specifiek als volgt worden geformuleerd: Hadden deze artikelen en de oeverloze geruchten in

het algemeen, een invloed op het beeld dat men in Nederland van Hongarije had gevormd, en zo ja, op welke manier? In hoeverre volgde men eigenlijk het nieuws en hoe goed geïnformeerd waren ze in verband met de Hongaarse situatie? Het is mogelijk dat men een soortgelijke indruk had als die van een journalist die de volgende regels in een dagblad uit Washington in augustus 1930 heeft geschreven: „*De Hongaarse koningskwestie is bijna net zo ingewikkeld, als de relativiteitstheorie van Einstein*”...⁵⁵

Noten

- ¹ ‘De Hongaren en de Habsburgers’, 2.
- ² De persoon die het onderzoek heeft vertaald en bij de interpretatie van de Nederlandse pers heeft geholpen: Irina Zimán.
- ³ Ablonczy, *Teleki*, 195–202.; Gratz, *Magyarország*, 51–124. Romsics, *Bethlen*, 185–205.
- ⁴ De terminus technicus „koninkrijk zonder koning” is niet uniek in de geschiedenis want het werd bijvoorbeeld toegepast op Polen in verband met zijn eerste verdeling in de 18e eeuw of op Spanje tussen 1947 en 1975. De reden waarom deze vakterm zichzelf tegenspreekt is dat de staatsvorm van Hongarije tussen de twee wereldoorlogen in een monarchie was die – ook in gecodificeerde zin op een provisorische manier – geleid werd door de regent als „de plaatsvervanger” van de koning. Daarom gebruikte men in anderstalige publicaties consequent de term „Regent” (in het Engels bijvoorbeeld ook „Regent”) in plaats van „Gouverneur” (in de meeste monarchieën gebruikt men de term „Regent” om te verwijzen naar de „plaatsvervanger” van de koning). Maar – zoals Péter Takács in zijn recente gepubliceerde studie erop wees – „de monarchie is de staatsvorm van continuïteit, terwijl provisorium een tijdelijke of toestand ad interim is” (“*monarchy is the stateform of continuity while provisorium implies a temporary or interim condition*”). Takács, ‘On Stateform’, 141.
- ⁵ Aalders, ‘Kindertreinen’, 38–59.; Bozzay, ‘Das Andenken’, 211–225.; Pusztai, ‘Wo Menschen leiden’, 227–239.; Réthelyi, ‘The Trianon Peace Treaty’, 241–252.
- ⁶ ‘Les Prétendants’, 139. – Het artikel was van mening dat de kandidatuur van Crouy-Chanel vanwege zijn oorsprong „ongetwijfeld opzien zal baren als het officieel voorgelegd wordt”. Het verhaal van de familie is bijzonder vaag op zichzelf, dus veroorzaakte het veel controverse tijdens de 19/20e eeuw en moedigde het de contemporaine onderzoekers aan om meer wetenschappelijke studies te schrijven. Er wordt gezegd dat de Crouy-Chanelers hun stamboom tot de laatste koning van het huis Árpád, András III, konden terugvoeren. Volgens de officiële bronnen was koning András twee keer getrouwd, maar volgens het oorsprongsverhaal van de familie Crouy-Chanel had hij al een vrouw, die jong stierf en twee zonen ter wereld bracht, voordat hij tot koning van Hongarije werd gekroond. Deze twee zonen waren in Frankrijk opgegroeid; men laat het geslacht Crouy van hen afstammen. De familie splitste zich in twee takken en de afstammelingen van beide zonen vestigden zich in de 19e eeuw in Hongarije. De vader van graaf István Crouy-Chanel werd reeds hier geboren. Een ander interessant feit is dat István Crouy-Chanel zijn leven al helemaal

- niet op een „traditionele” manier leefde: in de jaren 1910 had hij een eenvoudig burgerlijk beroep. Hij werkte als ambtenaar bij de Hongaarse Staatsspoorwegen (Hongaarse afk: MÁV). Kerepeszki, ‘Túl sok jelölt’, 39–41.
- ⁷ Bijvoorbeeld ‘An Elected King Wanted’, 12. (1920) of ‘Archduke Otto as Pretender’, 15–16. (1930).
- ⁸ ‘A Bid for a Throne. I’, 7.; ‘A Bid for a Throne. II’, 11.; ‘A Bid for a Throne. III’, 11.; ‘A Bid for a Throne’, 15–16.
- ⁹ ‘Europe Worried’, 4.
- ¹⁰ ‘Hongarije. Na Karl’s dood’, 6.
- ¹¹ Bijvoorbeeld ‘Otto’s Age Revives’, 3.
- ¹² Bijvoorbeeld Lengyel, ‘Hungary Seeks’, 4.
- ¹³ Voor meer details zie Turbucz, *A Horthy-kultusz*.
- ¹⁴ ‘Koning Horthy I?’, 1.
- ¹⁵ Bijvoorbeeld ‘Horthy Rejects Kingship’, 17.
- ¹⁶ ‘Horthy – Uncrowned King’, 3. – Voor meer details zie Kerepeszki, ‘Túl sok jelölt’, 42–46.
- ¹⁷ ‘Fantasztikus kombinációk’, 1–2.; ‘Een koning van Hongarije?’, 1.
- ¹⁸ Bandholtz, *An Undiplomatic Diary*, 3–4, 21–22, 25, 48, 217–218, 273, 326–327, 359. – Het is interessant dat het idee van de Roemeens-Hongaars personele unie, dat nu helemaal onrealistisch lijkt, ook in de Nederlandse pers verscheen. Bijvoorbeeld op 17 september 1919 onderzocht *De Maasbode* de Hongaarse politieke toestand in een langer artikel. Het blad besprak hierin ook deze mogelijkheid terwijl het de motivaties aan de lezers probeerde te schetsen: „*De Roemenen kwamen tot het inzicht, dat zij, van drie zijden bedreigd, het op cultuurgebied veel hooger staande Zevenburgen, waar buiten de Magyaarsche stedelingen 800 000 Székler in een gesloten enclave leven, slechts dan konden behouden, wanneer zij met Hongarije een bondgenootschap slooten en van Hongaarsche zijde begreep men eveneens, dat met Roemenië voorloopig het meest verstandige bondgenootschap was te sluiten, daar Zevenburgen juist die schatten bezit, die voor de instandhouding van den staat het dringendst noodig zijn, zooals kolen, zout, hout, graan en de meest waardevolle aardgasbronnen. Wat een hindernis bij dit bondgenootschap is, is de vorm, waarin de beide op elkaar aangewezen landen zullen bestaan. Naar ik van goed ingelichte zijde vernam, had men in Boekarest gaarne gezien, dat Hongarije een persoonlijke unie met Roemenië zou aangaan. Dit plan der Roemenen was zoo ernstig, dat koning Ferdinand van Roemenië, gelijk men weet, reeds in de nabijheid van Boedapest vertoefde om zich op een gegeven moment tot koning van Hongarije te laten kronen. Waarom deze kroning niet plaats had, blijft evenzeer een geheim als het optreden der entente tegenover aartshertog Joseph.*” ‘Hongarije. Politieke’, 1.
- ¹⁹ Ciano, *The Ciano Diaries*, 111–112, 124, 195, 226, 517–518.
- ²⁰ Apponyi, *A Magyar Királyság*, 72.
- ²¹ Ádám–Ormos, 2004, *Francia diplomáciai iratok*, 205.
- ²² ‘Opleiding tot koning’, 2.; ‘Prins Karel van België’, 1.
- ²³ Zeidler, *A revíziós gondolat*, 96–101, 115–118.
- ²⁴ Payr, ‘Ki lesz a magyar király?’, 1–2.; ‘Wanted An American King’, 1–2.
- ²⁵ ‘Een nieuwe Hongaarsche troonpretendent?’, 2. ‘American Woman’, 15.; ‘Amerikában gr. Széchenyi László’, 5.
- ²⁶ ‘Hongarije. De koningkwestie.’, 1.

- ²⁷ Ook de Nederlandse pers heeft artikelen geschreven over de verkiezing van deze twee personen tot Hongaarse koning. Bijvoorbeeld ‘Wordt de Hertog van Aosta’, 1.; ‘Italiaansche koning’, 7.
- ²⁸ Ádám–Ormos, 2006, *Francia diplomáciai iratok*, 105–106.
- ²⁹ Püski, ‘A világháborús emlékezés’, 233–242.; Kerepeszki, ‘Túl sok jelölt’, 17–23.
- ³⁰ ‘Proposes Albrecht’, 12.
- ³¹ Dit verscheen ook in de Nederlandse pers. In oktober 1923 beschreef het katholieke blad *Het Centrum* hem en zijn kansen bijvoorbeeld als volgt: Albrecht „*de candidaat van een kleine groep voor den vacanten koningstroon*”, „*een zeer intelligente jongeman van bijzonder sympathiek uiterlijk en omgangsvormen, hier wel een zekere rol speelt als protector van de Katholieke sociale actie, waarvoor hij zich steeds bijzonder heeft geïnteresseerd. [...] De reden, waarom men meent dezen aartshertog op den voorgrond te moeten brengen, is in de eerste plaats, dat deze geheel in Hongarije werd opgevoed en uitstekend Hongaarsch spreekt, wat nooit de sterke zijde der Habsburgers. [...] Voorts is Albrecht schatrijk, wat van de Joseph-familie, die overigens zeer zeker Hongaarscher is, niet kan worden gezegd, terwijl hij veel intelligenter moet zijn dan de zoons van aartshertog Joseph en ten slotte stamt hij door zijn moeder, een geboren prinses van Croy, af van het oorspronkelijke Hongaarsche koning huis: dat der Árpáden.*” ‘Hongarije wil een Koning’, 5–6.
- ³² Lengyel, ‘Hungary Seeks’, 4.; ‘A Throne Seeker’, 24.
- ³³ Kerepeszki, ‘Túl sok jelölt’, 23–25.
- ³⁴ Pusztai, ‘Wo Menschen leiden’, 231–232.
- ³⁵ ‘Hongarije. Politieke’, 1.
- ³⁶ ‘Hongarije. De Christelijk-politieke’, 2.
- ³⁷ ‘Trooncandidaten’, 4.
- ³⁸ ‘Ex-keizer Karel’, 2.
- ³⁹ ‘De monarchie kwestie’, 3.
- ⁴⁰ ‘Hongarije. Het nieuwe kabinet’, 5.
- ⁴¹ Vermeldenswaard is dat de reis van Nypels een hevig binnenlands politiek schandaal veroorzaakte in Hongarije. Hij bezocht namelijk niet alleen de hoofdstad maar ook het platteland, dus ook Szeged, waar hij opperrabbijn Immanuel Löw ontmoette. Tijdens het gesprek met hem zou de theoloog in onomwonden termen hebben gefulmineerd tegen de antisemitische witte terreur en de leiders en leden daarvan. Toen dit gesprek aan het licht kwam, beschuldigde het extreemrechtse kamp van die tijd Löw van landverraad en het onteren van de reputatie van Hongarije. Als gevolg daarvan werd er een proces tegen hem aangespannen. De Hongaarse pers hield zich lang bezig met de zaak en de terechtzitting, en de situatie zelf was geschikt voor extreemrechts om daardoor het antisemitisme in Hongarije verder aan te wakkeren. Zie Szabolcsi, *Két emberöltő*, 304–305.; Hidvégi, ‘A Löw-per.’, 85–96.
- ⁴² Nypels, ‘Het verminkte Hongarije I.’, 5.
- ⁴³ Nypels, ‘Het verminkte Hongarije II.’, 5.
- ⁴⁴ ‘Het Monarchisme’, 2.
- ⁴⁵ Gerwarth, ‘Fighting the Red Beast’, 52–71.; Bodó, *The White Terror*.
- ⁴⁶ ‘Hongarije zoekt een koning!’, 2.
- ⁴⁷ Bandholtz, *An Undiplomatic Diary*, 355.
- ⁴⁸ ‘De reactie in Hongarije’, 1.
- ⁴⁹ Paizs, ‘Látogatás’, 1–2.; Bandholtz, *An Undiplomatic Diary*, 359.

⁵⁰ ‘Aartshertog Joseph’, 6.

⁵¹ ‘De Hongaarsche kroon’, 1.

⁵² Dit wordt ondersteund door het feit dat een levendige belangstelling een jaar later in januari en februari 1921 in de bladen opnieuw opwilde en aartshertog Jozef weer op de voorgrond trad. Bijvoorbeeld op 9 januari 1921 informeerde *De Maasbode* zijn lezers over het volgende: „Een andere, minder gedisciplineerde, maar even sterke partij, wenscht aartshertog Josef op den troon. Deze vindt in Hongarije zeer veel sympathie. De actie dezer partij is er op gericht, den ex-keizer te bewegen afstand te doen van den troon ten gunste van den aartshertog, om op die wijze den troon voor de dynastie te behouden.” En ruim een maand later, op 12 februari, schreef het blad met verwijzing naar Weense en Berlijnse bronnen als volgt: „Onlangs werd gemeld, dat wellicht aartshertog Joseph als koning van Hongarije zon gekozen worden, indien hij uit de Habsburgsche dynastie trad.” ‘Hongarije. De koningskwesie’, 1.; ‘Hongarije, de koningskwesie’, 1.

⁵³ Gyáni, ‘Sajtótörténet’, 58–60.

⁵⁴ ‘Hongarije wil een Koning’, 5.

⁵⁵ ‘Boy Fights’, 3.

Bibliografie

Online databanken

Delpher, online: <https://www.delpher.nl/>

Gallica, online: <https://gallica.bnf.fr/>

Nieuws artikelen

‘Aartshertog Joseph bedankt voor de eer.’ *Algemeen Handelsblad* 6 februari 1920. 6.

‘American Woman May Become Queen.’ *The Gazette* (Montreal) August 26, 1924. 15.

‘Amerikában gr. Széchenyi László királyjelöltsége mellett agitálnak.’ [‘In Amerika, ageren ze voor de kandidatuur van graaf László Széchenyi’] *Ellenzék* 29 augustus 1924. 5.

‘A Bid for a Throne. I. King Charles and the Regent. New Details.’ *The Times* February 18, 1924. 7.

‘A Bid for a Throne. II. The Dash by Air. King Charles’s Last Attempt.’ *The Times* February 19, 1924. 11.

‘A Bid for a Throne III. King Charles’s Supporters. French Influence.’ *The Times* February 20, 1924. 11.

‘A Bid for a Throne. King Charles and Hungary. The Regent’s Case.’ *The Times* April 16, 1924. 15–16.

- ‘Boy Fights for a Throne’. *The Sunday Star* (Washington D.C.) August 17, 1930. 3.
- ‘Europe Worried Who Will Be New King of Hungary.’ *Chicago Tribune* October 21, 1928. 4.
- ‘Ex-keizer Karel te Boedapest?’ *Rotterdamsch Nieuwsblad* 2 juni 1920. 2.
- ‘Fantasztikus kombinációk Bethlen római utazása körül.’ [Fantastische combinaties rond Bethlen's reis naar Rome] *8 Órai Újság* 13 januari 1927. 1–2.
- ‘De Hongaarsche kroon.’ *Rotterdamsch Nieuwsblad* 10 februari 1920. 1.
- ‘De Hongaren en de Habsburgers.’ *Nieuwe Tilburgsche Courant* 3 augustus 1935. 5.
- ‘Hongarije. De Christelijk-politieke beweging.’ *De Maasbode* 24 september 1919. 5.
- ‘Hongarije, de koningskwestie.’ *De Maasbode* 12 februari 1921. 1.
- ‘Hongarije. De koningkwestie. De verschillende candidaten.’ *De Maasbode* 9 januari 1921. 1.
- ‘Hongarije. Het nieuwe kabinet. Hongaarsche problemen.’ *Algemeen Handelsblad* 25 november 1919. 5.
- ‘Hongarije. Politieke en andere miseries.’ *De Maasbode* 17 september 1919. 1.
- ‘Hongarije. Na Karl’s dood.’ *Algemeen Handelsblad* 4 april 1922. 6.
- ‘Hongarije wil een Koning.’ *Het Centrum* 23 oktober 1923. 2–3.
- ‘Hongarije zoekt een koning!’ *Het Volk (Dagblad voor de Arbeiderspartij)* 15 april 1920. 2.
- ‘Horthy Rejects Kingship.’ *The New York Times* December 21, 1937.
- ‘Horthy – Uncrowned King.’ *The Sunday Star* (Washington D.C.) August 8, 1937. 3.
- ‘Hungarian Throne Has Many Seekers.’ *The New York Times* April 5, 1922. 21.
- ‘Italiaansche koning zou ook koning van Hongarije worden.’ *Dagblad van Noordbrabant en Zeeland* 15 februari 1940. 7.
- ‘Koning Horthy I?’ *Limburger Koerier* 4 november 1933. 1.
- ‘Een koning van Hongarije?’ *De Volkskrant* 19 april 1927. 1.
- Lengyel, E. 1927. ‘Hungary Seeks a Wife for a Monarch – Marriage of Archduke Albrecht and Princess Giovanna of Italy is Proposed.’ *The New York Times* January 23, 1927. 4.
- ‘Magyar Royalists Active. Some Talk of Duke of Teck or Duke d’Abruzzi for Throne.’ *The New York Times* November 17, 1919. 17.
- ‘Het Monarchisme in Hongarije.’ *De Telegraaf* 12 november 1920. 2.

- ‘De monarchle kwestie in Hongarije.’ *Nieuwe Rotterdamsche Courant* 16 oktober 1920. 3.
- ‘Een nieuwe Hongaarsche troonpretendent?’ *Het Vaderland* 28 augustus 1924. 2.
- Nypels, G. 1920a. ‘Het verminkte Hongarije. Wie wordt er Koning? I.’ *Algemeen Handelsblad* 18 juni 1920. 5.
- Nypels, G. 1920b. ‘Het verminkte Hongarije. Wie wordt er Koning? II.’ *Algemeen Handelsblad* 19 juni 1920. 5.
- ‘Opleiding tot koning.’ *Het Centrum* 24 februari 1920. 2.
- ‘Otto’s Age Revives Magyar King Issue.’ *The New York Times* November 18, 1928. 3.
- Paizs, Ö. 1920. ‘Látogatás József főhercegnél.’ [Bezoek aan aartshertog Joseph.] *Az Est* 5 februari 1920. 1–2.
- Payr, H. 1919. ‘Ki lesz a magyar király?’ [Wie wordt de koning van Hongarije?] *Pesti Napló* 25 december 1919. 1–2.
- ‘Les Prétendants au Trone de Hongrie.’ *Le Monde Illustré*, 6 maart 1920. 139.
- ‘Prins Karel van Belgie, Koning van Hongarije.’ *Dagblad van Noordbrabant Breda* 20 oktober 1920. 1.
- ‘Proposes Albrecht for King of Hungary.’ *The New York Times* October 15, 1921. 12.
- ‘De reactie in Hongarije.’ *Algemeen Handelsblad* 4 februari 1920. 1.
- ‘Say Bulgar Prince Wants Magyar Throne.’ *The New York Times* December 22, 1919. 1.
- ‘The Throne of Hungary. An Elected King Wanted.’ *The Times* December 6, 1920. 12.
- ‘The Throne of Hungary. Archduke Otto as Pretender.’ *The Times* November 20, 1930. 15–16.
- ‘A Throne Seeker Gets Rid of His Commoner Wife.’ *Chicago Tribune* June 3, 1937. 24.
- ‘Trooncandidate.’ *Het Vaderland* 7 november 1919. 4.
- ‘Wanted An American King For the Hungarian Throne.’ *The Deseret News* February 21, 1920. 1–2.
- ‘Wordt de Hertog van Aosta koning van Hongarije?’ *De Banier* 7 januari 1930. 1.

Bibliografie

- Aalders, M. J. 2020. 'Kindertreinen naar Nederland (1919–1930).' Aalders, M. J. – Pusztai, G. – Réthelyi, O. (eds). *De Hongaarse kindertreinen. Een levende brug tussen Hongarije, Nederland en België na de Eerste Wereldoorlog*. Hilversum: Uitgeverij Verloren.
- Ablonczy, B. 2005. *Teleki Pál*. Budapest: Osiris.
- Ádám, M. – Ormos, M. (eds). 2004. *Francia diplomáciai iratok a Kárpát-medence történetéről 1919–1920. [Franse diplomatieke documenten over de geschiedenis van het Karpatenbekken 1919–1920.]* Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Ádám, M. – Ormos, M. (eds). 2006. *Francia diplomáciai iratok a Kárpát-medence történetéről 1920–1921. [Franse diplomatieke documenten over de geschiedenis van het Karpatenbekken 1920–1921.]* Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Apponyi, A. 1933. *A Magyar Királyság Apponyi Albert gróf beszédeiben. [Het Koninkrijk Hongarije in de toespraken van graaf Albert Apponyi.]* Budapest: Magyar Férfiak Szent Korona Szövetsége.
- Bandholtz, H. H. 1933. *An Undiplomatic Diary by the American Member of the Inter-Allied Military Mission to Hungary, 1919–1920*. New York: Columbia University Press.
- Bodó, B. 2019. *The White Terror. Antisemitic and Political Violence in Hungary, 1919–1921*. London – New York: Routledge.
- Bozzay, R. 2021. 'Das Andenken an die Kinderrettungsaktion in Debrecen.' Barta, R. – Kerepeszki, R. – Kania, K. (eds). *Trianon 1920–2020. Some Aspects of the Hungarian Peace Treaty of 1920*. Debrecen: University of Debrecen, Department of History.
- Ciano, G. 2001. *The Ciano Diaries 1939–1943. The complete, unabridged diaries of Count Galeazzo Ciano, Italian minister for foreign affairs, 1936–1943*. Gibson, H. (ed). Simon Publications.
- Gerwarth, R. 2012. 'Fighting the Red Beast: Counter-Revolutionary Violence in the Defeated States of Central Europe.' Gerwarth, R. – Horne, J. (eds). *War in Peace. Paramilitary Violence in Europe after the Great War*. Oxford: Oxford University Press.
- Gratz, G. 2001. *Magyarország a két háború között. [Hongarije tussen de twee oorlogen.]* Budapest: Osiris.
- Gyáni, G. 2019. 'Sajtótörténet a társadalomtörténész szemszögéből.' [Pers-geschiedenis vanuit het perspectief van de sociaal-historicus.] Sipos, B. (ed.). *Bevezetés a médiatörténet-írásba*. Szombathely: Savaria University Press.

- Hidvégi, M. 1996. ‘A Löw-per.’ [Löw-rechtszaak.] *Múlt és Jövő* 7.3: 85–96.
- Kerepeszki, R. 2020. ‘„Túl sok jelölt egy összeomlott trónra...” A két világháború közötti magyar királykérdés megoldásának alternatívái.’ [„Te veel kandidaten voor een ingestorte troon...” De alternatieven voor het oplossen van de Hongaarse koningskwesie tussen de twee wereldoorlogen.] Barta, R. & Csiszár, I. (eds). *Történeti emlékezet és rendszerváltások. Hatalmi és politizálási alternatívák a 20. századi Magyarországon. Város és vidék*. Debrecen: Debreceni Egyetem Történelmi Intézete.
- Pusztai, G. 2021. ‘„Wo Menschen leiden, müssen Menschen helfen”: Trianon und die Kinderzüge in der niederländischen Presse.’ Barta, R. – Kerepeszki, R. – Kania, K. (eds). *Trianon 1920–2020. Some Aspects of the Hungarian Peace Treaty of 1920*. Debrecen: University of Debrecen, Department of History.
- Püski, L. 2015. ‘A világháborús emlékezés reprezentatív személyisége a Horthy-korszakban: Habsburg József főherceg.’ [Een representatieve figuur van de herdenking van de Wereldoorlog in de tijd van Horthy: aartshertog József Habsburg.] Püski, L. & Kerepeszki, R. (eds). *A „Nagy Háború” és emlékezete*. Debrecen: Debreceni Egyetem Történelmi Intézete.
- Réthelyi, O. 2021. ‘The Trianon Peace Treaty and the Children’s Trains. Reflections on Revisionism in Dutch and Belgian cultural production.’ Barta, R. – Kerepeszki, R. – Kania, K. (eds). *Trianon 1920–2020. Some Aspects of the Hungarian Peace Treaty of 1920*. Debrecen: University of Debrecen, Department of History.
- Romsics, I. 2005. *Bethlen István*. Budapest: Osiris.
- Szabolcsi, L. 1993. *Két emberöltő. Az Egyenlőség évtizedei (1881–1931)*. [Twee levens. Het decennium van de Egyenlőség (1881–1931)] Budapest: MTA Judaisztikai Kutatócsoport.
- Takács, P. 2019. ‘On Stateform of Hungary between 1920 and 1944. Applicability of the Term “Monarchy without a King”.’ *Journal of European History of Law* 10.2: 139–148.
- Turbucz, D. 2015. *A Horthy-kultusz, 1919–1944*. [De cultus van Horthy, 1919–1944.] Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet.
- Zeidler, M. 2001. *A revíziós gondolat*. [Het idee van revisie.] Budapest: Osiris.

Kees Teszelszky

Hungarica digitalia: Hongaarse bronnen in Nederlandse digitale collecties van archieven, musea en bibliotheken

Abstract

We live in a Golden Age for doing research on Dutch-Hungarian relations, as so many Dutch archives, museums and libraries digitise their collections and new research environments became available. The author describes in this article shortly the new trends in digital humanities and introduces recently digitised or born digital material and new available digital collections with Hungarian sources on the history of Dutch-Hungarian relations or at the Utrecht City Archives, The Rijksmuseum Amsterdam, the Amsterdam City Archives, the digital library Delpher of KB – National Library of the Netherlands and the Dutch web archive of the same library.

Keywords: digital collections, born digital sources, digital humanities, web archives, Hungarian-Dutch relations

Introductie

Het zijn gouden tijden voor Hongaarse historici die hun weg weten in Nederlandse digitale collecties van musea, archieven en bibliotheken. Om te beginnen wordt heel veel materiaal gedigitaliseerd en bovendien vrij toegankelijk gemaakt voor gebruikers. Hierdoor is een grote hoeveelheid ruwe data beschikbaar gekomen voor onderzoek, waaronder objecten, teksten en afbeeldingen die tot dusver niet of slecht vindbaar of zelfs maar toegankelijk waren voor onderzoekers. Om die data beter doorzoekbaar te

maken, wordt steeds meer gebruik gemaakt van linked data principes, waarbij ruwe data wordt omgezet naar gestructureerde data en gekoppeld met andere gestructureerde data, zodat specifieke informatie beter te vinden en geautomatiseerd te lezen door computers is. Een voorbeeld is een tekst in een collectie die automatisch wordt herkend als Hongaars, een afbeelding van het parlement van Hongarije die automatisch wordt gelokaliseerd in Boedapest of een portret dat automatisch aan een bepaalde Hongaar uit het verleden wordt gekoppeld.

Digitale geesteswetenschappen

Geesteswetenschappers als historici en taalkundigen maken steeds vaker gebruik van nieuw digitaal gereedschap om deze omvangrijke datasets te hanteren die niet op de klassieke wetenschappelijke manieren te analyseren zijn. Juist vanwege de groei van het gedigitaliseerde materiaal en die nieuwe methodes is het van belang dat de collecties als geheel steeds beter ontsloten en doorzoekbaar kunnen worden gemaakt. Dit is niet alleen maar de taak van de conservator en de collectiedeskundige: steeds meer worden mens en machine ingezet bij het uitzoeken en indexereren van deze gigantische hoeveelheid data. Door middel van crowdsourcingprojecten wordt de hulp van vrijwilligers ingeroepen om bijvoorbeeld tekst over te typen, foto's te herkennen of objecten te identificeren en te groeperen.¹ Inmiddels hebben meer dan 40.000 mensen geholpen bij het indexereren van archiefstukken in heel Nederland.

Op basis van al dat handwerk wordt met behulp van kunstmatige intelligentie de computer geleerd om handschriften automatisch te lezen.² Dit gebeurt door middel van software die wordt getraind met transcripties van teksten die door mensen worden gemaakt.³ Ook het resultaat van de door de computer gelezen teksten wordt gecontroleerd door de mens en die correcties worden weer als lesstof aan de computer aangeboden. Zo wordt het resultaat steeds nauwkeuriger en bruikbaar. Doordat bijvoorbeeld persoonsnamen en plaatsnamen automatisch worden herkend, gemarkeerd en gerubriceerd, worden oude handschriften steeds beter doorzoekbaar en is het steeds makkelijker om bijvoorbeeld onbekende Hungarica te herkennen. In het nu volgende schets ik een aantal digitale collecties en geef ik een aantal voorbeelden van wat in die collecties aan interessante bronnen over Hongaars-Nederlandse betrekkingen te vinden is.

Notariële akten in het Utrechts archief

De stad Utrecht speelt al vanaf de 17^e eeuw een belangrijke rol in de geschiedenis van de Nederlands-Hongaarse betrekkingen. Dit is met name te danken aan de studenten die aan de universiteit in deze stad gingen studeren en zo kortere of langere tijd in deze stad woonden. In sommige gevallen kreeg dit verblijf een juridische kant en kon het zijn dat de lotgevallen van deze ‘peregrini’ in de archieven van een plaatselijke notaris terechtkwamen. Ongeveer 300.000 akten in de notariële archieven van de stad Utrecht uit de periode 1560 tot 1811 zijn deels gedigitaliseerd en online beschikbaar.⁴ Deze akten zijn gedigitaliseerd, doorzoekbaar en deels getranscribeerd.

De meeste akten die tipje van de sluier oplichten over het studentenleven van Hongaren in de vroegmoderne periode, handelen over bekende zaken als onbetaalde rekeningen voor boeken, nalatenschappen ten behoeve van beurzen voor Hongaarse studenten en conflicten met deze en gene. Zo is te lezen in een procuratie uit 1667 dat diverse personen uit Zevenburgen en Hongarije een vordering hadden vanwege geleverde boeken en akten, waaronder de student Mihály Németh bij drukker en uitgever Meinardus van Dreunen. Deze gaf wel meer proefschriften van Hongaarse studenten uit, onder meer die van Györg Kovács Tatai.⁵ De meest merkwaardige akte is een attestatie van twee Hongaarse studenten Mihály (Michael) Almási uit Tokaj (Thokaj) en István (Stephanus) Rima Szombathi uit Szombath (Thombath) over het taalgebruik van de inwoners van Walachije dat volgens hun verklaring ‘zeker geen Grieks is’.⁶

Rijksmuseum Amsterdam

Het Rijksmuseum herbergt een van de grootste collecties kunst en kunstnijverheid van Nederland. Daar Nederland geen eigen nationaal museum heeft, zijn de belangrijkste objecten van en over de geschiedenis van Nederland hier te vinden. Een groot deel van de collectie is gedigitaliseerd en online beschikbaar via de zogenaamde Rijksstudio.⁷ Dit is een onderzoeksomgeving waarin de 727.625 gedigitaliseerde kunstwerken kunnen worden doorzocht, na registratie aan de eigen online verzameling worden toegevoegd, kosteloos kunnen worden gedownload in hoge resolutie en gebruikt voor publicaties of onderzoek. Ook is het mogelijk om een detail van een werk te selecteren en aan de collectie toe te voegen. In totaal

zijn er niet minder dan 604.744 Rijksstudio's samengesteld door gebruikers.

Het interessante is dat deze Rijksstudio's een extra laag informatie geven door de gebruikers bovenop de door de specialisten van het museum toegekende metadata als auteur, datering, taal, plaats van vervaardiging, et cetera. Hierdoor zijn kunstwerken te vinden en onderwerpen te identificeren die niet als zodanig door collectiespecialisten van het museum zijn geïdentificeerd. Zo bestaan er op 30 augustus 2021 in totaal vier Rijksstudio's met Hungarica, waarvan de grootste 105 werken of delen daarvan bevat die een band met Hongarije hebben.⁸

Amsterdamse akten in het Stadsarchief Amsterdam

De Amsterdamse akten zijn vergelijkbaar met die worden bewaard in Utrecht. Ook dit zijn akten van 731 Amsterdamse notarissen uit de periode 1578–1915 die opgeslagen zijn in het Stadsarchief Amsterdam en nu worden gedigitaliseerd en ontsloten. Niet minder dan 1.114 vrijwilligers helpen mee om gegevens in te voeren als datum van de akte, het soort akte en de voorkomende persoonsnamen via het al eerder genoemde crowdsourcingsplatform VeleHanden.⁹ Ook hier zijn Hongaren uit het verleden te vinden, met name die dienst hebben genomen bij de VOC.

Een opvallende vondst is een verklaring van vier Oosterlingen, waaronder de Ottomaanse Turk Nsem 'zoon van Hallil, Janitzaar van Buda' die is afgegeven op 22 december 1690. Deze Turken waren tot slaaf gemaakt door Cosaren (piraten die vanuit Noord-Afrika opereerden) daarna verkocht en te werk gesteld op de Franse galeien, maar bevrijd door Nederlanders en gerepatrieerd. Dit is tot dusver de enige bekende Turk afkomstig van het grondgebied van het Hongaarse koninkrijk die in Nederland is terechtgekomen.

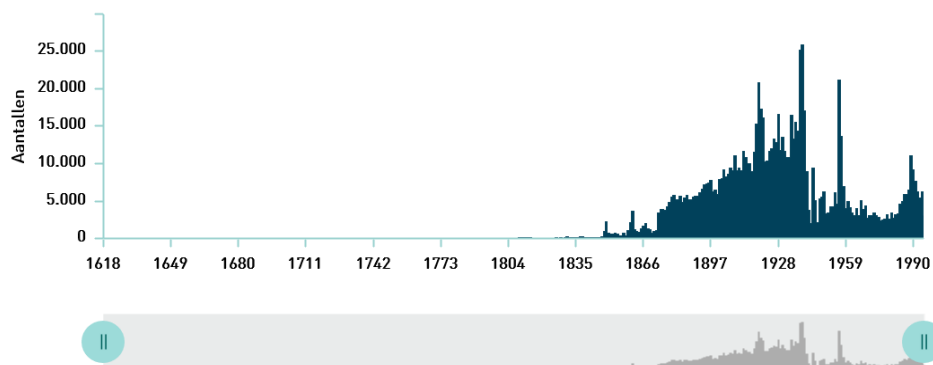
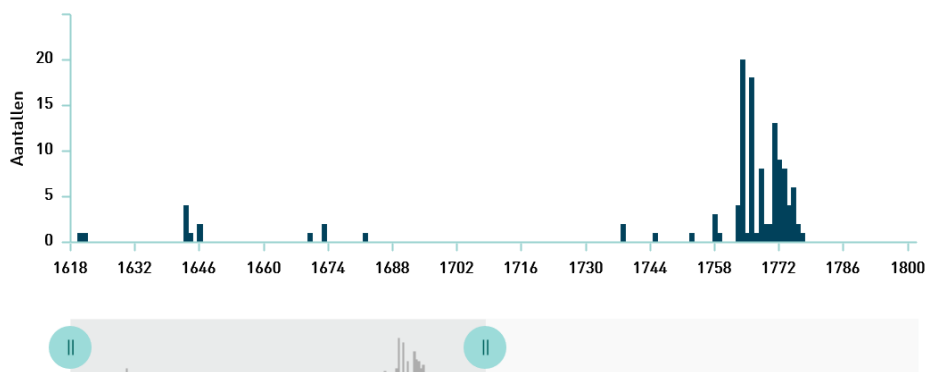
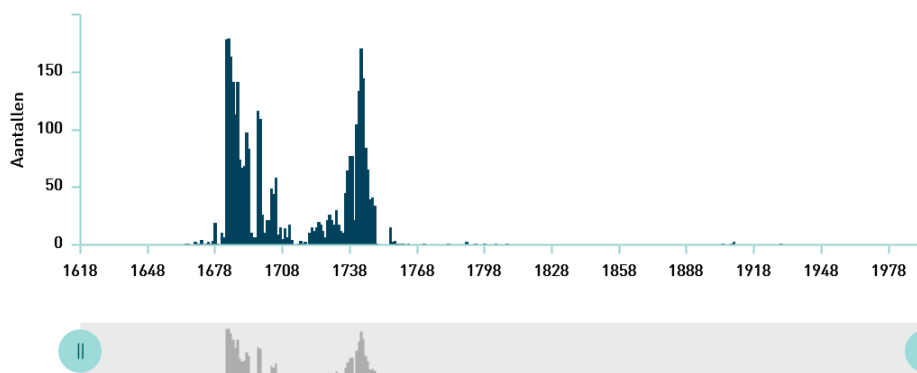
Een nieuwe en veelbelovende wijze van onderzoek in het archief door Gerhard de Kok van de Universiteit Leiden is het trainen van een neurale netwerk om semantische relaties tussen woorden in kaart te brengen aan de hand van transcripties van archiefstukken. Op deze manier laat de computer zien in welke context bepaalde woorden worden gebruikt en wat de betekenis van die woorden zou kunnen zijn. Op mijn verzoek heeft hij gekeken welke woorden het dichtste bij het woord 'Hongarije' in de teksten van de archiefstukken voorkomen en dus iets te maken hadden met dit woord. Behalve te verwachte woorden als 'hougarijen', 'Boheemen' of

‘Bohemen’ en namen van steden waar bekende veldslagen met de Ottomanen hebben plaatsgevonden, komen we ook relaties tegen tussen Hongarije en woorden als ‘theologia’ (waarschijnlijk vanwege de Hongaarse studenten), maar ook verbanden die op het eerste gezicht niet meteen duidelijk zijn, zoals ‘Gravenhaege’ (Den Haag) en ‘Ommelande’ (de omgeving van Groningen).¹⁰ Juist dergelijke relaties maakt het mogelijk om onverwachte historische verbanden of betekenissen van termen te ontdekken en onbekende archiefstukken op te sporen die verwijzingen naar de Hongaarse geschiedenis bevatten.

Delpher van de Koninklijke Bibliotheek

De bekendste en meest gebruikte digitale collectie van Nederland is Delpher, een dienst van KB – Nationale Bibliotheek van Nederland. In deze collectie zijn meer dan 120 miljoen gedigitaliseerde pagina’s uit Nederlandse kranten, boeken, tijdschriften en radiobulletins vanaf de 17^e tot de 21ste eeuw uit de collecties van diverse wetenschappelijke instellingen, bibliotheken en erfgoedinstellingen doorzoekbaar.¹¹ In een eerder nummer van *Acta* heb ik laten zien hoe Delpher kan worden gebruikt om de geschiedenis van de migratie van Hongarije naar Nederland te schrijven en hoeveel bronnen er van en over Hongaarse migranten te vinden zijn in deze collectie.¹²

Daarnaast is het mogelijk om Delpher te gebruiken voor big data onderzoek, waarbij de computer met behulp van software patronen zoekt in die enorme hoeveelheid gedigitaliseerde tekst. Hieronder volgen drie voorbeelden van onderzoek naar het getalsmatig voorkomen van de woorden ‘Hongarije’, ‘Hungarien’ en ‘Ongaryen’ in 968.386 gedigitaliseerde krantenartikelen. De grafische weergave in een ngram viewer van deze drie termen geven een indicatie in welk jaar en hoe vaak Hongarije werd genoemd in dit corpus van digitale teksten en welke jaargangen interessant zijn om aan een nader onderzoek te onderwerpen. Hierbij moet wel de kanttekening worden gemaakt dat slechts ongeveer tien procent van alle ooit gedrukte teksten in Nederland digitaal beschikbaar is en dat niet alle automatisch gelezen tekst ook juist is geanalyseerd door de software.¹³ Daarnaast veranderden woorden en termen in de loop van de geschiedenis: naast deze drie termen zijn er uiteraard nog veel meer mogelijke schrijfwijzen van het woord ‘Hongarije’ te vinden in oude teksten.

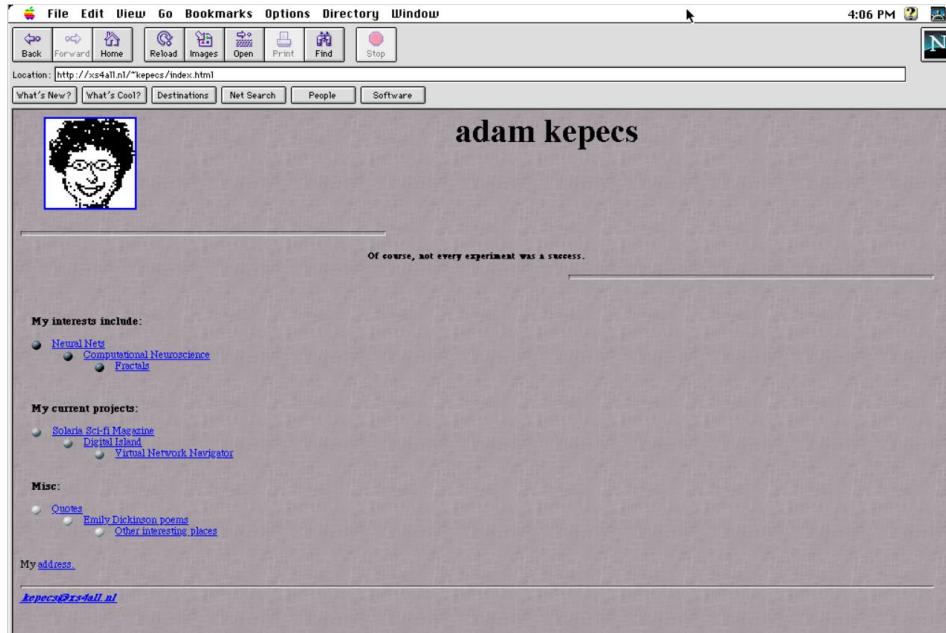
Hongarije¹⁴Hungariën¹⁵Ongaryen¹⁶

Webcollectie (webarchief) van de KB

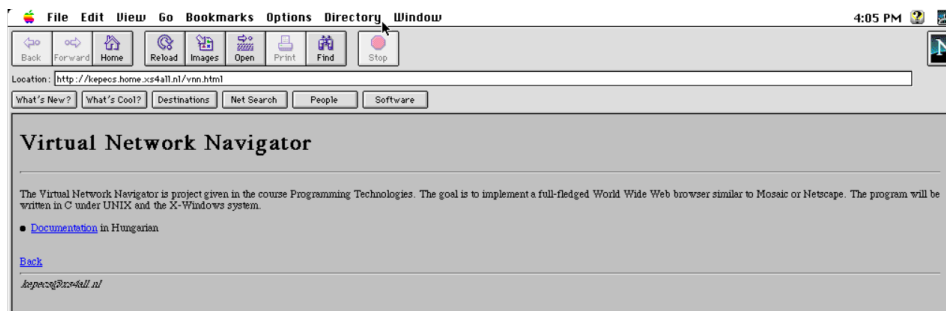
De nieuwste digitale collectie met recente Hungarica is de webcollectie van de KB. Deze verzameling bevat gearchiveerde websites van het Nederlandse nationale webdomein en is een onderdeel van de nationale bibliotheekcollectie. De KB is in 2007 begonnen met het selecteren van cultuurhistorisch belangrijke websites van het web. Op dit moment bevat de collectie ongeveer 21.000 websites van en over Nederland die vanwege juridische redenen alleen te bestuderen zijn in de leeszaal met een geldige jaarpas van de KB.¹⁷ Vanaf januari is de KB begonnen met een speciale webcollectie op te bouwen met homepages die vanaf 1994 waren gepubliceerd bij internet provider XS4ALL. XS4ALL is een van de eerste Internetproviders van Nederland waar particulieren klant konden worden en heeft een rijke geschiedenis die begint in 1994.¹⁸

Bij de verkenning van de nog online zijnde homepages viel op dat een deel van de zeer vroege homepages niet is gemaakt door inwoners van Nederland, maar door buitenlanders met een Nederlandse internetverbinding. Dit heeft mogelijk te maken met de moeizame opkomst van Internet in andere landen en het feit dat een verbinding met het internet via XS4ALL makkelijk kon worden aangevraagd. Het was mogelijk dat klanten inbelden vanuit het buitenland op de Nederlandse XS4ALL-inbellijn en zo verbinding kregen met het internet. Zij konden dan ook websites publiceren op het web via de Nederlandse verbinding. Hierdoor bleven op het Nederlandse web unieke stukjes buitenlandse webgeschiedenis bewaard die belangrijk zijn om de opkomst van het Internet en de geschiedenis van het web in die landen te beschrijven.

Een voorbeeld van dit fenomeen is de website van de Hongaarse wetenschapper *Ádám Kepecs*, die uit december 2000 dateert. Het fysieke woonadres dat op de site staat vermeld is in Boedapest, Hongarije, maar het digitale e-mailadres is een Nederlands XS4ALL-adres met een .nl uitgang. Volgens de auteur was hij tijdelijk op bezoek op kantoor bij XS4ALL in Amsterdam en kreeg hij de mogelijkheid om een homepage te maken. Tot zijn verbazing was deze site na 21 jaar nog steeds online.¹⁹ Deze homepage is een mooi voorbeeld van gedeeld digitaal geboren erfgoed op het web van Hongarije en Nederland.

Een ander opvallend deel van deze homepage is een webpagina over een alternatieve browser die lijkt op Netscape of Mosaic en die door de auteur is gebouwd. Dit is een mooi voorbeeld van Hongaarse internet- en technologiegeschiedenis die nu in een Nederlandse collectie bewaard wordt.

Het onderzoek naar Nederlands-Hongaarse betrekkingen kan een enorme impuls krijgen dankzij de toename van gedigitaliseerde bronnen. Als de mogelijkheden voor digital humanities onderzoek nog groter zullen worden, dan zullen daarmee nog meer tot nu onbekende details en ontwikkelingen vindbaar en herkenbaar worden. Daarnaast is het ook de moeite

waard om de recente geschiedenis van de digitale Hongaars-Nederlandse betrekkingen onder de loep te nemen.

Noten

- ¹ *Vele handen*, 2021. (<https://velehanden.nl/>) (laatst geraadpleegd op 1 september 2021)
- ² *Transkribus*, 2021. (<https://readcoop.eu/transkribus/?sc=Transkribus>) en <https://zenodo.org/record/4159268#.YSkSct9cJhE> (laatst geraadpleegd op 1 september 2021)
- ³ <https://www.nationaalarchief.nl/over-het-na/datalab-nationaal-archief/handschrijftherkenning> (laatst geraadpleegd op 1 september 2021)
- ⁴ <https://hetutrechtsarchief.nl/notariele-akten> (laatst geraadpleegd op 1 september 2021)
- ⁵ Kovacs Tatai, *Disputatio medica.*; Fogarasi, *Disputatio theologica.*; Mezölaki, *Documentum pontificiis.*
- ⁶ Het Utrechts Archief, 34-4 Notarissen in de stad Utrecht 1560–1905, Inventarisnummer: U081a001, aktenummer: 182.
- ⁷ <https://www.rijksmuseum.nl/nl/rijksstudio/> (laatst geraadpleegd op 1 september 2021)
- ⁸ <https://www.rijksmuseum.nl/nl/rijksstudio/37927--kees-teszelszky/verzamelingen/hungarica-hongarije-hungary-magyarorszag>; <https://www.rijksmuseum.nl/nl/rijksstudio/38545--Edith/verzamelingen/hongarije>; <https://www.rijksmuseum.nl/nl/rijksstudio/118779--David-de-Boer/verzamelingen/opstandelingen-hongarije>; <https://www.rijksmuseum.nl/nl/rijksstudio/2164338--Renee/verzamelingen/hongarije> (laatst geraadpleegd op 1 september 2021)
- ⁹ <https://alleamsterdamseakten.nl/> (laatst geraadpleegd op 1 september 2021)
- ¹⁰ Correspondentie met Gerhard de Kok op 13 april 2021. De ‘Euclidian distances’ tussen iedere term en ‘Hongarije’ op basis van de ‘Nearest points in the original space’:
hougarijen
0.428
boheemen
0.431
kamerheer
0.535
baronnie
0.642
gravenhaege
0.670
tripoli
0.706
southampton
0.706
neufchatel
0.709

voorweegen
0.710
theologia
0.715
hertogen
0.729
bohemien,
0.731
canton
0.737
fillenburg
0.738
leckendijck
0.740
beyeren
0.740
landan
0.744
roonschen
0.745
kaxel
0.746
ommelande
0.748
keuworst
0.750
bengalen.
0.752
rijnlandt,
0.754
truijssen
0.754
craaf
0.757
roculus,
0.758
parooz
0.758

¹¹ <https://www.delpher.nl/over-delpher/wat-is-delpher/delpher-voor-iedereen>
(laatst geraadpleegd op 1 september 2021)

¹² Teszelszky. 'Migratiegeschiedenis.'

¹³ <https://www.kb.nl/nieuws/2015/historische-kranten-als-big-data>
(laatst geraadpleegd op 1 september 2021)

¹⁴ <https://www.delpher.nl/nl/kranten/ngram?query=hongarije&coll=ddd>

- (laatst geraadpleegd op 1 september 2021)
- ¹⁵ <https://www.delpher.nl/nl/kranten/ngram?query=hungarien&coll=ddd>
(laatst geraadpleegd op 1 september 2021)
- ¹⁶ <https://www.delpher.nl/nl/kranten/ngram?query=ongaryen&coll=ddd>
(laatst geraadpleegd op 1 september 2021)
- ¹⁷ <https://www.kb.nl/organisatie/onderzoek-expertise/e-depot-duurzame-opslag/webarchivering> (laatst geraadpleegd op 1 september 2021)
- ¹⁸ Stikker, *Het Internet is stuk: Maar we kunnen het repareren*.
- ¹⁹ Correspondentie met de maker per e-mail, 8 februari 2021.

Bibliografie

- Fogarasi, J. K. 1670. *Disputatio theologica de vocatione gentium: ejusque progressu bipertita*. Praes.: F. Burman. Ultrajecti : ex off. M. à Dreunen typ.
- Keijser, L. 2020. *6000 ground truth of VOC and notarial deeds 3.000.000 HTR of VOC, WIC and notarial deeds (5.0) [Data set]*. Zenodo. <https://doi.org/10.5281/zenodo.4159268>
- Kovacs Tatai, G. 1661. *Disputatio medica de renum et vesicae calculo*. Praes.: H. Regius. Ultrajecti : ex off. M. à Dreunen typ.
- Mezölaki, J. 1670. *Documentum pontificiis demonstratum seu Disputatio theologica primò quidem textualis ad cap. I. Hoseae, vers. II. postea de idololatria Pontificia*. Ultrajecti: ex off. M. à Dreunen typ.
- Stikker, M. 2019. *Het Internet is stuk: Maar we kunnen het repareren*. Amsterdam: De Geus, Amsterdam.
- Teszelszky, K. 2021. ‘Thuiskomen in Nederland: migratiegeschiedenis schrijven met Delpher.’ *Acta Neerlandica* (16-17), 119–137.

Archiefstukken

Het Utrechts Archief, 34-4 Notarissen in de stad Utrecht 1560–1905, Inventarisnummer: U081a001, aktenummer: 182. “Attestatie – over het taalgebruik van de inwoners van Walachye, dat zeker geen Grieks is”, 02-09-1676.

Internetbronnen

<https://velehanden.nl/> (laatst geraadpleegd op 1 september 2021)

- <https://readcoop.eu/transkribus/?sc=Transkribus> (laatst geraadpleegd op 1 september 2021)
- <https://zenodo.org/record/4159268#.YSkSCt9cJhE> (laatst geraadpleegd op 1 september 2021)
- <https://www.nationaalarchief.nl/over-het-na/datalab-nationaal-archief/handschriftherkenning> (laatst geraadpleegd op 1 september 2021)
- <https://hetutrechtsarchief.nl/notariele-akten> (laatst geraadpleegd op 1 september 2021)
- <https://www.rijksmuseum.nl/nl/rijksstudio/> (laatst geraadpleegd op 1 september 2021)
- <https://www.rijksmuseum.nl/nl/rijksstudio/37927--kees-teszelszky/verzamelingen/hungarica-hongarije-hungary-magyarorszag> (laatst geraadpleegd op 1 september 2021)
- https://www.rijksmuseum.nl/nl/rijksstudio/38545--Edith/verzamelingen/hongarije_ (laatst geraadpleegd op 1 september 2021)
- <https://www.rijksmuseum.nl/nl/rijksstudio/118779--David-de-Boer/verzamelingen/opstandelingen-hongarije> (laatst geraadpleegd op 1 september 2021)
- https://www.rijksmuseum.nl/nl/rijksstudio/2164338--Renee/verzamelingen/hongarije_ (laatst geraadpleegd op 1 september 2021)
- <https://alleamsterdamseakten.nl/> (laatst geraadpleegd op 1 september 2021)
- <https://www.delpher.nl/over-delpher/wat-is-delpher/delpher-voor-iedereen> (laatst geraadpleegd op 1 september 2021) (laatst geraadpleegd op 1 september 2021)
- <https://www.kb.nl/nieuws/2015/historische-kranten-als-big-data> (laatst geraadpleegd op 1 september 2021)
- <https://www.delpher.nl/nl/kranten/ngram?query=hongarije&coll=ddd> (laatst geraadpleegd op 1 september 2021)
- <https://www.delpher.nl/nl/kranten/ngram?query=hungarien&coll=ddd> (laatst geraadpleegd op 1 september 2021)
- <https://www.delpher.nl/nl/kranten/ngram?query=ongaryen&coll=ddd> (laatst geraadpleegd op 1 september 2021)
- <https://www.kb.nl/organisatie/onderzoek-expertise/e-depot-duurzame-opslag/webarchivering> (laatst geraadpleegd op 1 september 2021)

Rita Kiss & Martijn Schoonderwoerd

Een Hongaars-Nederlandse eeuw vol met muziek

Rozália Radnai viert haar honderdste verjaardag

Op 21 juli 2020 werd Rozália Radnai honderd jaar. In 2009 leerden wij Rózsika kennen. Bij de bushalte, hoorden we toen een onbekende stem: *De jó magyar szót hallani!* Rózsika bleek niet ver van ons vandaan te wonen op de Adrianalaan in Rotterdam Schiebroek.

In 1956 was het echtpaar Radnai, samen met hun dochter Evelin, in Rotterdam komen wonen. Inmiddels hebben 65 van haar 100 jaar zich in Rotterdam afgespeeld. In Nederland betekent een eeuwfeest dat de burge-meester of voorzitter van de gebiedscommissie op bezoek komt en een bos bloemen geeft. Weinigen valt die eer te beurt. Het leek ons dan ook een mooi moment voor een interview met haar over haar rijke leven, waarin grote historische gebeurtenissen (Trianon, de Tweede Wereldoorlog en de Hongaarse Opstand) een rol hebben gespeeld.

We hebben begrepen dat u in Slowakije bent geboren, maar in Esztergom bent opgegroeid. Waarom bent u toendertijd verhuisd?

Ik ben geboren in Nové Zámky. In het Hongaars zeggen we Érsekújvár. Na Trianon kwam dat te liggen in Slowaaks grondgebied. Mijn vader werkte bij de Hongaarse Spoorwegen. Na Trianon moest hij een eed afleggen op de Tsjechen, maar dat wilde hij absoluut niet! Toen moest hij vertrekken. Hij kreeg twee wagons om onze spullen in te laden en we konden uitstappen in Esztergom. Mijn vader is overleden toen ik vijf jaar oud was.

Uiteindelijk kwam u zelf ook terecht bij de Spoorwegen.

Ja, maar daarvoor werkte ik bij bierbrouwerij Dreher: eerst in Esztergom en daarna in Vác. Toen ik 21 was, kreeg ik als kind van een overleden spoorwegambtenaar het aanbod om ook bij de Spoorwegen te gaan werken. Bij Dreher verdiende ik 200 pengó en bij de Spoorwegen zou dat 98 pengó worden. Maar mijn moeder zei: 'Dreher kan kapotgaan, maar de Spoorwegen niet. Je moet dit aannemen!' Dat heb ik toen gedaan. Eerst werkte ik bij de loketten, toen bij de directie en daarna bij het Vasúti Miniszterium op de Andrásy Út.

U ging in de Tweede Wereldoorlog werken voor de Spoorwegen. Merkte u in uw dagelijkse leven veel van de oorlog?

Het was een verschrikkelijke tijd. In Esztergom woonden we op de benedenverdieping van een villa. Op de middenverdieping woonde de eigenaar. Die had een dochter van vijf jaar, Márti. Mijn broer was even oud en hij speelde vaak met haar samen. Ik heb haar toen veel geholpen, bracht haar bijvoorbeeld naar de pianoles. Op een bepaald moment vertrokken ze naar Debrecen, waar de vader van Márti werk vond als wegebouwkundig ingenieur. Wij zijn hen toen uit het oog verloren.

Later hoorden we dat haar beide ouders afgevoerd waren naar een vernietigingskamp. Márti dook onder bij mensen die voor haar vader werkten. Zij is later getrouwd met György Kurtág (de componist, red.), die mijn man kende uit de oorlog.

Gábor, mijn latere echtgenoot, was door de Duitsers meegenomen om te werken in Joegoslavië. Van de eerste groep die daarnaartoe moest, hebben weinigen het overleefd. Met mijn man zou het ook verkeerd zijn afgelopen als hij in Roemenië, op doorweg naar Joegoslavië, niet bevrijd was door de Russen. Na een heel lange voettocht door Roemenië kwam hij aan in Temesvár, waar hij onderdak vond bij mijn oom en tante. Daar was ook György Kurtág. Die smeekte toen om naar Boedapest te mogen gaan, maar Hongarije was nog bezet. Onder een deken is hij toen naar Boedapest gesmokkeld in een trein. Later is hij getrouwd met Márti. Márti heeft hier enige jaren geleden nog geluncht, maar ze maakte een zeer kwetsbare indruk en we hebben niet gesproken over de oorlog.

Het was verschrikkelijk. Je kunt je dat nu niet meer voorstellen. Ik heb de Duitsers meegemaakt en de Russen. Ik heb in een kelder gezeten die

voor een deel onder water stond en heb op verschillende adressen gewoond. De Russen waren op zoek naar meisjes.

Voor mijn werk moest ik naar het Margit-eiland. Daar stonden duizenden joden die opgehaald zouden worden. Op het station heb ik de goederentreinen gezien met joodse mensen. Ook de eigenaar van de porceleinfabriek naast het station werd afgevoerd. We mogen blij zijn dat we nu in een betere tijd leven!

Een volgende belangrijke historische gebeurtenis was de Hongaarse Opstand. U bent in 1956 naar Nederland gekomen. Had uw komst hiermee te maken?

Nee, mijn man wilde niet vluchten. Hij wilde alleen naar Nederland komen als wij toestemming hadden van het Hongaarse Ministerie van Cultuur. Het eerste buitenlandse optreden van mijn man was in Parijs, met het Radnai-kwartet. Dat was de eerste kunstenaarsgroep die toestemming van het ministerie kreeg om daar op te treden. Later trad hij ook op in Den Haag en daar ontmoette hij de directeur van het Rotterdam Philharmonisch Orkest. Die vertelde dat hij bezig was het orkest opnieuw op te bouwen en hij deed hem een aanbod. Hij mocht in Rotterdam ook orkestmeester worden, zoals hij dat al was bij het Boedapest Philharmonisch Orkest. Evelin was toen vijf jaar. Ik kreeg een jaar onbetaald verlof zodat ik na dat jaar eventueel kon terugkeren in mijn baan. Het ministerie zorgde er in samenwerking met de ambassadeur in Wenen voor dat we bij de trein werden gebracht. Alles ging keurig en netjes.

Bent u toen meteen naar Rotterdam verhuisd?

Ja, voordat we op de Adrianalaan gingen wonen, kregen we eerst een gemeubileerde huurwoning. Het Orkest betaalde een deel van de huur. Die was nogal hoog: 350 gulden. Gábor is toen niet meteen orkestmeester geworden. Er was nogal wat tegenstand omdat hij van buiten kwam. Erzsébet Hajdú, de tweede violist, is ook gekomen met een heel kleine baby en Tamás Lóránt, de altviolist, kwam ook. De celliste verhuisde naar Zweden en een Nederlander verving haar.

Het echtpaar Radnai, in 1966 op audiëntie bij Koningin Juliana bij de opening van concertgebouw De Doelen in Rotterdam. Met op de achtergrond kroonprinses Beatrix naast haar kersverse verloofde Claus von Amsberg. De meneer met de bril is de toenmalige burgemeester van Rotterdam, Wim Thomassen.

Zijn jullie in Nederland wel eens voor vluchtelingen aangezien?

Nee, maar we hebben wel iets aparts meegemaakt. De gemeente Rotterdam vond ons kennelijk vreemd omdat we op een keurige manier met een paspoort naar Nederland waren gekomen. Een meneer van Vreemdelingenzaken stelde mijn man steeds opnieuw vragen over onze komst naar Nederland. Toen hij na een repetitie voor de zoveelste keer mijn man opwachtte, heeft mijn man hem thuis uitgenodigd voor een kop koffie. Ik heb hem toen gezegd: 'Meneer, u kunt hier iedere dag langskomen. U kunt iedere keer dezelfde vragen stellen en u kunt iedere keer dezelfde antwoorden krijgen.' Dat was nog niet genoeg en mijn man is toen nog naar de Vreemdelingendienst gegaan. We hebben daarna geen last meer van hem gehad!

Beviel het u goed in Nederland?

Ja, we hebben goed onze draai kunnen vinden. Gelukkig kon ik een jaar onbetaald verlof krijgen en nam mijn broer ons huis over, maar we hebben bijna alles moeten achterlaten in Hongarije en we zijn blij dat het een succes is geworden. Het Rotterdam Philharmonisch orkest kreeg regelmatig aan-

biedingen om te spelen in steden als Bordeaux en Barcelona. En als we niet voor het werk van mijn man ergens naartoe moesten, dan gingen we Europa rond met onze Kever. Het was dus niet alleen fijn wonen in Nederland, maar we hebben ook heel veel van de wereld kunnen zien.

In de *Acta Neerlandica* hebben meerdere artikelen gestaan over het schrijversechtpaar Madelon Székely-Lulofs en László Székely. Rozália Radnai heeft de broer van László, Ferenc, nog gekend. Zijn vrouw, Julianna Halász, was een familielid van Rozália, van haar vaders kant. Dit echtpaar Székely kwam begin jaren zestig naar Nederland tijdens een halfjaarlijks verlof en is daar gebleven.

Rozália en haar man hebben hen nog bezocht in Voorburg en omgekeerd zijn beiden op bezoek geweest op de Adrianalaan in Rotterdam.

Dit was de laatste keer dat ze elkaar zagen. Julianna vroeg aan Gábor Radnai hoe de toestand in Hongarije was, want in '61 hadden Gábor en Rozália daar hun beider moeders bezocht. Gábor had gezegd dat het behoorlijk goed ging. Julianna was daarna zelf naar Hongarije geweest, maar het beviel haar slecht. Ze vond dat Gábor haar maar wat op de mouw had gespeld en was boos op hem. Volgens Rozália Radnai ging het om een misverstand: vergeleken met Nederland was er in Hongarije veel armoede, maar het ging niet slechter dan in de jaren daarvoor.

Twee generaties Rotterdamse Hongaren: de op dat moment bijna honderdjarige Rozália Radnai, naast haar buurtgenote, de tienjarige Luca Schoonderwoerd, dochter van ondergetekenden.

Gábor Pusztai

Padang-Utrecht-Aruba

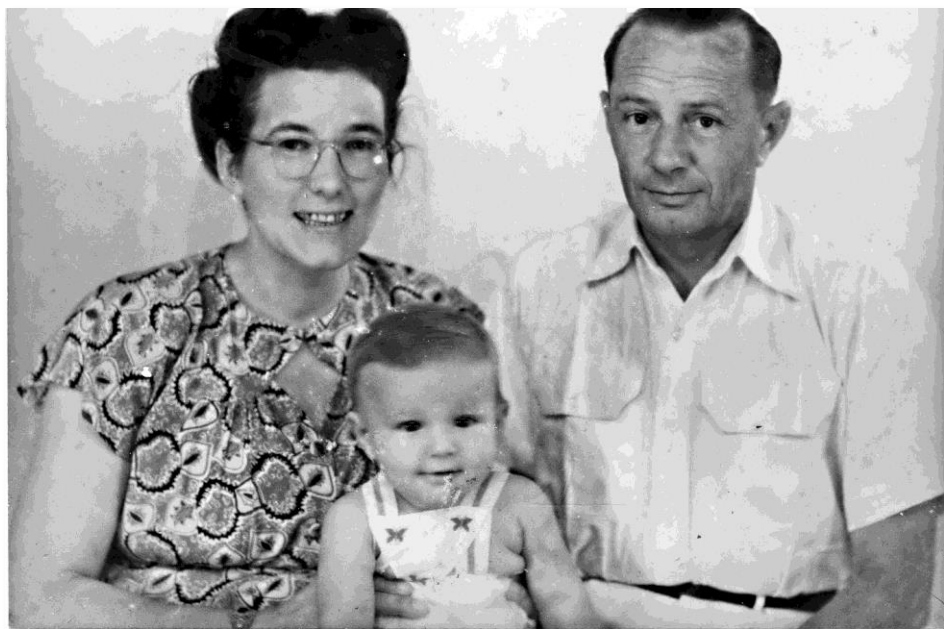
Interview met Zuard Voditska

Meneer Voditska, uw vader kwam uit Hongarije, uw moeder uit Nederland en uzelf bent op Sumatra geboren. Het is een avontuurlijk begin. Kunt meer vertellen over uw familieachtergrond?

Mijn vader is geboren in Hongarije. Hij is daar opgeleid tot architect. In het interbellum is hij naar Nederlands-Indië geëmigreerd. Van die periode weet ik niets. Na de oorlog was hij werkzaam in Padang als bouwkundige in overheidsdienst. Mijn moeder is in Dordrecht geboren als dochter van een bakker. Zij is in verschillende steden in Nederland opgeleid tot verpleegkundige (diacones). Zij woonde na haar opleiding weer in Dordrecht bij haar vader, die voor de tweede maal weduwnaar geworden was. Deze benauwende situatie wilde zij ontvluchten. Na de Tweede Wereldoorlog is zij als Rode Kruis verpleegster naar Nederlands-Indië vertrokken en in Padang op Sumatra in het ziekenhuis aldaar gaan werken. Mijn ouders zijn in 1947 in Padang getrouwd. Ik ben in 1948 in Padang geboren. Mijn vader is in 1949 plots overleden (waarschijnlijk aan een hartstilstand). Na mijn vaders dood is mijn moeder nooit meer een vaste relatie aangegaan.

Uw vader is op Sumatra terechtgekomen en is ongetwijfeld andere Hongaren tegengekomen. Weet u daar iets van?

Mijn moeder was via mijn vader bevriend geraakt met de familie Székely. Over andere Hongaren kan ik helaas niets vertellen.

Zuurd Voditska met zijn ouders

In een brief uit 1945 schreef Ferenc Székely uit Medan het volgende aan Madelon Lulofs (de vrouw van László): „Hier is de toestand het volgende: Medan is vol met Engelsche en Br. Indische militairen. De Europeesche buurt, dat wil zeggen Manggalaan, Poloniabuurt, Padang-Boelanbuurt is met prikkeldraad omgeven, en wonen de geïnterneerden en krijgsgevangenen onder militaire bescherming. Per familie een kamer, bijgebouwen worden ook bewoond. Wij Neutralen wonen in de DSM-ambtenaarshuizen en in enkele Deli-Mij huizen, natuurlijk ook onder militaire bescherming. Voor ons wordt in de Witte-Sociëteit gekookt, en is het eten voldoende. Wij Hongaren hebben een huis alleen voor ons en wonen wij samen met Voditska en Guman Sanyi, een jonge landgenoot die pas enkele jaren in Sumatra is.” Heeft u nog herinneringen aan die familie Székely?

Ik heb nog goede herinneringen aan de familie Székely. Volgens mij was Ferenc een verdienstelijk amateurfotograaf. Hij heeft nog foto's van ons gemaakt: een groepsfoto, een portret van Ferenc en mij, en een mooi portret van mij dat op groot formaat jaren bij ons in huis heeft gehangen. De foto's zijn waarschijnlijk gemaakt omstreeks 1955 in de tuin van hun huis op een plantage in de buurt van Medan.

Na 1949 ging u met uw moeder in Medan wonen. Kunt u zich die tijd nog herinneren?

Na de dood van mijn vader is mijn moeder naar Medan verhuisd. Zij ging daar werken in het hospitaal van de Deli Maatschappij. Aanvankelijk woonden wij in een klein bijgebouw van het ziekenhuis. Later in een groot houten huis er tegenover. Ik heb daar een Nederlandse lagere school bezocht. Mijn moeder en ik voelden ons thuis in Indonesië. Van haar werkgever mocht ze in 1953 voor enkele maanden met verlof naar Nederland. De reis ging per passagierschip: de Oranje en de Willem Ruys. Al met al heb ik een gelukkige jeugd gehad in de tropen. Ik denk dat we daar ook gebleven zouden zijn als we niet in 1957-1958 door de overheid gedwongen waren het land te verlaten.

In 1957 ging u met uw moeder naar Nederland. Waarom en hoe ging het verder met u?

Ik werd eind 1957 alleen op het vliegtuig naar Nederland gezet, mijn moeder volgde begin 1958. De eerste tijd woonden wij in bij de vader van mijn moeder in Dordrecht. Later in een eenvoudige flat. Na het gymnasium heb ik geneeskunde gestudeerd in Utrecht. Daarna de huisartsenopleiding in Rotterdam. In 1975 ben ik getrouwd.

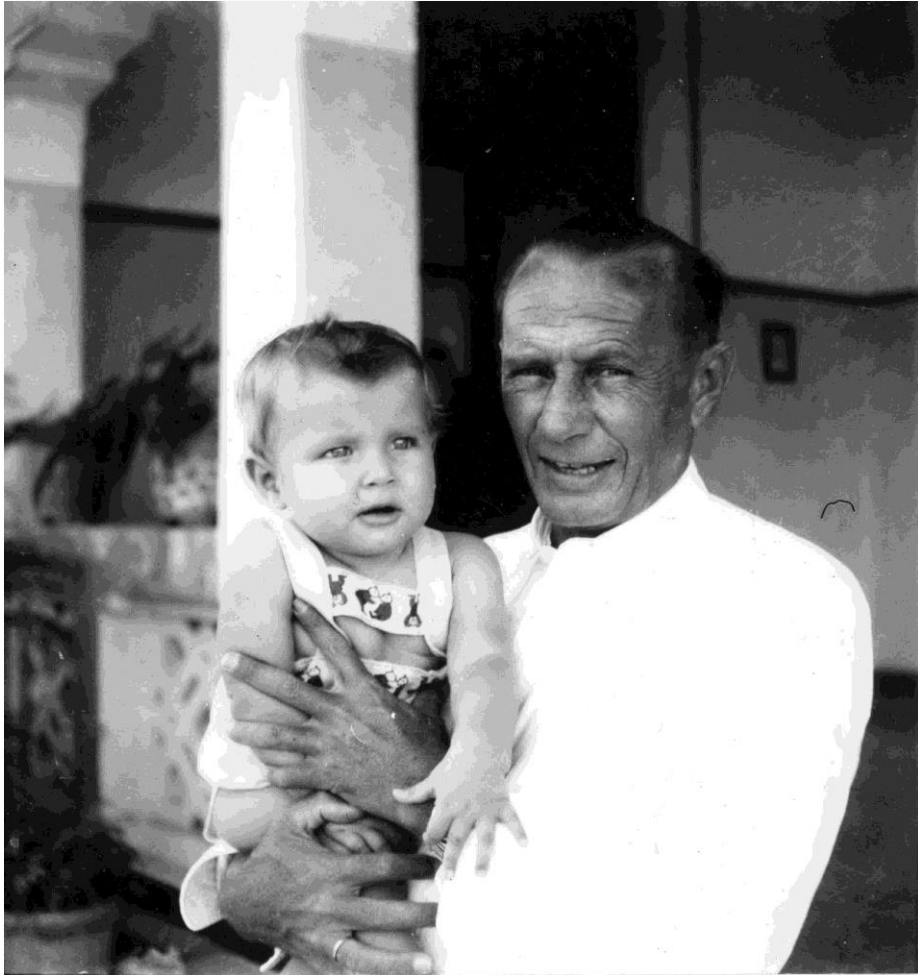
Waren deze Indische jaren bepalend voor uw verder leven?

De jaren in Indonesië zijn wel van invloed geweest op mijn latere leven. Ik kon maar slecht wennen in Nederland. Ik heb nog steeds een soort heimwee naar de tropen.

U hebt ook een tijdje in de tropen gewerkt als arts, op Aruba. Hoe was deze ervaring?

In 1977 ben ik op Aruba gaan werken als arts in algemene dienst. Wij hebben daar een paar geweldige jaren gehad. Na Aruba heb ik mij in 1980 als huisarts gevestigd in Dordrecht.

Hebt u nog in Nederland contact gehad met mensen uit Nederlands-Indië, of Hongaren (uit Nederlands-Indië)?

Zuard Voditska junior en senior in 1949 op Sumatra

In Nederland heeft mijn moeder nog jaren contact gehad met de familie Dijkshoorn die ze nog kende uit Indonesië. Ikzelf had een vriend die ik ook al van daar kende.

Hebt u nog contact met uw familie in Hongarije?

Mijn moeder en ik zijn eenmaal in Hongarije op bezoek geweest bij de moeder van mijn vader, ik dacht in 1960. Na haar overlijden is er geen contact meer geweest met andere familieleden.

Nóra Körei

Bijbelsmokkelaars

Interview met József Győri – voormalig directeur van het Gereformeerde Gymnasium in Debrecen

Bent u betrokken geweest bij bijbelsmokkel?

Het onderwerp lijkt een beetje romantisch, terwijl de werkelijkheid altijd genuanceerder en veelkleuriger is dan dat het strikt genomen ging om bijbelsmokkel. We zitten hier op de binnenplaats van het Gereformeerde College. Het jongensinternaat was op de bovenste verdieping met drie gangen. Ik woonde decennialang hier in het internaat met mijn familie in een dienstwoning. Het college was toen al een centrum voor buitenlandse hulporganisaties en mensen van de Nederlandse protestantse kerken kwamen vaak hier op bezoek. We hadden dus dit soort contacten. We spreken natuurlijk over de tijd vóór de omwenteling, over de communistische periode. In zekere zin was het college een beschermde plek om elkaar te ontmoeten en misschien werd het minder in de gaten gehouden door de overheid.

U en uw collega's transporteerden voornamelijk de buitenlandse pakketten naar de Hongaarse broeders en zusters die in Roemenië woonden. Hoe is deze hulp begonnen? Via wat voor relaties was dat mogelijk?

De situatie in Roemenië is tussen 1985 en 1990 geleidelijk verslechterd. Niet alleen was er een sterke ideologische druk vanuit het Ceausescu-regime, maar ook de economische situatie werd steeds slechter. Veel basislevensmiddelen gingen op de bon en bepaalde dingen werden überhaupt niet meer verkocht, zoals benzine. Grote gezinnen en predikantsgezinnen

hadden gebrek aan alledaagse producten. In die tijd verschenen geleidelijk buitenlandse hulporganisaties, die zelf niet met vrachtwagens of grotere auto's naar Transsylvanië konden rijden. Dat kon gewoon niet vanwege de Roemeense overheid. Ze boden echter aan om de pakketten bij ons af te zetten, we moesten ze alleen nog maar naar Roemenië overbrengen. Onder die hulporganisaties waren veel Nederlandse organisaties. Mijn vrouw en ik hadden relaties in Transsylvanië nog uit onze studententijd en we reisden er vaak naartoe. We ontmoetten er vooral theologen. Voor de mensen uit Roemenië was het ook mogelijk beperkt naar het buitenland te reizen. Ze bezochten relatief veel jonge predikanten, theologen en studenten in Hongarije. Dus zo zijn we in deze dienst terechtgekomen.

Hoe werden de pakketten overgebracht naar Roemenië?

We hebben vaak aan de gasten en studenten die bij ons kwamen een pakket meegegeven, en dan namen ze het mee naar Roemenië. Hier in het internaat waren er studiezalen, in elk zaal studeerde een hele jaargang leerlingen. Op dat moment was ik hoofd van het internaat. We stapelden vaak de pakketten uit Nederland langs de wanden van de studiezalen, in een mooie rij, maar ook in het trappenhuis, helemaal tot aan de zolder. Onze oud-leerlingen hebben daar nog herinneringen aan. Ze hadden er soms ook last van, omdat ze de geur van koffie, thee en chocolade roken, maar ze mochten daar niets van consumeren... De leerlingen waren zeer behulpzaam bij deze acties. Pakjes samenstellen, sjouwen, vervoeren enzovoort. Zo hebben we eigenlijk hier in het college een kleiner centrum ingericht. Hoe de pakjes over de grens te brengen bleef een probleem. In de loop van de tijd kwamen we erachter, dat een leerling met een rugzak aan de grens minder gecontroleerd werd dan iemand met een auto. Er waren enkele leerlingen die graag dat risico namen en met de trein naar Roemenië reisden, om enkele pakketten naar bepaalde adressen te brengen. Ze waren oudere leerlingen, jongens van 17–18 jaar oud. Dit werd een relatief regelmatige actie. De *Corona Express* vertrok 's nachts. Debrecen, Oradea, Cluj-Napoca, Sepsiszentgyörgy, Brasov waren de stations. Af en toe reisden meer leerlingen samen. Met hun rugzakken zagen ze eruit als eenvoudige reizende studenten. Perjéssy-Horváth Barnabás herinnert in zijn boek *College-blues* aan deze avonturen.

Was de smokkel niet gevaarlijk voor de leerlingen?

Hoe vreemd het ook klinkt, het lijkt wel gevaarlijk, maar het was toen eigenlijk veel veiliger dan tegenwoordig. Vandaag zou ik een student niet graag naar Brasov zenden met een pakket. Nu kan het heel gevaarlijk zijn als iemand met de trein reist of lift. Maar hoe controversieel het ook is, de communistische dictatuur betekende ook een soort bescherming. De openbare veiligheid was in die tijd zeer goed. Ik heb ooit mijn auto vol Bijbels per ongeluk opengelaten in Roemenië. Toen ik de volgende dag terugging, vond ik hem onbeschadigd, niemand had eraan gezeten.

Soms gebruikte u auto's om literatuur te smokkelen. Hoe ging dat bij de grensovergang?

De overdracht van christelijke literatuur en het smokkelen van Bijbels was uiterst gevaarlijk. De Roemeense autoriteiten probeerden alle boeken die niet in hun ideologie pasten uit alle macht te weren. Men werd bij de grens gefouilleerd, voertuigen werden doorzocht, alles moest uitgepakt worden, de bagage werd grondig gecontroleerd. Als de grenswachters in hun ogen gevaarlijke literatuur vonden, namen ze het meteen in beslag. In 1988 verscheen in Hongarije een boek in drie delen over de geschiedenis van Transsylvanië. Het werd uitgegeven door László Makai. Als de grenswachters bijvoorbeeld dit boek vonden werd het meteen geconfisqueerd.

Had u moeilijkheden bij de grensovergang?

Je werd soms apart genomen en zeer grondig gecontroleerd door de Hongaarse en apart door de Roemeense douane. Soms deden ze het samen als teken van vriendschap tussen de twee 'socialistische landen'. We waren eens met de auto aan de grensovergang. De dag ervoor, thuis na het inpakken stopte ik nog een stapel Bijbels in een grote zak. We zouden wel zien wat er gebeurt, dacht ik. De anderen zeiden dat ik gek was, maar toch pakte ik de Bijbels in. Als je door de grenswachters gepakt werd, werd je naar huis gestuurd en alle boeken werden in beslag genomen. Eenmaal bij de grenspost aangekomen werden wij door de twee douanes tegelijk gecontroleerd. Als eerste kwam een Hongaarse grenswachter en doorzocht onze spullen. Hij zag wel de Bijbels maar hij toonde er geen belangstelling voor. Hij waarschuwde me echter dat de Roemeense douanier mij wel zou aanhouden. Dus nam ik de zak met de Bijbels en stopte hem in een grote

vuilnisbak. De Roemeense douanier heeft dus niets gevonden. Ik zag echter dat een Roemeense rekrut, die boven in een wachttoren stond, mijn manoeuvre had opgemerkt. Ik had altijd een pakje sigaretten voor dit soort gevallen bij me. Ik liep naar hem toe, hij nam het pakje en knipoogde vervolgens naar me. Ik ging terug naar de vuilnisbak, haalde de zak eruit en legde die weer in de auto. Zo kwamen de Bijbels toch over de grens.

Het liep dus goed af, maar had u altijd geluk bij de grenscontrole?

Ja, soms. Ooit hebben we iets wonderbaarlijke meegemaakt, ik wilde het zelf niet geloven. Wij stonden op het punt te vertrekken om weer naar Roemenië te gaan met een lading Bijbels. Mijn collega in het college, een muziekleraar gaf ons op het laatste moment nog een notenschrift, wij moesten het meenemen naar Roemenië. Het waren gewoon muzieknoten. Ik legde het boven op de zakken vol met spullen. We hadden nog preken van Lóránt Hegedús mee en spullen uit Nederland. Onze auto zat natuurlijk vol met Bijbels. Het was Witte Donderdag en we wilden bij Satu Mare de grens overgaan. Vooreerst werd niets bij de grenscontrole gevonden, maar daarna zagen ze toch de bladmuziek. De titel was *Oude Hongaarse liederen over God*. De Roemeense inspecteur riep er een douanier bij die Hongaars kon lezen om erachter te komen wat er op het notenschrift stond. Hij begreep dat het iets met God te maken had, dus ze hebben onze auto opnieuw doorzocht. Dit was een zeer grondige inspectie en ze hebben dus de spullen uit Nederland (plaatjes op flanel gedrukt) en de cassette met de preken gevonden. Lóránt Hegedús was een geweldige spreker met een enorme stem. Ze zetten de cassette in de speler en ze zetten het op de luidspreker. Er werd gezongen en gepreekt. Ze wilden natuurlijk horen of er iets gevaarlijks aan was. We hebben ze gerustgesteld dat het slechts gewoon om een kerkdienst ging en er was dus niets gevaarlijks aan. Ondertussen werd ik door de douane naar het kantoor geroepen. Hij vroeg me over de flanellen plaatjes. De kruising van Jezus en de wederopstanding stonden erop. Ik vroeg hem of hij wist wat er op de beelden stond. De Roemenen, die een Grieks-Orthodox volk zijn, zouden dergelijke religieuze beelden niet hebben durven vernietigen. We bleven praten over het verhaal van de dood van Jezus en de wederopstanding. Toen gaven ze opeens de plaatjes, de cassette en het notenschrift terug en lieten ons gaan. We brachten wel de halve nacht aan de grens door vanwege de controle, maar ze lieten ons toch gaan. Vaak konden we er geen verklaring voor vinden hoe dat allemaal mogelijk was. Soortgelijke smokkelpogingen hadden in andere gevallen veel ernstigere

gevolgen. We ervoeren Gods bescherming en dat hij ons over de grens had geholpen. We baden voor de douaniers die ons zouden doorlaten. Dániel Szabó en István Viktor staken vaak voor ons de grens over. Ze speelden een grote rol in dergelijke smokkelacties. Ze leerden ons dat je de douaniers met liefde moest behandelen, ze deden immers hun plicht. Meestal hadden we kleine cadeaus voor de douaniers: chocolade of koffie en dat hielp.

Als je over de grens was, had je je doel nog niet bereikt. Welke hindernissen hebben de smokkelaars in Roemenië ervaren?

Het grootste probleem was dat onze Roemeense broeders en zusters officieel geen buitenlandse gasten mochten ontvangen. Als iemand overbriefde dat er in het huis buitenlanders waren, was dat een ernstig misdrijf. In bijna elk dorp was er een verklikker die het meteen meldde als hij een buitenlandse auto zag. Het betekende dus een zeer grote risico als iemand een gast uit het buitenland ontving.

En hoe deed je dat dan als je geen aandacht wilden trekken met een auto met een Hongaars kenteken?

Je moest niet altijd met de auto gaan. Vanuit Debrecen was het ook mogelijk om met de bus of trein naar Oradea te reizen. We probeerden vooral basisvoedsel, zoals meel, suiker, chocolade, thee en blikjes mee te nemen. We deelden deze uit in Roemenië aan de mensen in nood. Meestal kwam het terecht bij grote families, predikanten, gemeenteleden. Op die manier kon je vermijden dat je met een auto met een Hongaars kenteken de aandacht trok.

Het kwam vast ook voor dat het onvermijdelijk was om met de auto te gaan. Hoe ging het dan?

Met mijn vrienden reisden we altijd tijdens de paasvakantie, op Goede Vrijdag of op Witte Donderdag in een Wartburg naar Roemenië. Bij zulke gelegenheden gingen we naar 5, 6 of 7 plaatsen, naar onze predikanten-kennissen. Ik herinner me dat er toen veel mensen naar een kerkdienst kwamen op Goede Vrijdag, ook al was het daar een werkdag.

Hoe kon u christelijke literatuur over de grens smokkelen?

Er bestaan verschillende manieren om literatuur te smokkelen. We probeerden vooral Bijbels over de grens te krijgen. Er waren Bijbels zonder een hard kaft, een soort paperback uitgaven. Dat waren meer flexibele edities. We hebben van de Nederlanders veel grote blikken melkpoeder gekregen. Enorme dozen van 5 kilogram. Het blikken deksel was goed afsluitbaar en er zat ook nog een papierdeksel eronder. We openden de dozen, sneden het papierdeksel rondom los en haalden het grootste deel van het melkpoeder eruit. We vervingen vervolgens het melkpoeder door vijf à zes Bijbels of andere christelijke boeken. We wikkelden de boeken in plasticfolie. Dan stopten we zo veel melkpoeder terug als we konden en we drukten het deksel van de doos erop. Dat was de meest voorkomende methode. Soms gebruikten we een pakje meel of suiker van één kilogram als dekmantel. We openden de verpakking, haalden wat bloem of suiker eruit en deden de buigzame Bijbels erin. Daarna plakten we de verpakking weer af. Dus als we tien kilo meel over de grens vervoerden, waarvan er bijvoorbeeld in vijf een Bijbel was, merkte niemand dat. Deze operaties hebben we voorname-lijk 's avonds hier in het internaat uitgevoerd. Er waren altijd enkele leerlingen die kwamen helpen. We probeerden ervoor te zorgen dat de leerlingen die de pakketten vervoerden niet precies wisten wat erin zat. Ze dachten dat ze slechts melkpoeder, bloem of suiker in hun rugzak hadden en dus geen stress hadden bij de grensovergang omdat ze niet wisten dat zij bijbels aan het smokkelen waren. Enkele leerlingen waren echter ingewijd. In sommige gevallen werden onze smokkelaars gepakt, en werden de Bijbels in beslag genomen. De Roemeense autoriteiten hebben in die tijd de Bijbels tot wc-papier verwerkt. Ik heb zulke wc-papierrollen gezien die uit in beslag genomen Bijbels waren gemaakt. Veel Bijbels werden echter met succes over de grens gesmokkeld. Onze broeders en zusters over de grenzen wisten niet wat in de zending zat. Ze waren blij met suiker en bloem, maar ze waren nog blijer toen ze de Bijbels in de pakjes vonden.

Wat voor soort Bijbels werden Roemenië binnengesmokkeld?

In Hongarije was het mogelijk om in beperkte oplage Bijbels te kopen tijdens het communisme. Er werd zelfs een nieuwe Bijbelvertaling gemaakt, maar daar was copyright op. Om de nieuwe vertaling te herdrukken had je toestemming nodig. De oude Bijbelvertaling van Károli was echter niet beschermd. Daarom werd deze oude vertaling in grote hoeveelheden

in Nederland herdrukt. Helaas is dit een moeilijk verstaanbare vertaling uit de 16de eeuw. Vooral jongeren hadden er moeite mee. Voor mensen in Transsylvanië die Hongaarstalig waren, maar naar Roemeense scholen gingen, was dit nog moeilijker te begrijpen. We hadden echter geen keuze, omdat de nieuwe vertaling niet in het buitenland herdrukt kon worden.

Waar kwamen de christelijke boeken vandaan?

In Hongarije was er de Evangelische Uitgeverij. Die is nog steeds actief. Dat is de uitgeverij van de Christelijke Broedergemeente in de Óstraat in Boedapest. Ze lieten in Zwitserland veel boeken drukten van goede kwaliteit. Ook qua taal waren deze boeken goed verzorgd. Het waren goed georganiseerde acties. Onze Zwitserse broeders en zusters verstuurden dozen vol boeken via de post. De zendingen werden aan de grens gewoon doorgelaten. Zeer goede, grondig proefgelezen boeken kwamen op die manier Hongarije binnen. In de jaren tachtig was de vraag, hoeveel boeken uit het buitenland Hongarije werden binnengelaten. Uit andere bronnen hebben we ook christelijke literatuur ontvangen. Die was echter niet altijd van goede kwaliteit. Met de Nederlanders hadden we ook een conflict wegens de kwaliteit. Zij dachten dat het enige wat telde was dat het evangelie de mensen moest bereiken. Er waren echter boeken die in een onbegrijpelijk Hongaars werden geschreven. Dat vonden we niet goed, en we wilden deze boeken niet naar Roemenië doorsturen. De situatie in Roemenië omtrent de Hongaarse taal was al erg complex. Het was de taal van een onderdrukte minderheid. Als we literatuur in slecht Hongaars naar Roemenië zonden was het geen goede boodschap voor de Hongaren daar. In de jaren 1990 werd de Uitgeverij Kionónia in Cluj-Napoca opgericht. Dit is een serieuze christelijke uitgeverij die goede kwaliteit boeken op de markt bracht. Na de val van de muur was het dus niet meer noodzakelijk christelijk literatuur in het buitenland te laten drukken.

Kunt u me iets over de geheime conferenties vertellen?

Drie steden waren betrokken bij deze acties in Hongarije: Boedapest, Debrecen en Miskolc. Soms hebben we illegale conferenties georganiseerd. Die vonden plaats in het internaat van het college in Debrecen of in woningen van particulieren. Hier kwamen de leiders van de kleinere christelijk groepen. We lazen de Bijbel en wisselden informatie uit. We berichtten over onze ervaringen en onze methoden. We vroegen ons af hoe we elkaar op

het heel praktische vlak konden helpen. We hadden bij voorbeeld het idee dat we in plaats van ingeblikt voedsel de mensen op een andere manier konden helpen. Het geld dat we van de Nederlandse broeders en zusters kregen, konden wij bij voorbeeld gebruiken om een varken te kopen in een dorp in Transsylvanië en dan zouden we het ter plekke slachten, verwerken en uitdelen onder onze broeders en zusters in nood. Dat is ook voordeliger voor de mensen daar. Een ander probleem was het gebrek aan bruikbare landkaarten. We moesten oude Hongaarse landkaarten met recente Roemeense reisgidsen vergelijken, om überhaupt de namen van bepaalde locaties en namen van de dorpen te kunnen identificeren. We hebben enkele leerlingen deze taak gegeven, die goed waren in aardrijkskunde. Op de conferenties deelden we deze kaarten met de broeders en zusters en zodoende konden ze de plaatsen in Roemenië überhaupt vinden. We hebben ook afgesproken wie met welke dorpen en steden in Transsylvanië contact houdt. Wij hebben het werkgebied dus onder elkaar verdeeld. Na de omwenteling was er geen behoefte meer aan illegale conferenties.

Wat vond de officiële kerkleiding van deze activiteiten?

De kerk wilde er officieel niets van weten. Die kon immers, gecontroleerd door het communistische regime, in het openbaar deze activiteiten niet ondersteunen. De gereformeerde bisschop van toen (Elemér Kocsis, 1926–2009) en de kerkleiders zagen het gewoon door de vingers, maar ze vonden het eigenlijk niet erg.

Hoe trad de overheid tegen dergelijke acties op?

Het communistische machtsapparaat was minder georganiseerd dan je zou verwachten. Je zou kunnen denken dat ze iedereen goed hebben geobserveerd, maar later kwamen wij erachter dat er onvoldoende communicatie was tussen de politiecorpsen en grenswachters van verschillende provincies. Dat betekende dus, dat als je aan de ene grensovergang werd gepakt wegens verdachte literatuur in je auto, je even later bij een andere grensovergang het kon proberen over de grens te komen. Ze communiceerden onvoldoende met elkaar en gaven dus niet het kenteken van ‘verdachte’ auto’s door, die vroeger elders gepakt waren. Aan de andere kant was het beangstigend dat ze heel veel informatie over verdachte personen hebben verzameld. Ze hadden dikke dossiers volgeschreven over de Nederlandse broeders en zusters en over Hongaarse smokkelaars.

Hebben de Nederlanders verteld door welke organisatie zij werden gestuurd?

Nou dat hebben zij niet aan de grote klok gehangen. Wij waren al blij dat de Nederlanders kwamen helpen en wij wisten weinig van hun achtergrond. In Nederland was er niet veel contact tussen mensen uit verschillende organisaties en kerken. We hoorden over *Open Doors*, maar we waren niet echt in contact met deze organisatie. Wij hadden echter wel contacten met *Stichting Hulp Oost-Europa*. Later, in 1995, werd door deze organisatie het kindertehuis in Nagydobrony in Oekraïne opgericht. Dominee Lucius W. de Graaff stond bekend als iemand die de situatie in Oost-Europa goed kende.

Hoe hebben de leerlingen van het college deze activiteiten beleefd?

De leerlingen die hieraan hebben deelgenomen, vertellen nog steeds met trots hierover. Voor velen van hen was het een ervaring voor hun leven. Ik ging onlangs met pensioen en kreeg een gedenkboek van de leerlingen. Meerdere leerlingen schreven erover hoeveel deze acties voor hen betekenden. Bij meerdere leerlingen heeft het een effect gehad op hun beroepskeuze. Ze zagen mensen die in nood waren en dat bepaalde hun kijk op de wereld.

In hoeverre waren deze acties succesvol?

Dergelijke hulpacties hebben altijd een keerzijde. Soms probeerden we mensen te helpen die het minder nodig hadden, terwijl mensen in nood niet altijd hulp kregen. Dat veroorzaakte ook veel spanning. In sommige gevallen kwamen we erachter dat de geleverde producten op de markt werden verkocht. Van het geld kochten de mensen sigaretten. Ik vind het echter belangrijk dat door deze acties een heel belangrijk dienstgebied ontstond, wat nog altijd actief is. De bijbelmokkel was een gewaagde illegale actie, maar het was slechts het begin.

Was dat een eenzijdige actie met een eenrichtingsverkeer of zijn er ook pakketten uit Roemenië naar Hongarije gekomen?

Vanuit Roemenië werden er ook belangrijke spullen naar Hongarije overgebracht. Zo kwam het manuscript van Sándor Szilágyi's getuigenis *Mijn gelukkige gevangenschap* via deze relaties bij ons terecht. Vervolgens werd het materiaal naar Nederland doorgestuurd om het daar te laten drukken.

De leerlingen werden aan de grens minder gecontroleerd, ze konden dus bijvoorbeeld manuscripten makkelijker over de grens smokkelen. Het waren zeer belangrijke documenten.

Waren er mensen die uit Roemenië naar Hongarije vluchtten?

In de laatste twee jaar (1987–1988) van het regime kwamen er heel veel vluchtelingen uit Roemenië naar Hongarije. Hier in Debrecen was er ook een opvangcentrum voor vluchtelingen in de Hervormde Kleine Kerk. Daar hebben mensen het niet echt over. En in de zomer zat een van de studentenkamers van het college propvol met gebruikte kleren voor de vluchtelingen uit Transsylvanië. Csaba Papp was toen dominee van de gemeente en hij heeft deze inzamelingsactie georganiseerd. Het was half illegaal, maar er was toch informatie over en de mensen wisten waar ze hulp konden krijgen.

Heeft bijbelsmokkel een ethisch dilemma veroorzaakt?

Het is een zeer grote ethische kwestie. Ik moet zeggen, ik denk dat wij wel de goedkeuring hadden van God. Er waren twee dingen die een tweestrijd veroorzaakten in de mensen. Aan de ene kant moest je de wet en de overheid gehoorzamen. Aan de andere kant moest je God gehoorzamen. Maar als gereformeerde calvinist kon ik deze spanning wel snel oplossen. Volgens Calvijns leer over tyrannenmoord zijn er sommige wereldlijke wetten in strijd met de goddelijke wetten. In dat geval is het wel duidelijk dat Gods geboden boven de wereldlijke wetten staan. De wetten letterlijk volgen is niet altijd juist. Verschillende mensen waarschuwden mij, zelfs uit de kerk kwamen vermanende stemmen: weet je dat jullie over de schreef zijn gegaan? Jullie moeten dit allemaal stoppen. Wij waren echter van mening dat dit gewoon de makkelijkere weg zou zijn. Als je zo denkt dan is het een smoes om gewoon niets te doen. Wij vonden dat de overheid in verband met de kerken buiten zijn boekje is gegaan. Om deze reden betekende bijbelsmokkel geen ethische kwestie voor ons. Het was echter moeilijk om alles zonder haat en provocatie te doen. Wij moesten ons werk met liefde doen. Natuurlijk hebben we geprobeerd de wet zoveel mogelijk te volgen. Wij probeerden bijvoorbeeld niemand van onze gastheren verdacht te maken. De bezoeken konden ernstige gevolgen hebben voor die mensen. Dus als iemand ons vroeg bij hem geen bezoek te brengen, dan deden wij

het natuurlijk niet. We moesten erg voorzichtig blijven om niemand in problemen te brengen.

Hoe was de situatie na de val van de muur?

Toen de muur viel en de grenzen opengingen, was het een enorm voordeel dat we al contacten en kennissen hadden in Roemenië. Kerst 1989, toen het communistische Ceausescu-regime met geweld omvergeworpen werd, was buitengewoon verrassend voor ons. Elk minuut kwamen enorme vrachtwagens met hulpgoederen vooral uit Nederland (bijv. van de organisatie *Dorcas*). De organisatie *Artsen zonder Grenzen* zat al in december bij ons om informatie te krijgen over onze contacten in Roemenië. Als de dictatuur ten val zou komen, zouden ze spoedig kunnen komen om te helpen. Daarom waren onze relaties over de grens zeer belangrijk. Wij vroegen enkele mensen die uit Transsylvanië naar Hongarije gevlucht waren en goed Roemeens spraken mee te werken. Ze konden met de vrachtwagens vol met de hulpgoederen naar Roemenië rijden. Op dat moment was het in Roemenië nog een grote chaos. Onze bisschop belde me op en zei dat veel buitenlandse organisaties hun hulp hebben aangeboden. We huurden een magazijn waar we de hulpgoederen gemakkelijker konden sorteren. De hulp kwam dus hierheen en we stuurden het door. De leerlingen hielpen ons hier ook. In die tijd lag de focus niet meer op literatuursmokkel. We hadden onze contacten met kerken, predikanten die we doelbewust konden steunen.

Zijn er nog dergelijke Nederlandse connecties?

Ja. We zijn nog steeds actief. Het gaat nu natuurlijk niet meer om kleine smokkelacties, maar om grootschalige subsidies. De kleine acties hadden natuurlijk hun nut en leidden tot het opbouwen van een soort vertrouwen en tot een netwerk van relaties. Nederlandse organisaties helpen ons nog steeds.

U zei dat er meer aan de hand was dan bijbelmokkel. Welke andere activiteiten zijn uit deze relaties gegroeid?

In 1990 bleek dat op het gebied van gezondheidszorg Roemenië buitengewoon achtergesteld was. Toen de Sovjet-Unie uit elkaar viel, bleek de situatie in de Sub-Karpaten in West-Oekraïne nog erger. Zieke mensen namen met ons contact op en vroegen ons om hulp. In het begin was het

gemakkelijk, Hongaarse ziekenhuizen en artsen stonden er open voor. Ze wilden allemaal helpen. Maar daarna was er meer nodig. De mensen die in Hongarije een behandeling kregen, hadden onderdak nodig. Eerst bood een vriend van ons zijn appartement aan, later gaf de bisschop ons subsidie om een appartement voor die mensen te huren. Maar het was al aan het begin duidelijk dat het op de lange termijn niet zou gaan op die manier. In 1991 richtten we daarom de stichting *Kőszikla* (Rots) op. Toen stapten wij dus uit de illegaliteit en werd ons werk officieel. We kregen een vervallen schoolgebouw in de Pacsirtastraat in Debrecen. Hier konden de patiënten en hun familieleden onder bescheiden omstandigheden overnachten. Dezelfde leerlingen die betrokken waren bij de smokkel en hulpverlening tijdens het communisme kwamen om daar te werken. In de eerste tijd behandelden ziekenhuizen deze buitenlandse patiënten bijna gratis. Daarna werd de Hongaarse gezondheidszorg hervormd en de situatie werd moeilijker. In 1998 verhuisde de stichting naar een nieuwe locatie in de Epreskert in Debrecen. Daar werd het werk voortgezet. Na verloop van tijd werd de regeling van stichtingen in Hongarije heel ingewikkeld. We hadden boekhouders, facturen, statistische rapporten en jaarrekeningen nodig. Ons werk werd door de stichting zo geleidelijk aan volledig legaal. Jos Colijn uit Nederland was lid van het eerste curatorium van de stichting. Hij studeerde toen in Debrecen en woonde in ons voormalige appartement. Toen hij terug naar Nederland ging, richtten ze het Nederlandse equivalent van onze stichting *Kőszikla*, *De Rots* op. De Hongaarse stichting bestaat nog steeds. Elk jaar ontvangen wij van verschillende mensen en gemeenten steun voor ons werk. Vroeger deden we het kantoorwerk van *Kőszikla* in het Gereformeerde College of thuis in ons appartement. Nu hebben we een kantoor in de stad en met Nederlandse steun hebben we ook een busje kunnen kopen. Duizenden mensen konden weer gezond worden dankzij de hulp van de stichting. Momenteel is de stichting vooral met patiënten uit de Sub-Karpaten bezig. De gezondheidszorg is in Roemenië iets verbeterd. Dit werk is uit de illegale smokkel voortgekomen. De relaties die wij over de grens hadden kregen een nieuwe vorm. Er zijn verschillende predikanten die betrokken zijn geweest bij smokkel en nu steunen zij regelmatig onze stichting *Kőszikla* met hun gemeente. Ze brengen vruchten, groenten, en bezoeken de patiënten. Gemeenten uit meerdere landen hebben op deze manier contact met elkaar. Sommigen staakten hun hulp, anderen bleven helpen. Mijn vrouw en ik hebben het gevoel dat wij van God deze taak hebben gekregen.

Gábor Pusztai

Van vluchteling tot staatssecretaris

Interview met Dzsingisz Gábor

Meneer Gábor, u woont al sinds 1956 in Nederland, hoe bent u hier terechtgekomen?

Ik ben in 1940 in Győr geboren, maar eigenlijk kom ik uit Sopron. Op 4 november 1956, toen de Russische troepen Hongarije waren binnengevallen, ik was toen 16 jaar, vluchtte ik uit Hongarije.

Kunt u iets vertellen over uw familieachtergrond?

Mijn vader, Dr. Géza Gábor was rector van een gymnasium in Sopron, maar na 1945 werd hij uit zijn ambt gezet. Hij behoorde tot de katholieke intellectuelen die heel strijdbaar waren, hij werd gearresteerd, geïnterneerd en later ook gevangengezet. Hij hoorde tot de oude elite dus toen de communisten de macht overnamen, werd hij samen met vele anderen meteen opgepakt. Toen hij werd vrijgelaten, kon hij slechts een baan krijgen als doodgraver op een kerkhof, later in een ijzerwarenfabriek als slijper. In het gymnasium mocht hij nooit meer werken. In 1956 nam hij actief deel aan de opstand. In Sopron werd hij voorzitter van de arbeidersraad en hij werd in januari 1957 opnieuw gearresteerd. Als politieke gevangene moest hij in een steengroeve werken en pas in 1963 werd hij weer vrijgelaten met de eerste amnestiegolf. Hij bleef bewust in Hongarije, hij wilde het land niet verlaten. Hij was een overtuigde anticommunist, een heel principieel iemand. Mijn vader had trouwens een Poolse moeder en schreef een Pools–Hongaars woordenboek. Mijn moeder kwam uit Wenen.

Zij was dus een Oostenrijkse, met Servische grootouders en voorouders uit Moravië.

Uw voornaam klinkt in de Hongaarse oren ietwat eigenaardig. Heeft het een bepaalde reden dat u deze voornaam kreeg?

Mijn vader was jurist en leraar geschiedenis, Grieks en Latijn. Hij was erg bezig met de Oosterse wortels van het Hongaarse volk en hij was aanhanger van de „Toeraanse beweging”. Vooral de Hongaars–Mongoolse verwantschap heeft hij intensief bestudeerd. Via deze studie had hij veel over Dzjengis Khan gelezen en zo kwam ik aan deze voornaam. Waarschijnlijk ben ik de enige in Hongarije met deze voornaam. In Turkije dragen er wel vele mensen de naam Dzjengis.

Uw vader heeft dus in 1956 de beslissing genomen in Hongarije te blijven, maar tegelijk heeft hij zijn gezin het land uitgestuurd. Deze beslissing moest voor de familieleden erg zwaar geweest zijn.

Ik had willen blijven en vechten, maar dat wilde mijn vader niet. Ik had een broer die op 16-jarige leeftijd door een Russische scherpschutter werd doodgeschoten. Hij wilde niet nog een zoon verliezen. Het was een overwogen, doordachte keuze van hem. Als mijn vader iets van mij vroeg, was het duidelijk dat ik het ook deed. Mijn zus en haar kinderen, mijn moeder en ook ik moesten weg. Het was een zondag, wij waren ’s ochtends juist in de kerk. Wij hoorden via de luidsprekers op straat dat Hongarije in oorlog was met Rusland. Toen we thuiskwamen, zei mijn vader dat wij onmiddellijk het land uit moesten. En nog op die dag, om half twee ’s middags waren wij in Oostenrijk. Wij hadden nog het idee, als de Russen verslagen zijn, dan komen we terug. In Oostenrijk kwamen wij, mijn moeder, mijn zus, haar twee kinderen, en ikzelf in Traiskirchen terecht, in een groot kamp. De man van mijn zus bleef in Komló, nam deel aan de revolutie, maar later moest hij ook vluchten omdat hij op de dodenlijst stond.

Waarom heeft u toen Nederland als emigratieland gekozen? De meeste vluchtelingen gingen naar de Verenigde Staten, Canada of Australië.

Mijn moeder was een Weense, dus ze sprak Duits als moedertaal. Ons werd aangeboden om naar Nederland, Duitsland, Oostenrijk, of naar Amerika te gaan. Toen zeiden mijn moeder en mijn zus tegen mij: “Jij bent de jongste, het gaat om jouw toekomst, waar wil jij naartoe?” En ik wilde alleen maar

naar Nederland. Waarom? Het is een vrij eenvoudig verhaal. Ik mocht in Hongarije na mijn lagere schoolopleiding niet naar de middelbare school omdat ik de zoon was van een zogenaamde reactionair. Ik was een outcast en werd dus in Sopron, waar dertig middelbare scholen waren, nergens toegelaten. En toen werd een truc bedacht. Ik zou naar Komló gaan, een mijnwerkersstad in Zuid-Hongarije, omdat mijn zwager daar directeur was van het mijnbedrijf. En er moest een nieuwe middelbare school, een gymnasium worden opgericht voor de kinderen van de mijnwerkers. En die moest natuurlijk leerlingen hebben. En toen heeft mijn zwager tegen de directeur van de nieuwe school gezegd, dat hij een aangenomen zoon had – dat was ik – die hier best wel leerling wilde worden. Zo werd ik aangenomen in Komló aan de startende middelbare school. Er moesten natuurlijk in de nieuwe school ook leraren komen, maar er was een gebrek aan leraren. Toen hebben ze een lerares gevonden, dat was een uitstekende leerkracht uit Boedapest, maar zij was geïnterneerd en eigenlijk net vrijgelaten uit de varkensschuren van een of andere boerderij op het platteland. Dat was 'Csillag néni'. Zij werd vrijgelaten om in de nieuwe school les te geven: aardrijkskunde en geschiedenis. Zij was als kind met de kinderactie in 1920–22 in Nederland geweest. Zij heeft er perfect Nederlands geleerd en elke les begon zij in Komló met een kwartiertje over Nederland en het Nederlands. Aardrijkskunde en geschiedenis waren belangrijke vakken toen, ik geloof dat we vier à zes lessen per week hadden in die vakken. Dat betekende dat wij als leerlingen vier à zes keer per week een verhaal over Nederland te horen kregen, over de mensen, hoe aardig de Nederlanders waren, dat je je fiets zomaar op straat mocht laten staan, zij vertelde over de religie, de schepen die boven je hoofd voeren op een kanaal en dat fascineerde mij allemaal. Zij heeft ons ook over de geschiedenis van Nederland verteld. Over Willem van Oranje, en ook over Maria van Hongarije. De contacten tussen beide landen kwamen sterk naar voren. Het was dus aan haar verhalen en invloed te danken dat voor mij in 1956 alleen maar één land mogelijk was om naartoe te gaan en dat was Nederland. Aan het begin, in het kamp in Traiskirchen, dachten wij er niet aan om ergens naartoe te gaan. Wij zaten op de Amerikanen te wachten die ons zouden komen bevrijden. Die hebben ons aardig opgestookt om in opstand te komen, en dan hebben zij ons laten vallen. Het was dus een tot mislukking veroordeeld verhaal. Dat zien wij nu ook in de wereld gebeuren, precies hetzelfde.

Dzsingisz Gábor in 1958 in Nederland

Maar na drie dagen werden wij al in het kamp door mensen benaderd, die uit Nederland kwamen en vroegen of wij niet naar Nederland wilden. De Nederlanders hadden criteria voor de op te vangen vluchtelingen opgesteld. Mensen met kleine kinderen en onvolledige gezinnen kregen de voorkeur. Wij voldeden aan deze humanitaire criteria. Maar Nederland gaf ook de voorkeur aan alleenstaande jonge mensen, vooral studenten en mijnwerkers. Nederland had toen bijvoorbeeld mijnwerkers in Limburg nodig, dus zij werden met voorkeur naar Nederland gehaald. En er waren ongeveer driehonderd Hongaarse studenten-vluchtelingen naar Nederland gehaald. Het toeval wilde dat de hoge commissaris der vluchtelingen van de Verenigde Naties Victor Beermann¹ was. Hij was een Nederlander die in Wenen zat. Hij was de hoogste baas en zorgde ervoor dat de vluchtelingen onder de verschillende landen werden verdeeld, dat zij naar die landen werden vervoerd, zorgde voor financiële middelen, enz. Beermann hoorde dus dat wij naar Nederland wilden en nam met ons contact op. Toen het duidelijk was dat wij naar Nederland zouden gaan, op 13 november, zei hij dat wij in het begin bij zijn schoonouders in Nijmegen terecht konden komen. Nederland had toen een vluchtelingenbeleid dat de vluchtelingen heel snel bij gezinnen werden geplaatst die bereid waren om hen in hun eigen huis op te nemen. Daar werd ook een vergoedingssysteem voor ontwikkeld. De mensen kregen een bepaald bedrag per dag. Dat was een buitengewoon humane benadering en het heeft ook zeer goed gefunctioneerd. Dat was ook mede de oorzaak dat 85-90% van de Hongaarse vluchtelingen zo buitengewoon goed zijn terechtgekomen in Nederland. Vanaf het eerste moment integreren en liefdevol opnemen, dat was de aanpak. Victor Beermann zei dus dat zijn familie ons kon ophalen als we eenmaal in Nederland waren en dan zagen we nog wel hoe het verder ging. In Nederland werden wij met alle andere vluchtelingen eerst ontvangen in Utrecht in de Juliana-hal. Het was een zeer gedenkwaardige ontvangst, de koningin zelf heeft de mensen welkom geheten. Ik heb haar niet gezien, maar haar stem wel via de luidspreker gehoord. Het was geweldig, toen zij haar toespraak beëindigde met de eerste regel van het Hongaarse volkslied in het Hongaars: 'Isten áldd meg a magyart!' Het was een zeer emotioneel moment. Het was geweldig. De koningin van Nederland sprak in het Hongaars de vluchtelingen aan. Het was fenomenaal. Wij gingen dan naar Ootmarsum, naar een vakantiehuis van de PTT, waar heel wat Hongaren werden ondergebracht. Daar werd iedereen door de AIVD gecheckt, je kreeg een pasje dat je ondervraagd en gecontroleerd was. En van daar heeft de familie Beermann

ons opgehaald en gingen we naar Nijmegen. Een paar dagen later zat ik al op het Canisius College.

Er waren toen natuurlijk duizenden vluchtelingen uit Hongarije naar Nederland gekomen.

Nou, uiteindelijk waren dat maar drieduizend. Met veel moeite. Drees² vond het al aan de hoge kant en met veel moeite heeft Klompé³ nog duizend bij kunnen praten in het kabinet. Tegenwoordig draaien we onze hand niet meer om voor dertig- of veertigduizend.

Wij zijn dus in Nijmegen bij de familie Beermann terechtgekomen, in een groot huis. Eigenlijk was dat de schoonfamilie van Beermann, de familie Butke. Meneer Butke was kolonel in het Nederlands leger en was dus getrouwd met de zus van Beermann. Mevrouw Beermann zorgde ervoor dat ik binnen drie dagen tot het Canisius College werd toegelaten als interne leerling. Ik werd dus door de paters Jezuïeten opgenomen als interne leerling, dat betekende dat ik er ook woonde. En daar heb ik ook het eindexamen gehaald. En Butke zorgde ervoor dat mijn moeder, mijn zus en haar kinderen door het leger in Ede geadopteerd waren. Zij hebben hierdoor in Ede een woning van het leger toegewezen gekregen, die werd ingericht, etc. Het gebeurde vrij snel, zodat in december, toen mijn zwager uit Hongarije vluchtte en naar Nederland kwam, hij al onmiddellijk naar die woning kon waar zijn vrouw en kinderen en ook zijn schoonmoeder zaten.

Kon u toen nog contact houden met uw vader?

Mijn vader zat toen in de gevangenis. Hij werd nog in februari 1957 in de ijzerwarenfabriek opgepakt, waar hij voorzitter was van de arbeidersraad en werd in de beruchte gevangenis in Márianosztra opgesloten, waar hij in de steengroeve moest werken. Nadat hij werd vrijgelaten hebben we pogingen gedaan om hem naar Nederland te halen. Hij werd persoonlijk uitgenodigd door de minister van buitenlandse zaken Luns,⁴ de Hongaarse autoriteiten wilden hem ook dolgraag weg hebben uit Hongarije, maar hij weigerde gewoon het land te verlaten. Hij zei, “ze willen mij kwijt, maar ik wil niet weg.” Ik weet nog, toen we de ene keer hem in 1969 in Sopron bezochten en samen naar het museum gingen, stonden we midden in de zaal en hij hoorde het verhaal van een of andere gids over de geschiedenis en hij begon zich op te winden en begon hardop te roepen: “Dat is de grofste

communistische leugen! Dat klopt niet wat u daar aan het vertellen bent!” Zo ging het dan. Hij kon het gewoon niet laten. Het zat diep in zijn genen. Hij had een Poolse moeder die super katholiek was. En dat was voor hem natuurlijk ook bepalend.

Even terug naar uw verhaal. U bent dus goed terechtgekomen in Nederland, eindexamen gedaan. Wist u toen al wat u wilde doen in het leven?

Door mijn familieachtergrond en de gebeurtenissen was ik zeer sterk politiek georiënteerd, in de klassiek conservatieve betekenis van het woord. Wel met een sociaal-progressieve inslag. Ik wilde van meet af aan in het publieke leven terechtkomen, ook toen al ik vanaf 1959 in Tilburg economie ging studeren, internationaal bestuursrecht. Na mijn studie in 1966 had ik de keus om hetzij bij de overheid, hetzij in het bedrijfsleven te gaan werken en ik heb heel bewust gekozen voor de overheid omdat ik de publieke zaak eigenlijk belangrijker vond. Ik had een beetje een afkeer van het neoliberale kapitalisme. In het redelijk progressieve Tilburgse studentenleven was dat ook de normale gang van zaken. Het was een bewuste keuze van mij dat ik of in de vakbeweging of bij de overheid ging werken, en niet in het bedrijfsleven. Ik ging bij het ministerie van economische zaken werken op de integratieafdeling en heb een paar studies gemaakt over het Warschaupact, bijvoorbeeld. Dat vonden ze belangrijk. Ik heb dat werk zeven jaar lang met heel veel plezier gedaan. Toen het spannender werd met de economie, toen zeiden ze: “Ja, Europa is belangrijk, maar onze eigen economie is ook belangrijk en we moeten vooral zorgen dat de Nederlandse industrie goed uit deze tijd komt.” Toen werd ik overgeplaatst naar de scheepsbouwafdeling waar ik later hoofd van werd. Daar had ik op een gegeven moment een conflict met mijn directeur. Hij verweet me dat ik niet snel genoeg was met een bestelling van een jacht bij een van de scheepswerven voor een vriend van hem, een privéverzoek dus. Ik had de opdracht 's morgens gekregen, in de middag kwam hij kijken of dat in orde was. Nou, wij kregen daar behoorlijke ruzie over. Ik moest werken aan een opdracht voor de minister, dat was mijn eerste taak en de bestelling van een jacht komt pas daarna. Nou, dan begon hij weer met ruziën en ik nam hierop onmiddellijk ontslag. Dat was in 1973. Het was een emotionele beslissing, maar wel begrijpelijk als je in je eer wordt aangetast. Ik vind het toch een van de *guidelines* [richtlijnen, red.] in je leven dat je naar je eer luistert.

Met koningin Beatrix in 1988

De volgende dag werd ik bij de directeur geroepen en werd mij een hogere baan aangeboden, ik kreeg dus een bevordering, maar dat heb ik niet geaccepteerd. Zo werkt het namelijk niet. Op mijn afscheidsfeest zei de directeur tegen mij: 'Je zal nog op het ministerie terugkomen als staatssecretaris.' Vele jaren later gebeurde het inderdaad, maar op dat moment zat ik zonder baan. En toen werd ik gebeld van de gemeente Den Haag of ik daar hoofd economische zaken wilde worden. Die baan heb ik aangenomen, later werd ik kabinetschef van de burgemeester, daarna vanaf 1983 burgemeester in Haaksbergen tot 1990, later werd ik staatssecretaris, raadslid, parlementslid en ook diplomaat in Boedapest.

Welke baan vond u het leukst?

Ik kan daar geen antwoord op geven. Ik vond ze allemaal leuk. Het ministerie voor economische zaken vond ik erg leuk, met de vergaderingen in Brussel en Luxemburg voor de Europese Kolen en Staalgemeenschap waar ik verantwoordelijk voor was, het schependepartement vond ik ook geweldig. De baan in Den Haag was ook zeer spannend. De uitplaatsing van de

rijksdiensten uit Den Haag stond ter discussie en ik heb het onderzoek geleid dat het tegendeel moest bewijzen. Ook het politiebeleid waar ik terecht was gekomen vond ik uitstekend en een heel belangrijke taak. De samenwerking tussen hoofdcommissaris en burgemeester vond ik ook een fantastisch mooie job. Als je zelf burgemeester bent, dan is het ook iets geweldigs, omdat je dan heel veel voor de mensen kunt doen. In zo een plaats als Haaksbergen met 24.000 inwoners kun je als burgemeester heel veel doen voor de mensen. Als burgemeester ben je niet slechts een bureaucraat, het is niet alleen maar een administratieve functie. Je kunt heel veel invloed hebben op het welzijn van de mensen. Het staatssecretariaat, dat hierop volgde tussen 1990 en 1994, dat was natuurlijk een eer van waarde. Mijn eerste portefeuille was natuurbeleid. Het was een geweldig plan voor dertig jaar, ik heb ervan genoten. Dan was ik vier jaar lid van de Tweede Kamer. En dan was ik vanaf 1998 zeven jaar in Boedapest diplomaat. Het waren fenomenale jaren. Dus ik vond alle banen die ik had leuk.

Had u contacten met de Hongaarse gemeenschap in Nederland?

Nee, daar heb ik geen deel van uitgemaakt. Toen ik op het Canisius College zat, werd Imre Nagy in Hongarije geëxecuteerd. Ik hoorde het van een medestudent op school. Toen heb ik gezworen dat ik niets met Hongarije en met de Hongaren te maken wilde hebben. Het was een keiharde beslissing. Een land dat een man opoffert om politieke redenen, een man die aan de goede kant stond, dat was voor mij onacceptabel. Een land dat dit doet is een gruwelijk land. Ik vond het onaanvaardbaar. En vanaf dat moment was ik bezig Hongarije, de Hongaarse gemeenschap in Nederland, iedereen achter mij te laten. Ik vond het zo gruwelijk, zo onaanvaardbaar, dat ik de sluis neergelaten heb. En dat duurde tot en met de uitspraak van Imre Pozsgay⁵ in januari 1989 dat de Hongaarse opstand in '56 een volksofstand is geweest, en geen contrarevolutie. Ik had tot dat moment een grote afstand bewaard tot Hongarije. Ik had wel goede contacten met bepaalde mensen. Budavári⁶ kende ik goed, hij is een vriend van mij geweest, mijn zwager zat in de katholieke beweging hier, en pater Matyasovics was een aardige pater. Ik kende wel individuen, ik ging ook met hen om, maar met de gemeenschap was ik op geweldig grote afstand. Het duurde dus tot de uitspraak van Pozsgay. Toen dacht ik, nu gaat het gebeuren. Nu ben ik weer betrokken bij Hongarije.

Dzsingisz Gábor in 2012 als regeringscommissaris van de Floriade in Venlo

Na zijn vrijlating gingen wij, mijn vrouw en ik elk jaar naar Hongarije voor een week om mijn vader te zien, de kleinkinderen aan hem voorstellen, met hem even te spreken. Even Sopron in en dan weer Sopron uit, terug naar Oostenrijk. Dat ging elk jaar zo, vanaf 1969 tot aan zijn dood in 1983. Elk jaar was ik gedoogd, want dat was niet meer wat de Hongaren met mij deden, met mijn gezin voor één week. Mijn vader woonde in Sopron in zijn eigen huis, dat hij moest terugkopen van de staat, omdat alles werd genationaliseerd.

Heeft u dus in Nederland geen contact gehad met Hongaarse organisaties als Mikes of Hungaria Club?

Nou, ik ben wel eens naar de Mikes geweest, Sándor Németh kende ik vrij goed. Hij heeft mij Engels geleerd toen ik op de middelbare school zat. Hij was toen in Nijmegen docent en ik kwam bij hem een keer per week voor een les Engels. Hij was een geweldige man. Zijn broer, Gábor Németh werd later student in Tilburg, net als ik. Dus ik kende de Mikes wel, ik waardeerde ook het werk, maar ik had geen permanent contact met de mensen. Met Hongaarse Jezuiten ging ik wel regelmatig om, die hebben mijn voorkeur.

Was de emigratie blootgesteld aan de invloed van communistische propaganda uit Hongarije?

Mikes heeft mij een keer afgevaardigd naar een bijeenkomst in de vereniging van Hongaarse studenten in exil, de vereniging MEFESZ⁷ in Geneve en daar hebben ze mij gekozen in het bestuur. Een jaar later in 1966 werd ik voorzitter. De Amerikanen weigerden hun financiële ondersteuning omdat ze vonden dat MEFESZ toenadering zocht tot de Hongaarse staat, wat vroeger de Amerikanen juist geïnitieerd hebben. De Amerikanen wilden daarom een tegenvereniging oprichten, een zeer conservatieve Hongaarse studentenvereniging. MEFESZ was in hun ogen veel te toegeeflijk voor de Hongaarse staat. Ja, wij nodigden professoren uit Hongarije uit, wij ontwikkelden een beursbeleid zodat Hongaarse studenten naar Nederland konden komen. Daar zaten natuurlijk ook communisten tussen, maar ook de ogen van een communist konden worden geopend in de westerse wereld, ze konden zien wat democratie betekende, hoe je in harmonie met anderen kunt leven. Wij hadden een goed programma, in samenwerking met universiteiten in West-Europa. Ze kwamen naar Duitsland, Frankrijk, Zwitserland

om te studeren. De Amerikanen vonden het aan het begin leuk, maar ik denk dat ze een beetje teleurgesteld waren omdat ze niet iedereen in hun organisatie konden binnenhalen. Wij hebben de studenten redelijk afgeschermd en wij vonden dat ze geen Amerikaanse agenten moesten worden. Er ontstonden dus conflicten, subsidie werd stopgezet. Wij hadden geen geld, het brood van de communisten wilden wij niet, dus wij dachten, we heffen de vereniging op. Ik vond dat je niet kon laveren tussen de waarheid en de onwaarheid.

Hoe werd tegen de Hongaarse opstand in Nederland gekeken?

De Nederlanders waren altijd zeer positief over de Hongaarse opstand. Herdenkingen werden altijd ondersteund. Er werd een parallel getrokken tussen de Sovjetbezetting van Hongarije en de Duitse bezetting van Nederland tijdens de Tweede Wereldoorlog, maar een extra element was de zaak tegen kardinaal Mindszenty.⁸ Dat heeft in Nederland in katholieke kringen een geweldige weerklank gevonden. En dat was ook in 1956 een belangrijk onderwerp in de Nederlandse katholieke gemeenschap: wat de kardinaal allemaal werd aangedaan, hoe de communisten met hem omgingen. Een kerkvorst, die door de communistische politie gearresteerd, gemarteld, later veroordeeld en gevangengezet werd, dat stuitte de mensen in Nederland in die tijd zeer tegen de borst. Toen was de katholieke gemeenschap in Nederland politiek en maatschappelijk nog een sterke groep. Ook op het gebied van de sport leefde Nederland mee. De politieke situatie was de reden voor Nederland, naast Zwitserland en Spanje, om de Olympische Spelen in Melbourne te boycotteren. Dat was naar de Hongaren toe een geweldig gebaar van medegevoel en solidariteit. En zoals de Hongaren zich hebben ontwikkeld in Nederland, dat was ook zeer positief. Je hoorde geen nare dingen over Hongaarse vluchtelingen. Ze pasten zich goed aan in de samenleving. We kunnen zeker spreken van een geslaagde integratie.

Heeft uw geloof een rol gespeeld in uw politieke carrière?

Ja zeker. Ik was medeschrijver van het programma van de CDA. Ik was ook redacteur van een van de bladen van de CDA.

Heeft u met de kinderactie na de Tweede Wereldoorlog te maken gehad?

Nee. Maar een aangenomen zoon van Steenkamp,⁹ de oprichter van de CDA was een Hongaarse jongen die met die trein naar Nederland gekomen was. Gyula Szovány heette hij. Ik studeerde met hem in Tilburg, wij zaten in hetzelfde dispuut. Hij was een weesjongen, had geen ouders meer. Hij had de Hongaarse taal vergeten. Toen hij naar Nederland kwam, was hij nog een kleine jongen van 4-5 jaar. Hij was als laatste toegevoegd aan de groep kinderen, als 181ste. Zijn moeder was toen net overleden aan longkanker en de organisatoren vonden dat hij maar mee moest met de trein naar Nederland. Gyula is dan bij de familie Steenkamp terechtgekomen en later geadopteerd.

Wij beleven tegenwoordig heel spannende tijden. Het economische zwaartepunt van de wereld is aan het verschuiven. Europa en Amerika verliezen aan kracht. Wij hebben een milieucrisis, een migratiecrisis, een ideologisch conflict. Wij hebben te maken met radicale islam en terrorisme. Wat is uw toekomstvisie?

Eerst, welke kant het zou móeten opgaan. Het meest brandende probleem vind ik de toenemende kloof tussen arm en rijk. Wij zouden echt een stap opzij moeten doen van (het) neoliberal kapitaalisme. Er zou een internationale organisatie moeten komen die deze ontwikkeling gaat beteugelen. De manier waarop het kapitaal mensen uitbuit is gewoon ontolereerbaar. Soros heeft bijvoorbeeld een heel goed boek hierover geschreven. Hij voelt ook de noodzaak van deze stap. Als er geen internationale organisatie komt om het kapitaal te beteugelen dan gaan arm en rijk verder uit elkaar groeien, neemt de ellende in de wereld verder toe en dan gaat het op een bepaald moment ontploffen. Er komt eens een dramatisch moment van catharsis. Daarom is mijn eerste punt: probeer de eenheid te bewaren en de boel niet te veel uit elkaar te laten groeien. Het kan, als je niet je eigen belang centraal stelt, maar nadenkt voor de samenleving. Ik ben geen socialist, absoluut niet, maar de beginselen van gelijkheid dat zijn ook christelijke beginselen. Maar ja, die kant gaat de wereld niet op. Mijn tweede punt is de milieucrisis. Ik geloof niet dat de grote internationale conferenties dit probleem kunnen oplossen. Ik denk dat het bij de kleinere gemeenschappen moet beginnen, het moet beginnen in een bewustwordingsproces in een dorp of stad. Het moet laag beginnen en er zijn tekenen dat het ook gebeurt. Het watertekort in de wereld is schrikbarend. In dertig jaar tijd worden er

oorlogen gevoerd voor het water. Of wat er in het Amazonegebied gebeurt, in de schatkamer van de biodiversiteit van de wereld, is vreselijk. Er wordt er alleen maar omgehakt. Dat soort dingen moet je echt aanpakken. Dat is helaas ook iets dat de verkeerde kant opgaat. Teleurstellend. En dan het vluchtelingenvraagstuk, mijn derde punt. Het is een kakofonie van mensen die met elkaar praten, maar elkaar niet verstaan. Het is fantastisch dat we een verdrag van Geneve hebben, dat we een vluchtelingenverdrag hebben. Maar de hele migratieproblematiek in een vluchtelingenvraagstuk stoppen is belachelijk. En dat is ook de ondermijning van draagvlak voor vluchtelingenbeleid. Want allerlei mensen die hun land alleen maar verlaten vanwege misère in dat land, in een ander land in een ander cultuur terechtkomen, maar deze niet willen accepteren, dat is een dramatische ontwikkeling voor de betrokken personen en ook voor de cultuur. En dat is in volle gang! De verloedering en de verruwing van de samenleving dat is het resultaat van actie en reactie, actie en reactie. Nederland is er, jammer genoeg, een heel goed voorbeeld van. Hoe Nederland ten onder gaat. Een vluchteling is een vluchteling. Die help je die sta je bij. Maar een migrant is of welkom, als ze hem willen hebben, of niet welkom. En die scheiding moet je inbrengen in het hoofd van de mensen. Soms komt, geheel onverwacht, een omslag. Zoals bij voorbeeld de uitspraak van Pozsgay over '56. En de Berlijnse muur bestaat niet meer. Dat is mijn ijdele hoop dat er opeens zo een omslag ontstaat. Kijk, als er een geweldige bankcrisis komt, en die zal komen, geloof mij maar, en het geld is niets meer waard, dan is het neoliberale kapitalisme ten dode opgeschreven. Dan moet er iets anders bedacht worden. Ruilmiddelen, *bitcoin*, ik weet het niet. Maar als econoom kan ik je dat zeggen, er komt een geweldige bankcrisis, dat is onafwendbaar. Soms overkomt het je.

Dit interview wordt niet alleen door neerlandici gelezen, maar ook door studenten. Hebt u een boodschap aan de jonge generatie?

Toen ik in Hongarije was, ik zat zeven jaar op de ambassade, werd mij ooit de vraag gesteld wat ik hier zou doen als ik het voor één dag voor het zeggen had. Wat zou ik als eerste willen realiseren? Ik antwoordde dat ik vier jaar lang tienduizend Hongaarse studenten zou onderbrengen aan allerlei westerse universiteiten, aan Parijs, Oxford, Cambridge enz. en ze een beurs zou geven voor drie, vier jaar achter elkaar. Ze moeten dan het een en ander in zich opnemen, inademen en niet opgesloten blijven in hun eigen bubbel. En dan denk ik dat het land zich tot een Eldorado zou kunnen

ontwikkelen. Want als je al die bruisende ideeën vruchtbaar gaat maken, dan ontstaat een veelzijdige bevolking. Dan komt het land tot een geweldige bloei.

Noten

- ¹ Victor Antonius Maria (Vic) Beermann (1915–2000) studeerde in Nijmegen en werd later docent aan de RHBS (Rijks Hogere Burger School) in Zaltbommel ca. 1940–1942. In de oorlog was hij een belangrijke verzetsman die ook meewerkte aan het illegale tijdschrift CHRISTOFOOR. Na de oorlog werd hij secretaris van de Nederlandse Coörd-commissie voor culturelere Betrekkingen met Duitsland en vertegenwoordiger van de hoge commissaris voor de vluchtelingen van de VN in Oostenrijk in november 1951 en vertegenwoordiger in Griekenland.
- ² Willem Drees (1886–1988) (SDAP) was tussen 1948 en 1958 minister-president van Nederland.
- ³ Margaretha Albertina Maria (Marga) Klompé (1912–1986) was namens de Katholieke Volkspartij (KVP) in 1956 de eerste vrouwelijke minister (Maatschappelijk Werk) van Nederland.
- ⁴ Joseph Luns (1911–2002) Nederlandse politicus en diplomaat. Tussen 1956 en 1960 was hij minister van buitenlandse zaken. Van 1971 tot 1984 was hij secretaris-generaal van de NAVO.
- ⁵ Imre Pozsgay (1933–2016) Hongaarse politicus, lid van de communistische staatspartij, de MSZMP (Magyar Szocialista Munkáspárt = Hongaarse Socialistische Arbeiderspartij) tussen 1976–1982 minister voor cultuur, tussen 1988 en 1990 staatsminister. Hij was een radicale reformcommunist, hij noemde de revolutie van 1956 als eerste in de communistische leiding een 'volksopstand' en zette hiermee de eerste stap in de richting van de omwenteling.
- ⁶ Gábor Budavári vluchtte in 1956 naar Nederland. Hij was erg actief in de Hongaarse gemeenschap in Nederland.
- ⁷ MEFESZ (Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége) was de Landelijke Vereniging van Hongaarse Studenten die enkele dagen voor de opstand van 1956 in Szegeed ontstond en een belangrijke rol tijdens de revolutie in de oktoberdagen heeft gespeeld. Tijdens de opstand sloten zich studenten uit Boedapest, Miskolc, Pécs en Sopron bij de beweging aan. Na het neerslaan van de opstand werden de bestuurders, leden en sympathisanten vervolgd en vaak tot een jarenlange gevangenisstraf veroordeeld. Gevluchte studenten zetten het werk in het buitenland voort.
- ⁸ József Mindszenty (1893–1975) was een Hongaarse kardinaal van de Rooms-Katholieke Kerk. Hij werd in 1948 door de communistische politie gearresteerd en gevangengezet. Hij werd in een showproces tot levenslang veroordeeld. Tijdens de opstand van 1956 werd hij bevrijd, later vluchtte hij naar de Amerikaanse ambassade. Pas in 1971 verliet hij Hongarije. Hij overleed in ballingschap in Wenen in 1975.
- ⁹ Piet Steenkamp (1925–2016) was een Nederlandse politicus en hoogleraar. Hij wordt als de geestelijke vader van de CDA (Christen-Democratisch Appél) beschouwd.

Gábor Pusztai

Vluchtelingen en kasteelheren

Interview met Hanneke Eggels

Mevrouw Eggels, uw tante, Wies Eggels was nauw betrokken bij de opvang van Hongaarse vluchtelingen in 1956 in Nederland. Hoe kwam dat?

Mijn tante Mr. Drs. Louise (Wies) Eggels werd tot directeur van het opvangcentrum voor Hongaarse vluchtelingen in Nederland benoemd in 1956.¹ Zij was daar de door de Nederlandse Federatie voor Vluchtelingen-hulp aangestelde stafleidster in Ootmarsum. Zij werd voor deze positie uitgenodigd door de eerste Nederlandse vrouwelijke minister van Maatschappelijk Werk, Dr. Marga Klompé, want Wies Eggels had zich voordien, in de jaren '50 in de Verenigde Staten verder gespecialiseerd in internationaal vluchtelingenwerk, na haar werk als juriste en directeur van de School voor Maatschappelijk Werk (later opgegaan in de Hogeschool van Amsterdam). Toen zij met dat doel uit Rotterdam vertrok voor een drieweekse zeereis met de Holland-Amerikalijn zwaaide ik – negen jaar – haar uit. Terug uit de USA had zij voor mij in haar koffer twee Indianenpoppen, een man en een vrouw.

Hoe was de reactie in Nederland op de Hongaarse opstand in 1956?

Wat waren wij Nederlanders goedertieren en gastvrij toen op 14 november 1956 de eerste van totaal 2000 Hongaarse vluchtelingen met de trein in Utrecht aankwamen! Vele landgenoten stonden op het perron toen de trein aankwam na de lange reis, met vluchtelingen die vaak geweld en andere verschrikkelijke ontberingen hebben moeten doorstaan. Onze koningin

Juliana verwelkomde ze persoonlijk in de Jaarbeurshallen. Vandaaruit werden verschillende groepen in een opvangcentrum opgenomen. Wies Eggels en haar staf ontvingen in totaal 77 vluchtelingen in Ootmarsum, samen met twee tolken de heren Székely en Szender. Zij liet in het PTT-vakantieoord bedden spreiden, verspreidde met haar staf Sinterklaasca-deaus, zorgde voor opvang in gastgezinnen en speelde ons en hun volkslied met tranen in de ogen.²

Uw ouders hebben ook Hongaarse vluchtelingen in hun eigen huis opvangen. Heeft u daar nog herinneringen aan?

In mijn geboortehuis tegenover het Koninklijk Concertgebouw in Amsterdam vingen ook Wies' oudere broer, een doctorandus Germanistiek, Henricus (Harry) Eggels en zijn vrouw Hans – mijn ouders – korte tijd een Hongaars echtpaar op dat op doorgang was. Mijn ouders hebben, meen ik, geen contact onderhouden met het Hongaarse echtpaar. Ik was toen tien, mijn jongere zus en broer acht en zes. De ontheemden in ons huis met hun vluchtverhaal waren op doorgang, maar maakten in die korte tijd grote indruk, zo herinner ik me dat ik het exotische van Hongarije in het dorp dat Nederland toen was, heel fascinerend vond, al kon ik ze niet verstaan. Met hun Fins-Oeegrische taal kon zelfs mijn vader niet uit de voeten, hoewel hij zelf toch een ervaren leraar Duits was aan het gymnasium. Met veel hygge en gebarentaal heetten mijn ouders ze dus welkom. Enige maanden voordat de Hongaarse vluchtelingen hier aankwamen was mijn vader bevorderd tot Groot-majoor in het Nederlandse leger. Hij wist wat het was je grenzen te verdedigen of te buiten te gaan. Hij had de Nederlandse grenzen tegen het fascistische gevaar tussen 9 en 12 mei 1940 verdedigd, als plaatsvervangend Compagniecommandant belast met de strategische beveiliging van het sluizencomplex van het Amsterdam-Rijnkanaal bij Wijk bij Duurstede waar met een aanval door parachutisten ernstig rekening werd gehouden. In zijn gevechtsverslag schrijft hij later: „*Daar er op 10 mei bij het Sluizencomplex van het Amsterdam-Rijnkanaal bij Wijk bij Duurstede geen stellingen aanwezig bleken, werd na aankomst onmiddellijk begonnen met het inrichten van versterkte opstellingen.*”³

Mijn tante Wies schreef in haar uitvoerige nabeschouwing in de overgeleverde annalen over haar tijd in het opvangcentrum Ootmarsum over

Wies Eggels in 1967 in Naarden

„(...) een tijd, die men het beste zou kunnen kenschetsen als een overbruggingsperiode, waarin reeds getracht is onze Hongaarse gasten al enigszins vertrouwd te maken met de moeilijke Nederlandse taal, onze gebruiken en levensgewoonten, kortom met de Nederlandse samenleving waarin zij straks als volwaardige burgers hun plaats zouden moeten gaan innemen. Dankbaar is daarbij gebruik gemaakt van de „Gids van Nederland voor Hongaren” door A.J. van der Toorn. Dat de inpassing in de Nederlandse samenleving niet een proces is, dat geruisloos zal verlopen; dat zich hierbij moeilijkheden zullen voordoen (hetgeen al gebleken is) zal niemand verwonderen, die iets afweet van de omstandigheden waaronder de Hongaren jarenlang hebben moeten leven. De Hongaren zullen echter moeten gaan beseffen dat, nu vrijheid in de plaats is getreden van dwang, dit is: een vrijheid in gebondenheid, gebondenheid aan de regelen door de GEMEENSCHAP gesteld. Maar of de Hongaren, van de andere kant gezien, in staat zullen blijken hun ingeworteld wantrouwen af te leggen en hun geloof in de mensheid te hervinden zal goeddeels afhangen van het feit, welke houding wij, Nederlanders t.o.v. hen zullen BLIJVEN innemen; of wij bereid zijn hun de helpende hand te BLIJVEN toesteken en dit niet alleen in materieel opzicht. Dat de Nederlanders tot hulp bereid waren, hebben zij overvloedig mogen ondervinden. De belangstelling en hulpvaardigheid was zo overweldigend – dankzij de propaganda van de pers, die de Hongaren in het middelpunt van de belangstelling plaatste, dat voor ons het werken er soms niet gemakkelijker op werd. (...) U zult zich misschien hebben afgevraagd of er zich tussen de Hongaren onderling nooit moeilijkheden hebben voorgedaan, hoe in het algemeen de stemming was, wat gedaan werd aan de geestelijke verzorging en waar de Hongaren uiteindelijk terecht zijn gekomen. Wanneer wij u een eerlijk antwoord geven op de eerste vraag: of er zich nooit moeilijkheden hebben voorgedaan, moet deze vraag inderdaad bevestigend beantwoord worden. Wij durven echter beweren dat dezelfde moeilijkheden zich zouden hebben voorgedaan indien Nederlanders, in dezelfde omstandigheden verkerend, afkomstig uit verschillend geestelijk en cultureel niveau gedurende 2.5 maanden in EEN huis hadden moeten samenwonen. Ondanks soms ernstige controversen bleek het toch altijd mogelijk door een openhartig gesprek de partijen tot elkander te brengen en de prettige sfeer, die er overigens heerste, te herstellen. (...) De Nederlandse Federatie voor Vluchtelingenhulp had dan ook enkele dominees en priesters van Hongaarse afkomst die echter ook de Ned. Taal beheersten verzocht regelmatig de verschillende ontvangstcentra te bezoeken. Dat het regime in Hongarije ook in dit opzicht, door de

vrije uitoefening van de godsdienst zoveel mogelijk te belemmeren, zijn funeste invloed had doen gelden, was onmiskenbaar.

Een van de moeilijkste en meest tijdrovende opgaven was wel: de definitieve plaatsing der Hongaren. Dankzij de goede samenwerking met het Gewestelijk Arbeidsbureau en de Ned. Federatie voor Vluchtelingen hulp en de hulp van velen kon bereikt worden dat per 1 Februari 1957 al onze Hongaren, behalve vijf echtparen zonder kinderen, definitief geplaatst en gehuisvest waren.

Namens de staf: w.g. W. Eggels, stafleidster”

Wies Eggels(links) tijdens een bijeenkomst in 1967 in Naarden

Wanneer was er precies sprake van een herintrede van Hongaren in het leven van u en uw gezin?

De Hongaren met wie ik later in contact kwam waren geen vluchtelingen, want vrijwel allemaal waren ze veel later dan 1956 naar Nederland getrokken waar ze al of niet door een huwelijk, werk of een universitaire studie assimileerden.

Vermoedelijk mede dankzij de voor een empathisch kind indrukwekkende dramatische ervaringen met de exotische Hongaarse vluchtelingen in ons appartement tijdens de Russische inval in Hongarije en de bezetting achter het IJzeren Gordijn in 1956 – niet helemaal toevallig dus – bleven Hongaren verder in het leven van mij en mijn eigen gezin zijdelings wel een rol spelen. Tot op heden is ‘Hongaars’ een topos gebleven in mijn culturele leven met Zsuzsanna, Sándor, Hilda, János, Éva (2x) en Péter. Dat blijkt uit de volgende herinneringen.

Toen ik na een echtscheiding mijn universitaire studie Algemene Literatuurwetenschap en Filosofie hervatte in Leiden, was ik in 1980 medeoprichtster van een internationale leesclub waarin ook de Hongaarse Hilda Uhrin toetrad. Daar Hilda geen erkend Diploma-vertaalster was, voorzag ik – zelf als Neerlandica inmiddels afgestudeerd aan de Universiteit Leiden – haar ten behoeve van de oprichting van haar vertaalbureau ‘Acta’ van een Nederlands getuigschrift zodat zij aan betaald vertaalwerk kon komen. Samen maakten wij ook een begin met de vertaling van Péter Esterházy: *Een Vrouw*, die door omstandigheden niet werd afgemaakt. Later werd Hilda vertaler van de Hongaarse schrijver György Konrád voor zijn gesprekken met Wim Kayzer in de bekende tv-serie ‘Nauwgezet en wanhopig’ van de Nederlandse Televisie Omroep.

Was u nog betrokken bij activiteiten van Hongaren in Nederland?

Inderdaad was ik toen wij in Leiden woonden, korte tijd zijdelings betrokken bij een lustrumviering ‘Leiden, Stad van Vluchtelingen’. Namens deze organisatie nodigde een Hongaarse studente psychologie Éva Kern mij uit om voor een herdenkingsbijeenkomst in 1993 een van mijn gedichten over mensenrechten *Sluier van Europa* voor te dragen in de Leidse Stadschouwburg, in het illustere gezelschap van de toenmalige Nederlandse Minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, Hedy d’Ancona.

Ook had ik thuis tijdens mijn drukke werkzaamheden van 1988 tot 1994 als oprichter en directeur van de onverwacht succesvolle landelijke non-profit stichting voor leesbevordering De Literaire Salon in Leiden voor opvang van mijn zoons en voor het huishouden gelukkig assistentie, onder andere van Zsuzsanna Jegesi, met wie ik tussen 1990–1994 ook een paar maal naar Hongarije reisde o.a. naar Csesztve, het schrijvershuis van Imre Madách, Hollókő, Szirák en naar Eger waar ik het Gárdonyi Múzeum bezocht. Ik schreef daarover het gedicht:

Egri Bikavér⁴

even bleef Helena onschuldig
aan de tragedie van de mens
schoot hartjes op de kermis
met Paris, szeretlek, o ik
ik hou van je

op de heuvels van Csēstve
in het dal van de mooie vrouwen
als engelen, in Eger
dronken zij zwarte wijn

een vrouw is ten slotte
geen geest

Indertijd adviseerden mijn beste vriendin Wiesje Grapperhaus-Foppen en ikzelf – nogal onbaatzuchtig! – mijn huishoudelijke hulp Zsuzsanna vanwege haar bewezen kennis van de Hongaarse cultuur om in Leiden verder cultureel carrière te maken met een Hongaarse kunstgalerie. Dat werd *Galerie Zichy*. Tijdens de openingsexpositie in de Leidse *Galerie Zichy* raakte ik vervolgens ook bevriend met de exposerend kunstenaar Sándor Ruttkay, een begaafde tekenaar uit Boedapest, van wie ik in de loop van de tijd via de galerie vijf grote tekeningen en etsen kocht. Ze hangen nu bij mij prominent in Beesel aan de wand.

*Hanneke Eggels – In de achtergrond de tekening van Sándor Ruttkay
Foto: Steye Raviez*

Voor Sándor Ruttkay schreef ik het gedicht *Lucifer*, in 2002 opgenomen in *Sluier van Europa* en eerder geïllustreerd gepubliceerd in *Pulchri*. Uitgave van het Haags Schilderkundig Genootschap, jrg. 26, nr. 3.

Lucifer: „Time is a stream that bears or covers you. A man may swim in it but not direct it. Those whom the historians call great are those who understand this century and never entertained original thought.”⁵

Lucifer

*een duivels vuurtje krult
zijn mond na het aan
stekelijk spel*

*Eva's vlamme haar
verlicht zijn sigaar
haar benen weerloos*

*als was in de handen
van een wijsgeer. Lust
is voor de lachende muze
een bagatel*

Het landelijke dagblad *NRC-Handelsblad* publiceerde in 2006 vlak voor de introductie van een nieuwe Nederlandse literaire canon mijn artikel *Mondiale literaire canon voor googelende pubers*. Daarin tekende ik het volgende op over het Hongaarse schoolleven bij een scholierenuitwisselingsprogramma:

„Toen een van mijn zonen in de vijfde klas van het VWO een poosje een gymnasiumleerling uit Budapest te logeren kreeg, hoorde ik onze Hongaarse János natuurlijk uit over zijn opleiding. Hij bleek vanaf de tweede klas VWO tot aan zijn eindexamen zorgvuldig geselecteerde teksten in het Hongaars te lezen in opklimmende graad van moeilijkheid. Zo las hij Homeros, Duizend-en-Een-Nacht, Erasmus, Tsjechov en Sartre. Niet altijd boeken van voor- tot achterflap, soms wel fragmenten uit de wereldliteratuur vertaald in de moedertaal. Ook had János voor zijn achttiende twintig opera's bezocht, omdat dat tot zijn culturele bagage hoort. Daar zat hij in de loge van het wereldtoneel en werd intellectueel uitgedaagd om zijn horizon te verruimen in zijn nieuwsgierigheid naar andere wereldbeelden. Zo werd het dagelijks leven in Oost-Europa systematisch tot in krantenkoppen doorspekt met een vertrouwde culturele canon tussen de regels door, iets waarop wij in het Nederlandse taalgebied geen beroep kunnen doen omdat wij onze eigen literaire canon nauwelijks kennen.”⁶

Mijn jongste zoon Arne Wentholt beleefde door het VWO-uitwisselingsprogramma na zijn bezoek aan een gastgezin in Boedapest nog een 'vakantieliefde', met een leuk Hongaars schoolvriendinnetje met een grote bos donkere krullen.

Sinds 1994 woon ik met veel plezier in Beesel, Limburg, in een koetshuis bij Kasteel Nieuwenbroeck. Mijn buurman is een Hongaar die als 16-jarige in 1956 via Wenen naar Duitsland vluchtte. Door zijn huwelijk met een Duitse erfgename van Kasteel Nieuwenbroeck in het Nederlandse grensgebied kwam hij later als ingenieur naar Limburg, Nederland, waar hij met zijn vrouw het kasteel, mijn koetshuis en zijn bijgebouwen bewoonbaar maakte die in en na de oorlog schromelijk waren verwaarloosd. Hier zette ik *De Literaire Salon* voort onder een nieuwe naam: *Cour de Culture*.

Aan ‘mijn’ culturele binnenplaats gaf ik leescursussen ‘Nobelprijswinnaars voor de literatuur – 1996–2015’, waarin natuurlijk ook de Hongaarse Nobellaureaat Imre Kertész niet ontbrak.⁷

Een mondiale culturele smaak en een Bourgondische aard blijken zo wonderwel samen te gaan in dit grensgebied, een smeltkroes van gevluchte Hongaren, Amsterdammers, Leenaars, Duitsers, rurale Limburgers – en daarmee is de cirkel rond.

Hanneke Eggels levert regelmatig bijdragen aan het maatschappelijk debat met haar artikelen, columns, essays en gedichten. Zij was van 2012 t/m 2016 Peace Poet voor Het Vredespaleis Den Haag. Zij is lid van de Internationale Vereniging voor Neerlandistiek.

Hanneke Eggels: *Sluier van Europa*. Cour de Culture 2011.; *Libertinage, Internationale liefdesgedichten in negen talen*. Cour de Culture 2012.; *Rapiarium. Lezen met de pen*. Cour de Culture 2019.

Voor genoemde bundels: www.courdeculture.eu

Over de auteur: www.eggels.com

Noten

- ¹ Zie: <https://www.facebook.com/NTRGeschiedenisSeries> de videoclip over Mr.Drs. Louise Eggels die in november 1956 directeur van het opvangcentrum voor Hongaarse vluchtelingen werd.
- ² Verslag en geïllustreerd plakboek 17 november 1956 – 1 februari 1957 berust in het Archief NL-OmsVHOA, Opvangcentrum voor Hongaarse vluchtelingen „*de Kuiperberg*”, Archief Vereniging Heemkunde Ootmarsum en omstreken.
- ³ Gevechtsverslag van reserve-commandant en officier *Harry Eggels* tussen 9–12 mei 1940 staat op de website Nederlands Militair Erfgoed: <https://nlme.nl/webexposities/detail/1c90e3a6-91e8-475f-bd2b-a0a69c7cbef8>
- ⁴ *Egri Bikavér* is geschreven tijdens een reis door Hongarije en een bezoek aan Alsósztegreva, de woonplaats van de beroemde Hongaarse schrijver Imre Madách (1823–1864), de schrijver van *De tragedie van de mens* (1862). Zijn centrale thema is de menselijke grootheid die in staat is om ideeën en beginselen door daden te realiseren. De thema’s die de dichter vooral aanstonden, waren ‘vrijheid, gelijkheid en broederschap’. Personificatie is de aartsengel Gabriël en ook de rol van Eva in het leven van Adam is erop gebaseerd. *Szeretlek* ‘ik houd van je’. Hanneke Eggels bezocht de Hongaarse wijngebieden. Eger, een stad in Noordoost-Hongarije waar de strijd tegen de Turken wordt herdacht.

- ⁵ Citaat van de beroemde Hongaarse schrijver Imre Madách uit *The tragedy of man* (p. 118).
- ⁶ Hanneke Eggels: 'Mondiale literaire canon voor googelende pubers'. In: *NRC Handelsblad*, 16 oktober 2006.
- ⁷ Hanneke Eggels 'Nederlandse literatuur is veel te braaf' over Nobelprijswinnaars voor de Literatuur. In: *NRC Handelsblad*, 9 oktober 2016. Het artikel werd uitgeroepen tot *Het Betoog van de Week* in het bekende Nederlandse radioprogramma 'De Taalstaat'. Te beluisteren op www.eggels.com / mijn YouTube

Emma Bologna

Translation and the circulation of Dutch cultural images in Italy

Gentile, Paola: *De beelden van de Lage Landen in Italiaanse vertaling (2000–2020). Selectie, receptie en beeldvorming*. Trieste: EUT Edizioni Università di Trieste, 2021.

Translation plays a crucial role in the spreading of cultural images and shapes the way countries perceive other cultures and think about them. This is a message that runs like a red thread in Paola Gentile's "De beelden van de Lage Landen in Italiaanse vertaling (2000-2020)". In her book, Gentile places translation studies within the context of imagology and explores the literary exchange between Italy and the Low Countries: Flanders and The Netherlands. In her research, she takes four dimensions into consideration: a political, economic, social and cultural dimension. The political dimension is taken into account because institutions such as the *Nederlands Letterenfonds* and *Literatuur Vlaanderen* play a central role in the promotion of Dutch literature. An economic dimension is included because publishers generally have an interest in making profit. A social dimension is furthermore taken into account because contacts between translators, publishers and other stakeholders influence the selection, production and promotion of literary works. Lastly, Gentile's research encompasses a cultural dimension as well, because all these cooperating actors generally keep in mind the preferences and tastes of their audiences. By paying attention to these aspects and exploring the role they play in the literary exchange between the Low Countries and Italy, Gentile is able to create a

wider context for the study of cultural and literary representations of these countries in Italy.

Her work also provides interesting insights into the dynamics and processes that lead to the translation and eventual publication of a literary work. As prof. Dolores Ross perspicaciously points out in her foreword to the book, Gentile has been able to “map for us how a book travels and which path it precisely takes” (12). Through several interviews with translators, publishers and the *letterenfondsen* (literary funds), Gentile offers us a glimpse of how a book is selected, translated and promoted, and which actors are responsible for each of these tasks. The interviews also shed light on the kind of relationships and collaborations that the actors maintain with each other. From her interviews Gentile is able to conclude that translators play a crucial role in the publication process of a book because they have knowledge of both the source and target culture. Therefore, they serve as conduits between literature associations, literary agents and publishers. Gentile points out that Italian publishers often ask translators to recommend them which books would be interesting to bring on the Italian market. In this sense, they have a prominent position in the selection procedure.

An interesting aspect that emerges from Gentile’s research data is that the selection of books is often done on the basis of already existing cultural images of the Low Countries that are all shared by the actors. Thus, subjective factors always play a role in the choices they make. Subsequently, when a work does not present recognizable cultural traits that are associated with the country of origin, the author is often deemed not eligible for publication. This is often the case with Flemish authors; since the Italian public does not have a clear cultural and national image of Flanders, Flemish authors are published less in Italy. Gentile also emphasizes that these actors are sometimes influenced by their own images of the Low Countries and, in recommending promotion strategies to publishers, they contribute to the creation and diffusion of cultural images of the Low Countries in Italy.

One of these actors is Iperborea, an Italian publishing house specialised in the publication of Northern European literature. In her research, Gentile indicates how the establishment of Iperborea has been crucial for the diffusion of Dutch literature in Italy. She points out how, according to the databank of the Dutch *letterenfonds*, Iperborea has translated the largest number of Dutch novels into Italian; it is furthermore the only publishing house with a consistent publication policy for Dutch literature.

Paola Gentile

De beelden
van de Lage Landen
in Italiaanse vertaling
(2000-2020)

Selectie, receptie
en beeldvorming

EUT

The Flemish and Dutch *letterenfondsen* collaborate extensively with Iperborea and define it as the “gatekeeper of Dutch literature.” Gentile in fact points out how their promotion strategies and publications clearly contribute to Dutch cultural branding in Italy. In its paratexts and promotional messages Iperborea often tends to stress the northern features of Dutch and Flemish authors in an attempt to make Italian readers associate these authors with Scandinavian ones. Dutch literature falls within the category of Scandinavian literature for Iperborea.

This publisher also tries to present distinct cultural images of The Netherlands. Gentile analyses an interesting publication in this regard: *The Passenger - Olanda*. This volume is a collection of essays focusing on several topics relevant to The Netherlands and in doing so presents diverse cultural images, both through text, which is written by several Dutch authors and journalists, and through visual elements such as photos. By zooming in on Iperborea, Gentile is able to show how the actors involved in the selection, translation and publication of books influence the circulation of cultural images of the Low Countries in Italy. In short, what makes Gentile’s work innovative and original is that it tries to fill in a knowledge gap concerning cultural and literary representations of the Low Countries in Italy. In doing so, it provides us with fascinating insights into the nature of literary exchanges between these countries and distinctly illustrates how such exchanges come into being and develop within the publishing system.

Gábor Pusztai

Calvinisten en kindertreinen

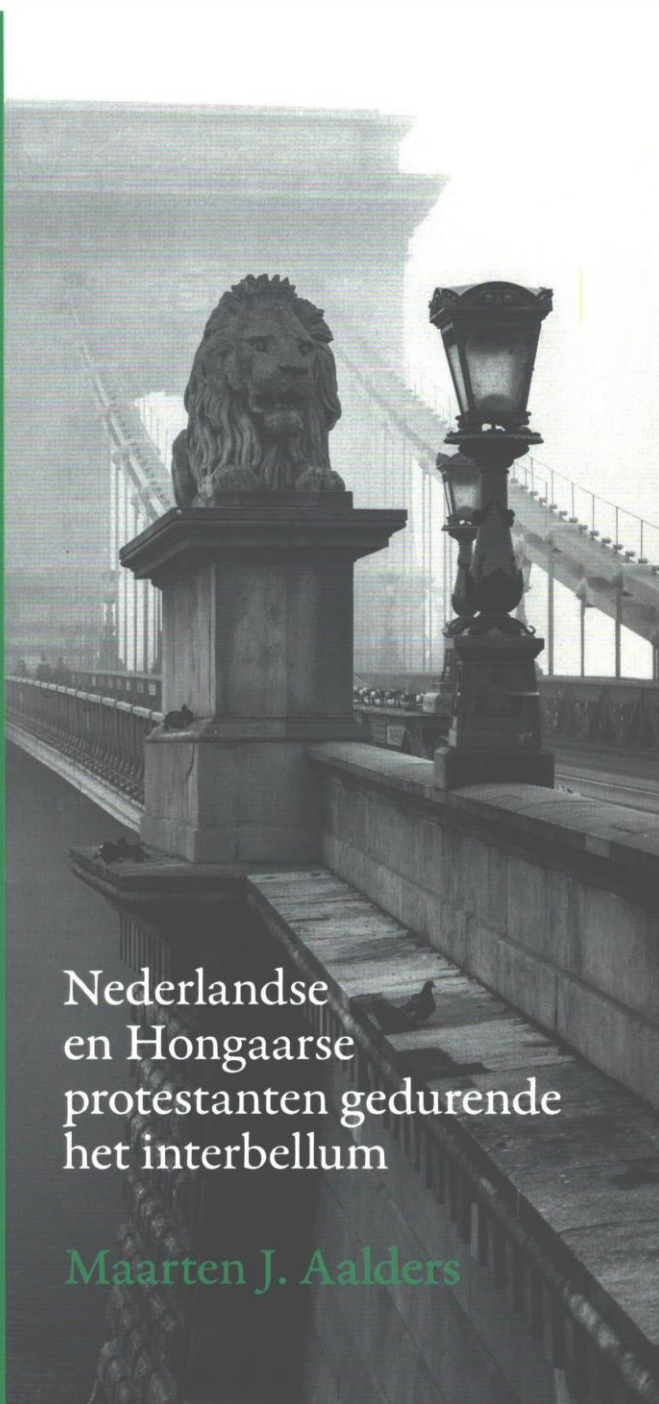
Aalders, Maarten J. *Nederlandse en Hongaarse protestanten gedurende het interbellum*. Amersfoort: Vuurbaak, 2021.

Bij de uitgeverij Vuurbaak in Amersfoort is in 2021 het boek *Nederlandse en Hongaarse protestanten gedurende het interbellum* van de kerkhistoricus Maarten J. Aalders (1954) verschenen. Aalders studeerde theologie aan de VU, was in dienst bij verschillende gemeenten (in Woubrugge en Amstelveen) en promoveerde in 1990. Hij heeft meerdere publicaties op zijn naam staan, zoals bijvoorbeeld *Ethisch tussen 1870 en 1920* (1990), *De komst van de toga* (2001), *Een handjevol verkenner?* (2012), *Heeft de slang gesproken?* (2013), en *Gereformeerden onder elkaar* (2015). In 2016 nam Aalders deel aan een onderzoeksproject van de Vrije Universiteit. Hij onderzocht en digitaliseerde de brieven van de Hongaarse theoloog Jenő Sebestyén in het Ráday Archief in Boedapest. Hier opende zich een nieuw terrein van onderzoek voor de kerkhistoricus en hij hield zich intensief bezig met de Hongaars-Nederlandse (kerkelijke) contacten, vooral in het interbellum. De meest spectaculaire gebeurtenis in deze relatie was de Hongaarse kinderactie die vaak met de term ‘kindertreinen’ wordt aangeduid. Tienduizenden Hongaarse kinderen werden na de Eerste Wereldoorlog per trein naar Nederland (maar ook naar Zwitserland, Zweden, Engeland en België) gebracht en daar opgevangen door gastgezinnen. De bedoeling was dat de kinderen van hun oorlogstrauma zouden bijkomen, aan voldoende voedsel zouden komen, zouden aansterken en tenslotte na een periode van vijf weken zouden zij terugkeren naar hun land van herkomst. Naast het humanitaire doel dat ongetwijfeld werd bereikt, had de kinderactie ook andere effecten.

ADChartasreeks nr 37

Nederlandse
en Hongaarse
protestanten gedurende
het interbellum

Maarten J. Aalders

Het diende als katalysator in de Nederlands-Hongaarse betrekkingen. Dit onderzoeksgebied sprak Aalders aan. Samen met dr. Orsolya Réthelyi, hoofd van de vakgroep Neerlandistiek van de Eötvös Loránd Universiteit (ELTE) te Boedapest stelde Aalders een tweetalige catalogus van een tentoonstelling samen, die Réthelyi in 2018 in Boedapest organiseerde als onderdeel van een internationaal congres dat aan de kindertreinen werd gewijd. Er werd een onderzoeksgroep opgezet waaraan de ELTE (Judit Gera, Orsolya Réthelyi en Roland Nagy), de Universiteit Debrecen (Réka Bozzay en Gábor Pusztai), de KU Leuven (Vera Hajtó en Roeland Hermans) en het Neo-Calvinism Research Institute van de Theologische Universiteit Kampen (Maarten J. Aalders) deelnamen. Het resultaat was een bundel genaamd *De Hongaarse kindertreinen* die in 2020 onder redactie van Maarten J. Aalders, Gábor Pusztai en Orsolya Réthelyi bij de uitgever Verloren verscheen. De Hongaarse kinderactie had in het interbellum verstrekkende gevolgen. Voor de Nederlanders werd Hongarije op de kaart gezet. De samenwerking op het gebied van handel, industrie, toerisme, politiek, cultuur en literatuur werd duidelijk intensiever. Ook de Nederlandse protestantse kerken hadden duidelijk meer contact met de Hongaarse zusterkerk. Dit thema behandelt Aalders in zijn nieuwe boek. Uit het boek blijkt dat Nederlandse protestanten op allerlei manieren hulp boden aan Hongarije en de Hongaarse protestanten. Treinenvol hulpgoederen werden naar Hongarije gestuurd, weeshuizen, gaarkeukens, scholen werden in Hongarije opgericht, een reeks Nederlandse delegaties kwam naar het land der Magyaren dat toen in de ogen van de Nederlanders een exotisch ver land was, een buitenpost, het laatste bastion van het protestantisme in Europa. Aalders deed uitstekend werk. Hij verwerkte tijdens zijn onderzoek talrijke Nederlandse, Engelse, Duitse en Hongaarse gedrukte bronnen en deed onderzoek in Hongaarse en Nederlandse staats- en privéarchieven. Over de sleutelfiguren van de Hongaars-Nederlandse contacten in het interbellum schrijft hij gedetailleerd. Op die manier kan de lezer veel te weten komen over de dochters van de oud-premier Abraham Kuyper, Henriëtte (1870-1933), Johanna (1875-1948) en Catharina (1876-1955) Kuyper, de Nederlandse consul te Boedapest Jan Clinge Fledderus (1870-1946) en de Hongaarse professor theologie Jenő Sebestyén (1884-1950). Op basis van het boek krijgt de lezer een uitstekend overzicht van de contacten van Hongaarse en Nederlandse protestanten in het interbellum, over hun motivatie en de belangrijkste figuren. Zoals bekend, houden de contacten ook tegenwoordig aan. Dus het vervolg van het boek over de betrekkingen tijdens en na de Tweede Wereldoorlog ligt voor de hand. Wij wachten met spanning af.

Maja Szűcs

Gevolgen van een vredesverdrag

Barta, R. & Kerepeszki, R. & Kania, K. & Novák, Á., eds.
Trianon 1920–2020. Some Aspects of the Hungarian Peace Treaty of 1920. Debrecen: The Debreceni Universitas Nonprofit Közhasznú Kft. and the University of Debrecen, Faculty of Arts and Humanities, Department of History, 2021.

Ter herinnering van het honderdjarige jubileum van de ondertekening van het verdrag van Trianon heeft het Instituut voor Geschiedenis van de Universiteit Debrecen een internationale conferentie georganiseerd. De conferentie *Trianon 1920–2020* kon door de tweede golf van de pandemie uiteindelijk ook op de uitgestelde datum in november 2020 niet doorgaan, daarom besloten de organisatoren de geplande lezingen in een Engels- en Duitstalige bundel uit te geven. De auteurs van het boek *Trianon 1920–2020. Some Aspects of the Hungarian Peace Treaty of 1920*, bieden de lezers relatief nieuwe interpretaties van deze historische gebeurtenis. Ze analyseren de redenen en de gevolgen van de ondertekening van het verdrag vanuit nieuwe, originele standpunten. De bundel laat Trianon ook uit een breder, internationaal perspectief zien. Etnologische, historisch-geografische, internationaal-culturele analyses zijn allemaal terug te vinden in deze bundel. In dit artikel leg ik de nadruk op de studies die de gebeurtenissen uit een Nederlands- en Belgisch-Hongaars perspectief bespreken.

TRIANON 1920–2020

SOME ASPECTS OF THE HUNGARIAN
PEACE TREATY OF 1920

Réka Bozzay, hoofdassistente van de vakgroep Nederlands van de Universiteit Debrecen behandelt in haar verhandeling *De herdenking van de kinderpactie in Debrecen (Das Andenken an die Kinderrettungsaktion in Debrecen)* de vraag wat er in Debrecen ondernomen werd in het interbellum om de kinderpacties, die het leven van tienduizenden Hongaarse kinderen hebben gered na de Eerste Wereldoorlog, te herdenken. Onder andere krijgen we een breder beeld van de toekenning van de eredoctoraatstitel aan twee belangrijke organisatoren van de hulpacties vanuit Zwitserland en Nederland, Carl Irlet en Willem Carel Adrien van Vredenburg. Daarnaast bestudeert Bozzay hoe de Universiteit Debrecen tijdens zijn 400-jarige jubileum zijn dank betuigde aan de helpers en hoe men een poging deed in Debrecen een straat naar de Nederlandse koningin Wilhelmina te vernoemen.

Maarten J. Aalders, gereformeerd predikant, kerkhistoricus, onderzoeker van de protestantse contacten tussen Hongarije en Nederland gedurende het interbellum, vat in zijn artikel *De Nederlandse kerken en Trianon (The Dutch churches and Trianon)* samen hoe Hongarije uit elkaar viel na de Eerste Wereldoorlog. Hoe probeerden de Hongaarse gereformeerde kerken deze ramp te voorkomen door hulp te vragen aan de Nederlandse kerken, en wat voor gevolgen had hun poging?

De studie *'Waar mensen lijden, moeten mensen helpen' Trianon en de kindertreinen in de Nederlandse pers* („Wo Menschen leiden, müssen Menschen helfen" *Trianon und die Kinderzüge in der niederländischen Presse*) van Gábor Pusztai, hoofd van de Vakgroep Nederlands aan de Universiteit Debrecen behandelt de achtergrond van de Nederlandse kinderpacties en hun invloed op het beeld van de Nederlanders over Hongarije. We komen door zijn onderzoekswerk te weten hoe Nederland de Eerste Wereldoorlog doorstond. Hoe Nederlanders over de nood van Hongarije en de Hongaren ingelicht werden en waarom ze de Hongaren de helpende hand boden ondanks het feit dat Nederland ook veel leed tijdens de oorlog. De hulpacties raakten op den duur ook in de politieke situatie van Hongarije geïnteresseerd en vooral dan in de ongerechtigheid van het vredesverdrag van Trianon. Hierover berichtte de Nederlandse pers niet meer neutraal zoals over eerdere gebeurtenissen in het land. Een mooi voorbeeld hiervoor is onder andere het boek *Hongarije. Het lied van de Donau* van de Nederlandse journalist, Frans Schneiders dat door Pusztai gedetailleerd voorgesteld wordt.

Orsolya Réthelyi, universitair hoofddocente Nederlandse letterkunde en cultuurgeschiedenis en hoofd van de Vakgroep Neerlandistiek van de

Eötvös Loránd Universiteit Boedapest (ELTE) analyseert in de verhandeling *Het verdrag van Trianon en de kindertreinen. Reflecties op revisionisme in de Nederlandse en Belgische culturele productie (The Trianon Peace Treaty and the Children's Trains. Reflections on Revisionism in Dutch and Belgian cultural production)* hoe het verdrag van Trianon en de revisionistische doelen van Hongarije, ontvangen en verwoord werden in Nederlandstalige culturele producten die aan de kinderpactie verbonden waren. Haar focus ligt vooral op de vragen hoe revisionisme onder woorden gebracht werd, wat de functie hiervan was. Hoe ontstond deze culturele transfer tussen Nederland, België en Hongarije, wat is de relatie tussen de verschillende boeken (op het gebied van taalkunde, geschiedenis of literatuur), muziekstukken of zelfs de façade van een huis in Yperen, het revisionisme en de kinderpactie?

In de verdere hoofdstukken van de bundel vinden we artikels over Trianon en de internationale relaties tijdens het interbellum, de invloed van Trianon op de binnenlandse politiek van Hongarije en de gevolgen van het verdrag op het land. Hiernaast analyseren de auteurs de gebeurtenis ook uit cartografische, etnografische standpunten en uit het oogpunt van de kerkgeschiedenis. Manfred Jatzlauk bespreekt in zijn artikel *Duitsland en het vredesverdrag van Versailles van 1919 (Deutschland und der Versailler Friedensvertrag von 1919)* het in Versailles ondertekend verdrag met Duitsland en de gevolgen hiervan. Anssi Halmesvirta vergelijkt in het artikel *Hongarije en Finland tijdens het Interbellum: Een vergelijkende studie (Hungary and Finland in interwar years: A Comparative Survey)* de ontwikkeling van Finland en Hongarije in het interbellum. De studie *Trianon, de vraag van het Hongaarse revisionisme en de Verenigde Staten (Trianon, the Question of Hungarian Revisionism and the United States of America)* van Éva Mathey bekijkt het vredesverdrag in verband met de revisionistische politiek. De focus van Mathey ligt op de reacties van de VS hierop, terwijl Róbert Barta de gebeurtenissen vooral uit het standpunt van het Verenigd Koninkrijk bestudeert in zijn verhandeling *Een Britse kritiek op Trianon: Carlile Aylmer Macartney (A British Critic of Trianon: Carlile Aylmer Macartney)*. Krzysztof Kania laat ons in het artikel *Poolse pogingen op internationaal gebied tijdens de jaren 1919–1921 (Polish efforts in the international area in the formative years 1919–1921)* zien hoe Polen herstelde tussen 1919-1921, de periode van machtsevenwicht.

Róbert Kerepeszki analyseert in zijn studie *Het verschil tussen Boedapest van vóór en na de Eerste Wereldoorlog. Voornaamste tendensen en algemene kenmerken (Deviance in Budapest before and after the "Great*

War". *Major tendencies and general features*) wat de verandering van de Hongaarse hoofdstad door de oorlogsjaren typeert. In het artikel *Gebeurtenissen van de witte terreur in Baranya en in West-Hongarije in 1921* (*Events of the white terror in Baranya and Western Hungary in 1921*) toont László Bernát Veszprémy voorbeelden van de misdaden van de 'witte terreur', het antwoord van extreemrechtse groepen op communistische terreurdaden van na de wereldoorlog. Kinga Czechowska concentreert zich in haar verhandeling *Zoals verwacht? Herboren Polen en zijn Joodse minderheid* (*As Everyone Expected It to Be? Reborn Poland and Her Jewish Minority*) op de situatie van de Joodse minderheid in het na de oorlog opnieuw onafhankelijke Polen.

Richárd Hörcsik analyseert in zijn studie *Trianon en de Hongaarse gereformeerde kerk* (*Trianon and the Hungarian Reformed Church*) wat voor een effect het verdrag van Trianon op de Hongaarse gereformeerde kerk had. In de verhandeling *Gevolgen van de vredesconferentie in Parijs op de Hongaarse cartografie* (*Consequences of the Paris Peace Conference in Hungarian Cartography*) van Róbert Keményfi wordt de invloed van het verdrag uit een geografisch oogpunt bekeken. Keményfi maakt hiernaast bekend dat Hongaarse geografen en cartografen ook meewerkten aan de oprichting van de revisionistische politiek. Szilvia Tömöri bewijst in de studie *De tastbare erfenis van Trianon* (*The Tangible Heritage of Trianon*) met behulp van de zoekcriteria van de Europese etnologie dat het Trianon-syndroom en de revisionistische politiek in Hongarije terug te vinden waren in alledaagse producten. Zij verzamelde hiervoor ook foto's met voorbeelden.

Gábor Pusztai

Manna en cassave

Michiel van Kempen: *Het eiland en andere gedichten*.
Haarlem: In de Knipscheer, 2020.

Michiel van Kempen (1957) is vooral als wetenschapper bekend. Hij is sinds 2006 bijzonder hoogleraar Nederlands-Caraïbische letterkunde aan de Universiteit van Amsterdam, dé kenner van Surinaamse en Antilliaanse literatuur in Nederland, auteur van de tweedelige literatuurgeschiedenis van Suriname (2003), een lijvig boek dus, waarmee je met gemak botten kunt breken. Hij is de biograaf van Albert Helman (1903-1996), auteur van talloze artikelen en studies over de Surinaamse literatuurgeschiedenis. Onlangs was hij redacteur van de bundel *Het andere postkoloniale oog* (2020). Naast zijn wetenschappelijk werk is hij ook bekend als toneel- en scenarioschrijver, literaire vertaler en samensteller van maar liefst eenendertig bloemlezingen. Van Kempen schrijft ook romans en verhalen, waarvan de laatste *Pakistaanse nacht en andere verhalen* (2002) en *Vluchtwegen* (2006) zijn. Hij publiceerde vroeger ook onder de pseudoniemen Mani Sapotille en Winston Leeftang. Bij de aanblik van het oeuvre van Van Kempen (kwalitatief en kwantitatief) zou iedere zelfbewuste grafomaan van jaloezie onder het bed kruipen en stilletjes drie dagen huilen.

De gedichtenproductie van Van Kempen, vergeleken met andere soorten teksten die in de laatste veertig jaar uit zijn pen vloeiden, is relatief bescheiden. De bundel *Het eiland en andere gedichten* is na *Wat geen teken is maar leeft* (2012) zijn tweede dichtbundel, maar wel een bundel waaruit blijkt dat achter de façade van de logische denkende en hardwerkende wetenschapper, de rigoureuze bestuurder en strenge begeleider, een sensibele ziel met een zeer fijn observatievermogen schuilgaat.

Michiel van Kempen

**Het eiland
en andere gedichten**

De bundel is na het lange openingsgedicht 'Het eiland', in hoofdstukken ingedeeld: Eilanden, Stupor mundi, Efemeer, Genen en Verzoeken geen rouwbeklag. Het openingsgedicht is een lange aaneenschakeling van bonte impressies van de Caraïben, waar de dichter Frank Sinatra, bloedige Russinnen, Stevie Wonder, Pontius Pilatus en Medusa's vlot de revue laat passeren om tenslotte erop te wijzen dat dit alles slechts schijn is, een spel van illusies:

Zo zag de waarde kijker
een folder zich ontvouwen
waar zit je
sla óm je blad
plons terug in je drijvend water
je verbeelde inzicht (p. 15)

In de 'Eilanden' komen Bonaire en Suriname aan bod, met nog meer impressies en veel liefde, dood, verlangen, met felle kleuren en verwijzingen naar het koloniale verleden. Vooral dit laatste komt tot uiting in het gedicht 'Elisabeth Bas'. De titel verwijst naar een rijke weduwe uit de 17de eeuw, Elisabeth Jacobsdochter Bas (1571-1649). Met haar man, de scheepskapitein, kaper en latere admiraal Jochem Heijndrickszoon Swartenhondt (1566-1627), begon ze in Amsterdam een goedlopende herberg de *Prins van Oranje*, waar de elite van de stad stamgast was. Elisabeth Bas, de profiteur van het geld dat door haar echtgenoot, de kaperkapitein binnenstroomde en in de Amsterdamse herberg werd witgewassen, geldt in het gedicht als medeschuldige kolonisator. De onmogelijkheid van de verzoening der nazaten met haar als vertegenwoordiger van het koloniale verleden wordt beschreven en er wordt tegelijkertijd toch een poging gewaagd tot een verzoening:

Als ik drieduizend broden kocht
en schonk aan al die mensen die tien hoog zijn opgetast
– ik kan 't mij permitteren –
zouden zij dan juichen voor dit manna uit de lucht
of schouderophalend wijzen naar yams en cassave
en weigeren te eten uit de hand van haar
die met de kaapvaart rijk geworden is?
Nazaten. Ik wil wel breken uit dit verband
en hen de hand reiken.

De laatste zin van het citaat is volgens mij de belangrijkste. Je moet de vicieuze cirkel van deze discussie doorbreken en gewoon vrede sluiten. De eerlijke poging van de verteller met een vertwijfelde knipoog naar de lezer zal een onvervuld ideaal blijven. En dan komen de twijfels. Is Elisabeth Bas inderdaad die koloniaal met, tenminste figuurlijk, bloed aan haar handen? Of was zij gewoon een gevangene van haar eigen tijd, verslaafd aan het goede geld? Deed zij wat zij deed tegen beter weten in? Verdient zij het oordeel van het nageslacht? Van Kempen schrijft:

Maar is zij wie zij is?
Ingesnoerd in haar kledij
de rijke kanten kraag als
slavenijzer om haar hals

In de laatste regel van het gedicht staat: ‘Zij blijft hoe dan ook de sigaar’ (p. 28). Een dubbele uitspraak. Elisabeth Bas is de pineut voor de nazaten en tegelijk is dit de verwijzing naar een bekend sigarenmerk uit de jaren zestig van de twintigste eeuw. De sigarenkistjes en de sigarenbanden werden versierd met het bekende portret van de rijke weduwe, geschilderd door Ferdinand Bol. Haar naam en portret werd op die manier bekend in het hele land en zij stond model voor de succesvolle koopmansgeest uit de Gouden Eeuw. Nu wordt er zeker anders naar haar gekeken. Hoewel het hier om een beladen onderwerp gaat, toont Van Kempen zich een man met gevoel voor humor. Soms is dat zwarte humor met zelfironie, zoals in het gedicht ‘Zwart wit’:

We zitten in de witte auto
geen vuiltje aan de lucht
we hebben de kater in de nacht gelaten
hij zegt vanonder zijn jongenssnor die nog zwart is
we draaien de rust en vredestraat in
hij geeft gas alsof de dood
met omgedraaide voeten
hem op de hielen zit
er steekt een man over op een zebrapad
je weet wat hij denkt, vraagt hij
ik weet het niet en dan zegt hij
als ik nu afrem dan gaat hij heel langzaam lopen
dus als je een zebrapad nadert

moet je veel gas geven
en hij geeft verschrikkelijk veel gas
de man rent voor zijn leven
ik zie nog zijn patta die nergens heen wil
en als ik het jaren later vertel
is het weer doodstil (p. 25)

In het laatste hoofdstuk van de bundel 'Verzoeken geen rouwbeklag' laat Van Kempen om begrijpelijke redenen de humor achterwege. Hij neemt op een zeer persoonlijke manier afscheid van een reeks onlangs overleden schrijvers en dichters: van Orlando Emanuels, Piet Simons, Erwin de Vries, Michael Slory, Bhai, Shrinivási, Bea Vianen en Eugène Chateau. Herinneringen, impressies en metaforen laten het persoonlijke beeld van Van Kempen over de heengegane auteurs, soms maar in vier regels, soms op meer dan in een pagina zien.

De sterkte van de poëzie van Van Kempen ligt in de diversiteit en in de intensiteit van gevoelens en impressies. Liefde, verlangens, verborgen erotiek, humor, maar ook schuld en boete, dood en verdriet, heden en verleden, verheven idealen en het alledaagse komen allemaal in de gedichten voor. En deze tegenstellingen, hoogten en diepten maken *Het eiland en andere gedichten* spannend, grappig en ook ontroerend. Het is niet alleen manna, maar ook cassave.

Gábor Pusztai

Koloniaal worden

Coen van 't Veer: *De kolonie op drift. De representatie en constructie van koloniale identiteit in fictie over de zeereis tussen Nederland en Nederlands-Indië (1850–1940)*.

Hilversum: Verloren, 2020.

De auteur, Coen van 't Veer (1968) koos een onderwerp voor zijn dissertatie dat aan de ene kant nog nooit op die manier werd onderzocht, aan de andere kant interessant, boeiend en in de belangstelling van het wetenschappelijk onderzoek naar (post)koloniale literatuur stond. Fictieve reisteksten tussen 1850 en 1940 zijn de basis van het onderzoek. Een tijd wanneer veel in de kolonie en in de wereld gebeurde. In Europa waren een reeks revoluties in 1848 met de nodige politieke aardverschuivingen net voorbij. De nationale staten kregen vorm. Het cultuurstelsel op Java vierde hoogtij, de kolonie werd 'gepacificeerd'. In tegenstelling tot de Europese politiek van Nederland, dat een zekere verwaande morele verhevenheid toonde, neutraliteit en pacifistisch gericht was, zagen we Nederland als agressieve koloniaalmacht in Azië. Naast een hele reeks kleinere oorlogen en opstandjes was de Atjeh-oorlog (1873–1903) in die periode gaande. Een dubbele moraal van de toenmalige Nederlandse politiek dus. Technische vernieuwingen en het Suezkanaal, toenemende Europese bevolking in de kolonie en liberalisatie. De ethische politiek, de ontwaking van Azië, de Eerste Wereldoorlog en zijn gevolgen, nationalisme en onafhankelijkheidsstreven, polarisatie van de koloniale maatschappij, steeds bittere tegenstellingen tussen kolonisator en gekoloniseerde. Een bewogen tijd, waarvan je ook in de onderzochte teksten iets terug kunt vinden.

Van 't Veer onderzocht, de ondertitel zegt het al, hoe in deze teksten de koloniale identiteit gerepresenteerd en geconstrueerd werd. De teksten beschrijven niet alleen, ze zijn ook constructies van denkbeelden, ideeën van hiërarchische machtsverhoudingen. Mensen die in Rotterdam of Amsterdam aan boord stapten om naar de Oost te gaan, ondergingen tijdens de reis een soort transformatie. Ze kwamen van een verzuilde, maar toch verlichtte, egalitaire maatschappij met een parlementaire democratie en stapten enkele maanden of weken later aan wal in een koloniale maatschappij met rassenscheiding, quasi-apartheid, een samenleving die door discriminatie en racisme doordrongen was, zoals alle koloniale maatschappijen. Deze overgang moet niet voor iedereen zonder slag of stoot gegaan zijn, maar de meerderheid van de nieuwkomers paste zich snel aan en vond zichzelf in een nieuwe rol. Tijdens de reis werden de 'baren' klaargestoomd voor de overschakeling. De mensen aan boord vormden eigenlijk, zoals Van 't Veer het ook schrijft, de koloniale maatschappij in het klein: 'de kolonie in een notendop' (p. 15). Het schip was een *contact zone* waarin de figuranten steeds weer werden geconfronteerd met 'de ander', met zichzelf, met stereotypen, met asymmetrische vergelijkingen, met binaire opposities en met de hiërarchie. Hierdoor werd de identiteit gevormd van de personages. Door te botsen met 'het vreemde' (een niet-ik) wordt de ik, de eigen identiteit bepaald en in zijn rol, op zijn plaats in de hiërarchie bevestigd. Van 't Veer schrijft:

'Belangrijk daarbij is dat de koloniale identiteit ontstaat in een „koloniaal discours”, waarin een koloniaal ideaal, een koloniale standaard, wordt gepropageerd. De superioriteit van de westerse, witte, christelijke, mannelijke, heteroseksuele, bezittende elite wordt bevestigd, en aan deze maatschappelijke „toplaag” worden de plicht en het recht toebedeeld om te heersen over „de Ander”, die automatisch als inferieur wordt gerepresenteerd.’ (p. 15.)

De passagiers van een schip aan het begin van de onderzochte periode werd ongetwijfeld meer tijd gegund om een echte koloniaal te worden. De reis duurde in 1850 namelijk wezenlijk langer dan na 1869 toen het Suezkanaal werd geopend. Voor 1869 moesten de (zeil)schepen nog via de Kaap de Goede Hoop varen en waren zeker zes maanden onderweg voordat ze Batavia hadden bereikt. Via het Suezkanaal was de reis wezenlijk korter en met een stoomschip ook nog sneller. De passagiers van zo een stoomschip hadden maar ongeveer vijf weken de tijd om rasechte koloniaal te worden. Deze metamorfose werd bij de meesten met succes voltrokken.

De auteur laat zien dat in de onderzochte periode ten opzichte van deze aanpassing een zekere verschuiving waarneembaar is. Tot ca. 1895 werd een zekere acculturatie verwacht van de Europeanen, maar na 1895 tot 1925 was de identiteit van de kolonisator zo wit en zo westers mogelijk. Na 1925 klinkt wat kritiek door wanneer de minder ontwikkelde witte burgers van de middenklasse worden beschreven aan boord, die tijdens de reis vooral hun driften en frustraties proberen uit te leven. Deze gebeurtenissen werden in de boeken soms zonder omhaal beschreven, soms slechts subtiel aangeduid. Dat de mensen aan boord zich anders gedroegen dan thuis in Nederland de norm was, werd in *Tropische zoutwaterliefde* op de volgende manier beschreven:

’En we hebben eenmaal koloniën. Dus hebben we boten. Dus bestaan er altijd mensen die voor enige tijd achter de tralies van deze drijvende Palacekrankzinnigengestichten worden opgesloten en die dingen doen, welke ze onder normale omstandigheden niet zouden hebben gedaan. En die een normale mens ook zeker nooit zou doen. Onder anderen [sic] verliefd worden op de vrouw die niet zijn werkelijke teeltkeuze is.’

Coen van ’t Veer had een werkelijk spannend corpus gekozen: boeken van bekende en haast onbekende auteurs die zelden tot nooit onderwerp van wetenschappelijk onderzoek waren. De postkoloniale literatuurkritiek als onderzoeksmethode bood de mogelijkheid om de teksten kritisch onder de loep te nemen en met het postkoloniale terminologieapparaat aan te tonen waar stereotypen, hiërarchieën en koloniale structuren worden bevestigd. De structuur van het boek is helder, de argumentatie duidelijk, in de voetsporen van Said, Spivak, Boehmer en Bhabha wordt de postkoloniale theorie prima in de praktijk omgezet. Het is allemaal keurig gedaan. Maar het boek had waarschijnlijk spannender kunnen worden als niet alleen de bevestiging van de stereotypen, maar ook de eventuele ontkrachting ervan in de tekst een plaats had gekregen. Als niet alleen het koloniale van de teksten was ingehamerd, maar ook de plekken in de tekst naar voren waren gehaald waar deze hiërarchie eventueel wordt omgedraaid, wanneer stereotypen worden afgebroken, wanneer de westerse superioriteit even uit balans raakt, wanneer vastgeroeste structuren worden tegengesproken, wanneer de verteller of de tekst zich (per ongeluk) tegensprekt, uit zijn rol valt. Als er ondanks de koloniale strekking van de hoofdlijn een zachte tegenstem waarneembaar is. Zulke plekken zijn ook in de meeste koloniale teksten te vinden, als je er bewust naar zoekt. Het is bijna natuurlijk dat in de koloniale tijd, in koloniale teksten, geschreven door kolonialen, koloniale structuren worden geconstrueerd en bevestigd, maar de spannendste

zoektocht is – volgens mij althans – als in deze teksten even een postkoloniale stem wordt gevonden. De stem van de twijfel moet ook een kans krijgen, beter gezegd, wij moeten ernaar streven de stem van de twijfel een kans te gunnen. Pas dan wordt mijns inziens het beeld volledig, pas dan kunnen we het complete proces van ‘koloniaal worden’ begrijpen.

Adrienn Hetei

Michiel de Ruyter-herdenking in Covid-tijd

Op 11 februari 2021 werd de Nederlandse admiraal Michiel Adriaenzoon de Ruyter herdacht die op die dag in 1676 in Napels 26 protestantse Hongaarse predikanten bevrijdde van de galeien.¹

Vanwege de pandemie kon de herdenking in de ‘Emlékkert’ achter de Grote Kerk alleen in besloten kring georganiseerd worden. De vele studenten en docenten die de afgelopen jaren altijd aanwezig waren, konden dit jaar de ceremonie niet bijwonen. Béla Baráth, rector van de Theologische Universiteit Debrecen, en Gábor Pusztai, hoofd van de vakgroep Nederlands, hielden een korte toespraak in de aanwezigheid van de pers en enkele geïnteresseerden en hierna legden ze een krans neer bij de gedenkzuil. Béla Baráth benadrukte hoe de zuil sinds zijn oprichting in 1895, aan de Hongaarse protestanten herinnert die voor hun geloof pleitten.

Het decennium van de rouw (1671–1681) begon 350 jaar geleden wat de herdenking van dit jaar bijzonder actueel maakt: die tijd was namelijk de moeilijkste periode voor de Hongaarse protestanten vanwege de steeds groter wordende contrareformatie. In deze tijd vonden de vergeldingen vanwege de Wesselényi-samenzwering plaats, en begonnen ook de predikantenprocessen.

Gábor Pusztai benadrukte in zijn toespraak dat de bevrijding van 1676 niet alleen levens redde maar ook symbolisch was. De jonge Nederlandse republiek bood de onderdrukte, verminkte Hongaarse predikanten de helpende hand en verdedigde de vervolgdgen.

*Gedenknaald van de galeislaven in Debrecen met de naam van hun bevrijder
Michiel de Ruyter erop*

Hiermee werd te kennen gegeven aan de protestantse gemeenschappen: jullie zijn niet alleen. Dankzij het doorzettingsvermogen en diplomatisch gevoel van de toen al oude en grijze admiraal Michiel de Ruyter liet de Spaanse onderkoning de Hongaarse galeislaven vrij die via Venetië naar Zwitserland gingen. Ze konden jarenlang niet terugkeren naar hun vaderland. De laatste overwinning van admiraal De Ruyter was de bevrijding van de galeien. Tweeënhalf maanden later, op 22 april 1676 raakte hij zwaargewond en een week later bezweek de 70-jarige admiraal aan zijn verwondingen. Zijn stoffelijk overschot kreeg een rustplaats in de crypte van de Nieuwe Kerk in Amsterdam.

De bevrijding van de galeislaven staat al eeuwenlang pal voor de betrekkingen tussen de twee landen. Het monument in Debrecen is een herinneringsplaats van de Hongaars-Nederlandse betrekkingen waar we elk jaar onze eer kunnen betuigen aan de Nederlandse admiraal. Herinnering is immers niet alleen een terugblik naar het verleden maar ook de versterking van een gezamenlijke identiteit en toekomst.

Kranslegging door Béla Baráth, rector van de Theologische Universiteit Debrecen (links) en Gábor Pusztai, hoofd van de vakgroep Nederlands aan de Universiteit Debrecen (rechts), vanwege de covid-situatie zonder publiek.

Noten

- ¹ Zie hierover meer in: Bitskey & Pusztai, *Michiel de Ruyter és Magyarország*; Csorba, 'A gályarab-kultusz töredezett emléke'; Csorba, 'Die Rezeption des Martyriums der ungarischen calvinistischen Galeerensklaven'; Csorba, 'A gályarabok emlékérméi'; Bujtás, 'Lelkészavatás egy holland hadihajó fedélzetén'; Bujtás, 'Het beeld van Nederland van de tot de galeien veroordeelde Hongaarse predikanten'; Pusztai, 'Michiel Adriaenszoon de Ruyter a holland nemzeti hős'; Pusztai, *Michiel de Ruyter*; Pusztai, 'Gedenkzuil voor De Ruyter'; Pusztai, 'A szabadító emlékezete'; Pusztai, 'Michiel de Ruyter in der ungarischen Erinnerung'; Pusztai, 'Admirális a reformátorok között'.

Bibliografie

- Bitskey, István & Pusztai, Gábor (red). 2008. *Michiel de Ruyter és Magyarország*. [Michiel de Ruyter en Hongarije] Debrecen: Néderlandisztika Tanszék.
- Bujtás, László Zsigmond 2019. 'Lelkészavatás egy holland hadihajó fedélzetén – Gilles Viret, a gályarab prédikátorok „ismeretlen” ismerőse'. [Predikantenwijding aan boord van een Nederlands schip – Gilles Viret, de onbekende vriend van de Hongaarse galerensklaven] Berecz, Ágnes (red). *Lelkészek, nemesek, polgárok. Tanulmányok a Ráday Gyűjteményből*. [Predikanten, edellieden, burgers. Studies uit de Ráday-Collectie] Budapest: Ráday Gyűjtemény, 9–32.
- Bujtás, László Zsigmond 2017. 'Het beeld van Nederland van de tot de galeien veroordeelde Hongaarse predikanten'. *Acta Neerlandica*. 14, 89–120.
- Csorba, Dávid 2018. 'A gályarab-kultusz töredezett emléke' [De gefragmenteerde herinnering van de galerensklaven-cultus]. *Historia Ecclesiastica*. 9, 85–94.
- Csorba, Dávid 2017. 'Die Rezeption des Martyriums der ungarischen calvinistischen Galeerensklaven'. Takács, Miklós; Varga, S. Pál & Katschthaler, Karl (red). *Erinnerungsorte im Spannungsfeld unterschiedlicher Gedächtnisse: Galeerensklaverei und 1848*. Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó, 91–103.
- Csorba, Dávid 2016. 'A gályarabok emlékérméi' [Gedenkpenningen van de galerensklaven]. *Egyháztörténeti Szemle*. 17.3: 90–95.
- Pusztai, Gábor 2008. 'Michiel Adriaenszoon de Ruyter a holland nemzeti hős' [Michiel Adriaenszoon de Ruyter de nationale held van Nederland]. Bitskey, István & Pusztai, Gábor (red). *Michiel de Ruyter és Ma-*

- gyarország*. [Michiel de Ruyter en Hongarije] Debrecen: Néderlandisz-tika Tanszék.
- Pusztai, Gábor 2009. *Michiel de Ruyter*. Budapest: Kontaktus.
- Pusztai, Gábor 2011. 'Gedenkzuil voor De Ruyter'. *Acta Neerlandica*. 8, 175–187.
- Pusztai, Gábor 2017. 'A szabadító emlékezete: Michiel de Ruyter a magyar emlékezetben'. Bárány Attila et al. (red). *Németalföld emlékei Magyarországon – magyar–holland kapcsolatok*. Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó, 155–165.
- Pusztai, Gábor 2017. 'Michiel de Ruyter in der ungarischen Erinnerung' Takács, Miklós; Varga, S. Pál & Katschthaler, Karl (red). *Erinnerungs-orte im Spannungsfeld unterschiedlicher Gedächtnisse: Galeerensklaverei und 1848*. Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó, 44–57.
- Pusztai, Gábor 2020. 'Admirális a reformátorok között. A debreceni Ruyter utca névadójáról'. *Debreceni Szemle*. 28.2: 137–147.

Simon Raport

Tentoonstelling *Bestemming: Hoop* in het Historisch Museum van Boedapest (BTM Vármúzeum)

Op 10 december 2021 opende de tentoonstelling *Bestemming: Hoop – De internationale kindertreinactie in het interbellum* in het Historisch Museum te Boedapest. De expositie vertelt het verhaal van de opvang van ca. zestigduizend Hongaarse kinderen tijdens het interbellum, vooral dan in de eerste jaren na de Eerste Wereldoorlog, in voornamelijk Nederland en België. In die jaren verkeerde Hongarije in economische, politieke en sociale crisis. Er waren onder andere grote voedsel- en grondstoffentekorten, daarnaast ook een vluchtelingencrisis van ontheemde Hongaren die uit de gebieden kwamen die tot het oude Oostenrijks-Hongaarse keizerrijk behoorden, maar na het verdrag van Trianon niet meer bij Hongarije hoorden, en op politiek niveau tuimelde men van de ene regeringscrisis in de andere. In deze historische context moeten de hulpacties aldus geplaatst worden.¹

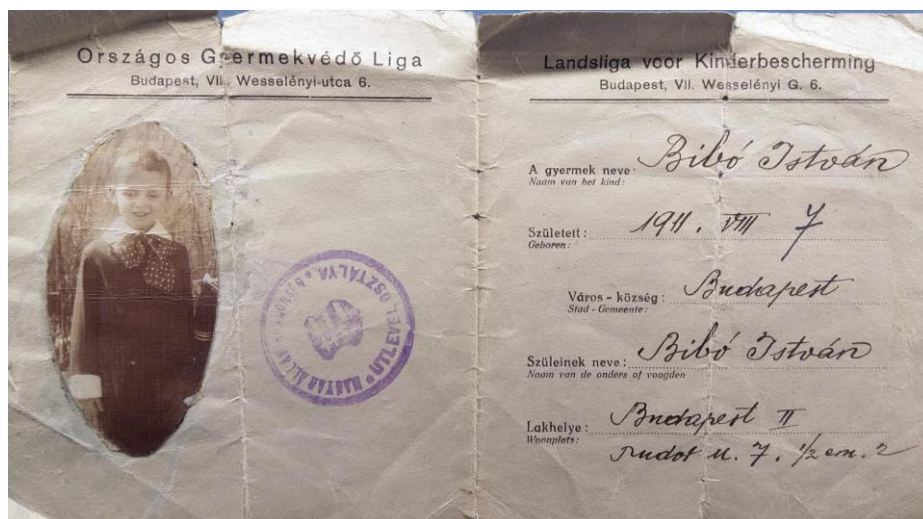
De titel is zeer goed gekozen, gezien ze een rechtstreekse verwijzing bevat naar het vervoersmiddel waarmee de Hongaarse kinderen naar de Lage Landen werden gebracht: de trein. Daarom wordt er ook vaak verwezen naar dit thema als de kindertreinactie. In een notendop gezegd, was deze actie een hulpprogramma dat tot stand was gekomen tussen verscheidene Hongaarse en buitenlandse hulporganisaties, met als doel de ‘Hongaartjes’ enkele weken bij een gastgezin onder te brengen (in voornamelijk Nederland en België, maar daarnaast ook in Zwitserland, Zweden en het

Verenigd Koninkrijk). Hier konden ze dan op krachten komen, vooraleer ze terugkeerden naar hun thuisland. Echter, voor sommigen werden de weken maanden, voor anderen zelfs jaren. Er waren er zelfs die nooit meer terugkeerden. Dit alles bracht intergenerationele banden tot stand tussen de Hongaarse kinderen en hun gastgezinnen. Het is op deze onlosmakelijke banden en persoonlijke ervaringen van de Hongaarse jeugdige deelnemers, dat deze tentoonstelling zich focust. Een bij wijlen zeer persoonlijk en aangrijpend bezoek dus.

Eerder onderzoek kindertreinactie

De tentoonstelling dient gekaderd te worden in een bredere voorgeschiedenis van onderzoek naar de kindertreinacties. Vooreerst moeten de curatoren en leden van de academische adviesraad bij deze vermeld worden. De uiteenzetting van de expositie staat onder leiding van Dr. Roland Perényi, historicus en directeur van het Historisch Museum van Boedapest, en Dr. Orsolya Réthelyi, historicus, literairhistoricus en vakgroefhoofd van de Vakgroep Nederlands aan de Eötvös Loránd Universiteit (ELTE) te Boedapest. Ze worden adviserend bijgestaan door Dr. Maarten J. Aalders (Kampen University), Dr. Balázs Ablonczy (Hongaarse Academie der Wetenschappen – MTA), Dr. Vera Hajtó (Hongaarse Academie der Wetenschappen – MTA), en Roeland Hermans (KADOC – KU Leuven).

De meesten onder hen werkten reeds mee aan de onderzoeksbundel *De Hongaarse kindertreinen. Een levende brug tussen Hongarije, Nederland en België na de Eerste Wereldoorlog*. Een boek uitgegeven onder de redactie van Dr. Maarten J. Aalders, Dr. Orsolya Réthelyi en Dr. Gábor Pusztai (vakgroefhoofd van de Vakgroep Nederlands aan de Universiteit van Debrecen), bij Uitgeverij Verloren te Hilversum in 2020. Het boek kan beschouwd worden als een bekronende synthese van jarenlang interuniversitair onderzoekswerk aangaande dit thema, tussen onder andere de Eötvös Loránd Universiteit (ELTE), de Universiteit van Debrecen, Kampen University, en de KU Leuven (KADOC). Onderzoek waarvan ook artikels in deze eigenste *Acta Neerlandica* verschenen. Personen die ook meeschreven aan deze bundel die nog vermeld dienen te worden zijn Dr. Réka Bozzay (Universiteit Debrecen), Dr. Roland Nagy (ELTE) en Dr. Judit Gera (ELTE).

*Het pasje van de jonge István Bibó (1911–1979), de latere jurist en politicus
Foto: Most Magyarul! – Hongarije Magazine / Rusznák Gábor*

Tot slot verdient ook nog een andere, eerdere tentoonstelling vermelding wat betreft de voorgeschiedenis van onderzoek naar de kindertreinactie. Dit was de zogenaamde ‘reizende expositie’ *De Hongaartjes. Belgisch-Hongaarse kinderacties* die in het voorjaar van 2016 in KADOC te Leuven liep, en later nog ‘doorreisde’ naar onder meer Debrecen.

Overzicht tentoonstelling

Bij de inkom van de expositie krijgt men meteen de indruk dat men zelf mede op reis vertrekt met de trein die de Hongaarse kinderen naar de gastlanden moest vervoeren. Er staan reiskoffers horende bij de vertelde tijdsperiode opgesteld en men stapt door een opengelaten stuk van een levensgrote afbeelding van het Ooststation te Boedapest. Het station vanwaar de bewuste treinen vertrokken. Een goed uitgespeeld handigheidje om de inleving bij het thema te verhogen.

Grosso modo kan er gesteld worden dat de tentoonstelling opgedeeld is in vier delen, oftewel in vier zalen. Er wordt initieel gewerkt van een bredere kadering van de historische gebeurtenissen, om uiteindelijk steeds nauwer en microgeschiedkundig te werk te gaan door persoonlijke verhalen van de toenmalige kinderen zelf mee te geven, gespekt met en ondersteund

door authentieke artefacten als dagboeken, notitieblaadjes, tekeningen, originele treintickets, kledij, en dergelijke meer.

De eerste zaal benadert het onderwerp dus vooral nog vanuit macrohistorisch oogpunt. De context wordt geschetst waarin het toenmalige Hongarije zich bevond door middel van tekstpanelen aan de muur, opgesteld in het Hongaars en in het Engels. Er gaat aandacht naar de instabiele politieke situatie, met onder andere het aan- en aftreden van de kortstondige Hongaarse radenrepubliek, en de economische en sociale ellende die dit met zich meebracht. Langzaam gaat men over op het vertellen van de verhalen van de eerste hulporganisaties en -programma's die tot stand kwamen. Hoe de Nationale Liga voor Kinderbescherming bijvoorbeeld contact zocht met organisaties in Nederland, om zo de eerste 'kindertreinreizen' op poten te zetten. Of hoe personen als Kornél Tábori zich inzetten om de schrijnende toestanden in het land onder internationale aandacht te brengen. Zeker moet hier ook vermeld worden hoe het inlevingsvermogen van de bezoeker vergroot wordt door het plaatsen van een replica van de treinwagons waarmee de kinderen initieel naar de Lage Landen vertrokken. Aanvankelijk waren dit oude wagons, die tijdens de oorlog gediend hadden als wagons voor het vervoer van gewonde soldaten, maar later werden dit speciaal ontworpen treinkarren van het Rode Kruis, waarin het toch al iets comfortabeler reizen was.

Dat brengt ons meteen bij de tweede zaal, waar zo'n replica van een wagon van het Rode Kruis vooraan geplaatst staat. De uitleg via tekstpanelen, gaat ook gewoon verder, doorheen de rest van de tentoonstelling. Het belangrijkste om te vermelden, echter, in dit tweede deel, zijn de persoonlijke verhalen van de 'Hongaartjes' zelf die hier ten berde worden gebracht. De tentoonstelling krijgt hier een veel menselijker gezicht. Er worden bijvoorbeeld stukjes uit dagboeken en brieven gedeeld, een van de mooiste hiervan zijnde een verhaaltje van een jongen die trots via briefwisseling aan zijn ouders vertelt dat hij een nieuw soort krom en gebogen stuk fruit heeft leren kennen, toevallig verkregen van een passant in een trein in Nederland. Een banaan. Daarnaast springt nog een ander artefact eruit, namelijk de *szótar*-lijstjes (woordenlijstjes) die de Hongaarse kinderen meekregen op hun reis. Hierin stonden basiswoorden vermeld die men goed kon gebruiken in het dagelijks leven in Nederland (en België). De Hongaarse woorden werden geplaatst in de linkerkolom, met vertaling in het Nederlands ernaast in de rechterkolom, en op de koop toe een fonetische spelling in het Hongaars erachter geplaatst tussen haakjes. Een prachtig staaltje taalverwerving.

Vervolgens komt men in de derde zaal, die vooral gewijd is aan beeldende kunst die de nauwe banden tussen vooral Nederland en Hongarije in de verf zet. Het pronkstuk hier is ongetwijfeld het enorme glas-in-loodraam in art nouveau-stijl dat in 1923 werd gemaakt door Miksa Róth, naar ontwerp van Sándor Nagy. Het originele raam siert een van de zalen van het koninklijk Paleis Noordeinde in Den Haag, waarin koningin Wilhelmina twee (Hongaarse) kinderen omhelst als een beschermende moeder.

Tenslotte betreedt men het vierde stuk, dat men niet echt als zaal maar beter als gang kan benoemen. Hier komen de verhalen aan bod van Hongaren die voor lange tijd of voor het leven in Nederland en België zijn gebleven, en later enige bekendheid verwierven. Zij het door eigen gepubliceerd werk, zij het door werk van hun latere kinderen. Opvallend is hier het verhaal van de vrouw Magda Horvath. Zij ging op twaalfjarige leeftijd naar België, bleef er, en baarde er uiteindelijk haar zoon Rudi Hermans, die later schrijver werd. Hij wijdde heel veel van zijn werk aan het levensverhaal van zijn Hongaarse moeder. Als orgelpunt hiervan was er het toneelstuk *Een bijzondere vrouw (Egy különleges asszony)*. De tentoonstelling geeft hier aan het eind heel goed mee in hoeverre de banden tussen Hongaarse families enerzijds, en Nederlands/Belgische families anderzijds waren aangehaald en zelfs onlosmakelijk verbonden, allemaal als gevolg van de kindertreinacties. Er vallen nog heel verbintenissen te (her)ontdekken, en ze gaan nog veel dieper soms dan men aanvankelijk zou denken.

De tentoonstelling Bestemming: Hoop loopt nog tot 27 maart 2022 in het Historisch Museum van Boedapest. Een mooie bekroning van jarenlang onderzoekswerk aangaande dit thema, een sterk staaltje samenwerking tussen Hongaarse, Nederlandse en Belgische universitaire onderzoekers.

Noten

¹ Zie hierover: Aalders, Pusztai, Réthelyi, *De Hongaarse kindertreinen*; Aalders, 'Recente congressen...'; Molnár&Pusztai, 'Kindertreinen'; Pusztai, "'Wo Menschen leiden...'; Pusztai, 'Tot mislukking gedoemd'; Pusztai, 'Gyermekmentő akciók ...'; Szűcs, 'Kindertreinen'.

Bibliografie

- Aalders, M. J., Pusztai, G. & Réthelyi, O. (red.) 2020. *De Hongaarse kindertreinen. Een levende brug tussen Hongarije, Nederland en België na de Eerste Wereldoorlog*. Hilversum: Verloren.
- Aalders, M. J. 2020. 'Recente congressen en publicaties over de kindertreinen'. *Acta Neerlandica* 16–17/2020, 303–306.
- BTM Vármúzeum. *Bestemming: Hoop – De internationale kindertreinactie in het interbellum*. s.d.
(<https://www.varmuzeum.hu/kindertreinen.html>) (laatst geraadpleegd op 18 december 2021).
- KADOC. Documentatie- en Onderzoekscentrum voor Religie, Cultuur en Samenleving. *A "Kis Magyarok". De "Hongaartjes" in het Hongaars*. (Leuven 2018)
(https://kadoc.kuleuven.be/5_nieuws/2018/n_2018_0043)
(laatst geraadpleegd op 18 december 2021).
- Molnár, A. & Pusztai, G. 2008. 'Kindertreinen'. *Acta Neerlandica* 6/2008, 143–174.
- Pusztai, Gábor 2021. "'Wo Menschen leiden, müssen Menschen helfen': Trianon und die Kinderzüge in der niederländischen Presse.' Barta, Róbert; Kerepeszki, Róbert; Krzysztóf, Kania (eds) *Trianon 1920–2020. Some Aspects of the Hungarian Peace Treaty of 1920*. Debrecen: Debreceni Egyetem Történelmi Intézet, 227–240.
- Pusztai, Gábor 2020. 'Tot mislukking gedoemd: Kinderacties na 1945 in Hongarije.' Aalders, Maarten J.; Pusztai, Gábor; Réthelyi, Orsolya (red.) *De Hongaarse kindertreinen: Een levende brug tussen Hongarije, Nederland en België na de Eerste Wereldoorlog*. Hilversum: Verloren, 164–199.
- Pusztai, Gábor 2020. 'Gyermekmentő akciók a második világháború után Magyarországon.' Aalders, Maarten J.; Pusztai, Gábor; Réthelyi, Orsolya (red.) *A gyermekvonatok: Élő híd Magyarország, Hollandia és Belgium között az első világháború után*. Budapest: L'Harmattan, 162–193.
- Szűcs, M. 2020. 'Kindertreinen.' *Acta Neerlandica* 16–17/2020, 279–283.

Over de auteurs

Maarten J. Aalders (1954) studeerde theologie aan de Vrije Universiteit te Amsterdam. Daarna was hij predikant in Woubrugge (1982) en Amstelveen (1990). In dat jaar promoveerde hij bij C. Augustijn op een dogmenhistorische studie over de latere ethische theologie (1870–1920). Een reeks van artikelen en enkele boeken volgden. In 2015 verscheen zijn biografie van dr. J.G. Geelkerken. Momenteel werkt hij aan een studie over de relatie tussen Nederlandse en Hongaarse protestantanten gedurende het interbellum. Sinds 2018 is hij *associate researcher* aan het *Neo-Calvinism Research Institute* van de Theologische Universiteit te Kampen.
E-mail: mjaalders@icloud.com

Emma Bologna (1999) heeft de bachelor Literatuurwetenschap aan de universiteit van Utrecht afgerond, waar ze zich heeft gespecialiseerd in postkoloniale literatuur (2021). Gedurende haar studie heeft ze taallessen Nederlands gegeven bij het huiswerkbegeleidingsinstituut Pios, in Hilversum (2018–2020). Ook was zij werkzaam bij uitgeverij Prometheus, waar ze bijdroeg aan de organisatie van boekpresentaties van Nederlandse auteurs (2019–2020). Momenteel staat ze ingeschreven voor de master Literary Studies aan de universiteit van Leiden en is ze werkzaam als taalassistent bij het Nederlandse departement van de tolkopleiding in Triëst (2022). Ze werkt daarnaast aan een comparatieve studie waarbij ze Nederlandse en Italiaanse auteurs met een migratieachtergrond vergelijkt.
E-mail: emmabologna5@gmail.com

János Éliás (2000) studeert Engels en geschiedenis aan de Universiteit Debrecen. Zijn onderzoeksgebied is de geschiedenis van het gereformeerde kerkdistrict Heves-Nagykunság in de 18–19de eeuw. Hij houdt zich vooral bezig met leraren, dominees en studenten, en hun positie in de structuur van het kerkdistrict en hun mobiliteit. Voor zijn onderzoek heeft hij de Szegedi Kis István-beurs ontvangen voor de periode 2020–22.
E-mail: eliastasyik@gmail.com

Adrienn Hetei (1993) studeerde tussen 2011 en 2014 Nederlands en volgde daarna de MA tolk-vertaler aan de Universiteit Debrecen. Ze bracht tijdens haar studies meerdere semesters door aan de KU Leuven en Uni-

versiteit van Wenen. Sinds 2018 werkt ze als assistente aan de Vakgroep Nederlands van de Universiteit Debrecen en verzorgt daar vooral colleges taalverwerving en literatuur. Zij is momenteel PhD-studente en doet onderzoek naar de actuele benaderingen van literatuurdidactiek in het NVT-onderwijs (Nederlands als Vreemde Taal) in Hongarije.

E-mail: hetei.adrienn@arts.unideb.hu

Róbert Kerepeszki (1982) is historicus, universitair hoofddocent en vice-directeur van het Instituut voor Geschiedenis aan de Universiteit Debrecen. Hij promoveerde er in 2009 (PhD) en habileerde in 2016. Zijn onderzoekgebied is de geschiedenis van jeugdbewegingen en hoger onderwijs in het interbellum, en politiek-maatschappelijke geschiedenis van de 19–20ste eeuw, met nadruk op de geschiedenis van deviantie en misdaad in de maatschappij. Belangrijkste werken: *A Turul Szövetség (1919–1945) – Egyetemi ifjúság és jobboldali radikalizmus a Horthy-korszakban* (2012) [De Turul-bond (1919–1945) – radicale jeugdbewegingen en hoger onderwijs in de Horthy-tijd], *A Vitézi Rend* (2013) [De Orde van de Vitéz]. *Darányi Kálmán – Pályakép, korrajz, személyiség* (2018) [Kálmán Darányi – Levensloop, historische tijd, karakter].

E-mail: kerepeszki.robort@arts.unideb.hu

Rita Kiss (1979) is eerstegraads docente Duits en gecertificeerd NT2-docente. Ze studeerde af aan de Universiteit Debrecen in Algemene en Toegepaste Taalkunde, en Duitse Taal- en Letterkunde, specialisatie Nederlands. Ze was lerares Duits op middelbare scholen in Hongarije, Slowakije en Nederland, en docente NT2 op ISK's (Internationale Schakelklassen) in Rotterdam en Dordrecht. Sinds 2020 werkt ze als docente Nederlands en NT2 op de Johan de Witt scholengroep in Den Haag.

E-mail: kissritus@gmail.com

Nóra Csilla Körei (1997) volgde een studie Duits-Nederlands en lerarenopleiding aan de Universiteit van Debrecen. Tijdens haar studie bracht ze een half jaar aan de Universiteit van Wenen en een semester aan de Katholieke Universiteit Leuven door. Ze schreef haar afstudeerscriptie over kerkelijke relaties tussen Nederlandse en Hongaarse christelijke gelovigen, en focuste voornamelijk op Bijbelsmokkelaars. Momenteel werkt ze op een gereformeerde middelbare school en geeft les Nederlands en Duits.

E-Mail: knoracs@gmail.com

Sándor Maticsák (1965) studeerde Hongaars en Fins aan de Kossuth Lajos Universiteit te Debrecen. Sinds zijn afstuderen in 1990 is hij werkzaam aan de universiteit. Sinds 2017 is hij gewoon hoogleraar, hoofd van de Vakgroep voor Fins-Oegriscche Taalkunde. Zijn onderzoeksgebied is de geschiedenis van de Fins-Oegriscche talen in het Wolga-gebied. Hij is hoofdredacteur van *Folia Uralica Debreceniensia*, redacteur van het tijdschrift *Nyelvtudományi Közlemények* (Taalkundige Mededelingen), lid van de redactieraad van twee Fins-Oegriscche tijdschriften in Rusland, en buitengewoon lid van de Maatschappij van Finoegristiek (Helsinki). Hij is lid van de Commissie voor Taalkunde van de Hongaarse Academie der Wetenschappen, secretaris van de Commissie voor Geesteswetenschappen van de Hongaarse Accreditatiecommissie en hij is vice-voorzitter van de Academiecommissie te Debrecen.

E-mail: maticsak.sandor@arts.unideb.hu

Ferenc Postma (1945) is direct na zijn emeritaat (Theol. Faculteit, VU Amsterdam, 2010) sinds 2011 als Honorary Fellow verbonden aan de Universiteitsbibliotheek Vrije Universiteit Amsterdam, afdeling Bijzondere Collecties, voor het onderzoek naar het oude protestantse boek, speciaal met betrekking tot (het historische) Hongarije. Hij promoveerde in oktober 1995 aan de Károli Gáspár Universiteit in Budapest, op zijn studie: “Auf der Suche nach akademischen Drucken von Franeker (1585–1811) in den Spuren der *Peregrinatio hungarica*”.

E-mail: dr.f.postma.venlo@hetnet.nl

Gábor Pusztai (1971) is sinds 1995 verbonden aan de Universiteit Debrecen, waar hij Nederlandse taal en literatuur doceert. Vanaf 2007 is hij hoofd van de vakgroep. Hij promoveerde in 2003 in literatuurwetenschap. Zijn habilitatie vond in 2015 plaats. Zijn onderzoeksgebied is Nederlands-Hongaarse culturele contacten en koloniale en postkoloniale literatuur van Nederland. Hij schreef over literaire ervaringen van het vreemde in *An der Grenze* (2007), over *Michiel de Ruyter* (2009), over het leven en werk van de schrijver, vertaler en tekenaar László Székely in *Menekülés az idegenbe* (2017) [Vlucht in het vreemde].

E-mail: pusztai.gabor@arts.unideb.hu

Simon Raport (1991) studeerde tussen 2015 en 2019 Nederlands en geschiedenis aan de lerarenopleiding secundair onderwijs van de UC Leuven (UCLL-campus Heverlee). In juni 2019 behaalde hij hiervoor met onder-

scheiding het professionele BA-diploma. Tijdens zijn studies bracht hij ook een buitenlands studiese­mester door aan de Masaryk Universiteit te Brno, Tsjechië. Sinds het academiejaar 2020–2021 werkt hij als moedertaal­lector aan de Vakgroep Nederlands van de Universiteit Debrecen. Daar verzorgt hij vooral werkcolleges taalverwerving. Verder verricht hij ook redactie­werk voor *Acta Neerlandica*, het wetenschappelijke vaktijdschrift Neerlandistiek van voornoemde Vakgroep Nederlands.

E-mail: simon.raport@arts.unideb.hu

Martijn Schoonderwoerd (1973) is eerstegraads docent Nederlands en gecertificeerd NT2-docent. Hij studeerde af aan de Universiteit Leiden in Nederlandse Taal- en Letterkunde, specialisatie Moderne Taalkunde. Tussen 2000 en 2004 was hij als lector verbonden aan de Vakgroep Nederlands van de Universiteit Debrecen en tussen 2004 en 2006 aan de Vakgroep Nederlands van de Comenius Universiteit Bratislava. Sinds 2006 werkt hij als docent en onderwijsinnovator bij de Wolfert van Borselen scholengroep in Rotterdam, waar hij lesgeeft aan migrantenkinderen.

E-mail: msc@wolfert.nl

Maja Szűcs (1995) studeerde neerlandistiek aan de Universiteit van Debrecen tussen 2015–2019. Haar onderzoeksthema is de invloed van George Pal op de Nederlandse animatiefilmindustrie. Ze deed onderzoek naar het leven en werk van Pal onder andere in Leiden, Eindhoven en Amsterdam tijdens haar Campus Mundi beurs. Daarnaast voerde ze ook onderzoek uit naar de Nederlandse filmindustrie in Leuven, waar ze een half jaar mocht studeren dankzij het Campus Mundi program. Naast haar bachelor werkte ze mee aan het DETEP-program (talentprogram van de Universiteit Debrecen), werd lid van het Hatvani college (vereniging voor begaafde studenten), en ze nam ook deel aan de landelijke wetenschappelijke studenten­competitie, OTDK. Momenteel werkt ze bij het multinationale bedrijf IBM.

E-mail: szmaja95@gmail.com

Kees Teszelszky (1972) promoveerde in 2006 op nationale identiteit in de 17e eeuw, maar kwam er tijdens zijn onderzoek in Hongarije achter dat de online actualiteit eigenlijk nog veel interessanter is. Hij begon als web­archivaris van het Documentatiecentrum Politieke Partijen en kwam daarna bij de Koninklijke Bibliotheek, waar hij in 2018 de eerste conservator digitale collecties van Nederland werd. Hier houdt hij zich bezig met het verkennen van het digitale domein, het bewaren van digitaal geboren

bronnen en het onderzoek naar actuele fenomenen van onze post-truthtijd. Ook is hij een enthousiast webarcheoloog en bedacht met collega's de Medieval Memes Generator.
E-mail: teszelszky@gmail.com